

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т.В.СЕМКО, М.В.РУДЕНКО

ГРОШІ ТА КРЕДИТ У СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як
навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів*



Київ - 2006

УДК 336.74+336.77](075.8)

ББК 65.262я73

СЗО

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист №14/182-1839 від 28.07.2005 р.)*

Рецензенти:

Дубігцев В.П. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Полтавського національного технічного університету ім. Ю.Кондратюка;

Мазнев Г.Є. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації, виробництва та менеджменту, декан факультету менеджменту Харківського державного технічного університету сільського господарства;

Литвиненко А.К. - керуючий філією «Відділення Промінвестбанку в м. Кременчук».

Семко Т.В., Руденко М.В.

С ЗО Гроші та кредит у схемах і таблицях. Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 158 с.

I5BK 966-364-214-9

Навчальний посібник за своїм змістом повністю відповідає стандарту вищої освіти ОПП за напрямом 0501 - "Економіка і підприємство" і включає 12 тем, які розкривають функціональний механізм грошових, кредитних та валютних відносин у ринковій економіці України.

У посібнику вся система теоретичних, методологічних, практичних знань представлена у вигляді схем та таблиць.

Кожен з 12 розділів-тем містить тестові завдання для самоперевірки засвоєних студентами знань. Ця система контролю дає можливість студенту самостійно (за допомогою правильних відповідей, що наведено у додатку) перевірити свої знання з курсу "Гроші та кредит". Система самоконтролю відповідає концепції Болонської конвенції, до якої Україна приєдналась у поточному році.

Посібник розрахований на студентів навчальних закладів економічного напрямку, а також може бути корисним для банківських працівників, слухачів бізнес-шкіл, курсів підвищення кваліфікації.

IЗВИ 966-364-214-9

© Семко Т.В., Руденко М.В., 2006

© Центр навчальної літератури, 2006.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
Тема 1. Сутність і функції грошей	7
1.1. Походження грошей.....	7
1.2. Властивості грошей.....	9
1.3. Роль держави у творенні грошей	10
1.4. Вартість грошей	11
1.5. Еволюція форм грошей. Характеристика сучасних засобів платежу.....	13
1.6. Функції грошей	15
1.7. Роль грошей у ринковій економіці	16
Питання до самоконтролю	17
Тести до самоконтролю	17
Тема 2. Грошовий оборот і грошова маса	19
2.1. Поняття грошового обороту	19
2.2. Модель грошового обороту	20
2.3. Грошові потоки та їх характеристика.....	21
2.4. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів	22
2.5. Маса грошей. Грошові агрегати	23
2.6. Швидкість обігу грошей	23
2.7. Закон грошового обігу	24
2.8. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор	25
Питання до самоконтролю	26
Тести до самоконтролю.....	27
Тема 3. Грошовий ринок.....	29
3.1. Сутність грошового ринку.....	29
3.2. Інституційна модель грошового ринку	31
3.3. Структура грошового ринку.....	32
3.4. Попит на гроші	34
3.5. Пропозиція грошей	35
Питання до самоконтролю	38
Тести до самоконтролю.....	38
Тема 4. Грошові системи.....	40
4.1. Сутність, структура та елементи ГС.....	40
4.2. Типи грошових систем та їх еволюція	42
4.3. Національна грошова система України.....	44
4.4. Державне регулювання грошового обороту.....	46
4.5. Грошово-кредитна політика, її цілі, гини, інструменти.....	47
4.6. Монетизація бюджетного дефіциту та ВВП	50
Питання до самоконтролю	51
Тести до самоконтролю.....	51

ПЕРЕДМОВА

Курс "Гроші та кредит" є нормативною дисципліною напряму 0501 "Економіка і підприємництво".

Згідно ОПП галузевого стандарту вищої освіти курс складається з 12 тем, які дають можливість студентам економічних спеціальностей набутти знання щодо сутності і механізму функціонування таких економічних категорій як "гроші" та "кредит"; скласти уяву про інституційні утворення, що здійснюють свою діяльність в межах грошового і валютного ринків, грошової, банківської та валютної систем; сформувати теоретичну та методологічну базу, необхідну для наступного оволодіння практикою використання грошово-кредитних та валютних інструментів, а також уміння оцінювати й аналізувати грошово-кредитну політику, що проводиться в країні.

Навчальний посібник, що пропонується Вашій увазі має певні особливості щодо форми подання системи знань які сприяють підготовці фахівців вищої кваліфікації. Всі теми курсу наведено у вигляді схем або таблиць, що дає можливість акцентувати увагу читача на конкретному явищі, теоретичних концепціях, функціональному чи інституційному механізмі та запам'ятовувати наведений ілюстрований матеріал. Це дасть можливість студентам виокремити, на думку авторів, із вивчаємого курсу те головне, що необхідно засвоїти і опанувати для набуття фундаментальних знань у підготовці фахівців - фінансистів, економістів, бухгалтерів, банкірів.

Всі теми курсу мають тестові завдання для оцінки рівня знань студента, що в умовах орієнтації на Європейську систему освіти та підписанням Україною Болонської конвенції є дуже актуальним.

Теоретичною базою для написання навчального посібника "Курс "Гроші та кредит" у схемах і таблицях" став підручник "Гроші та кредит" за загальною редакцією М.І. Савлука - К.: КНЕУ, 2002. - 598 с, рекомендований Міністерством освіти і науки України для студентів економічних спеціальностей.

Тема 1. Сутність і функції грошей

1.1. Походження грошей

Класичний аналіз розвитку форм вартості			
№ пп	Формула	Назва форм вартості	Характеристика
1.	$\begin{array}{c} T_A - T_B \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{товар у} \quad \text{товар у} \\ \text{відносній} \quad \text{еквівалентній} \\ \text{формі} \quad \text{формі} \end{array}$	проста або випадкова	товари вироблялись як правило для себе і обмінювались один на один випадково
2.	$\begin{array}{c} T_B \\ T_A \text{ --- } T_B \\ \quad \quad \quad \searrow \\ \quad \quad \quad T_C \end{array}$	повна або розгорнута	зростання обсягів товарів на ринку перетворює обмін на регулярний процес
3.	$\begin{array}{c} T_A \quad \searrow \\ T_B \text{ --- } T_{\text{ск}} \\ T_C \quad \swarrow \end{array}$	загальна або еквівалентна	виділення із загальної маси товарів одного, який став виконувати роль загального еквіваленту
4.	$\begin{array}{c} T_A \quad \searrow \\ T_B \text{ --- } \Gamma \\ T_C \quad \swarrow \end{array}$	грошова	розширення меж товарного виробництва і обміну та неможливість задовольнити вимоги ринку товаром-еквівалентом у речовій формі призводить до появи грошового товару-еквіваленту

Основні визначення складної економічної категорії «гроші»

Гроші - це

- товар-товарів", що безпосередньо обмінюється на всі інші товари;
- загальний еквівалент для всіх інших товарів, який слугує засобом вираження вартості товару;
- специфічний товар, що виконує роль загального еквіваленту.



Основні етапи розвитку грошей	
№ п/п	Характеристика етапу
<i>1-й етап</i>	Поява грошей з виконанням їх функцій звичайними товарами
<i>2-й етап</i>	Закріплення за дорогоцінними металами ролі загального еквівалента
<i>3-й етап</i>	Перехід до паперових та кредитних грошей
<i>4-й етап</i>	Перехід до депозитних та електронних грошей

1.2. Властивості грошей

Властивості грошей

1. *Портативність* – як засіб обігу гроші мають бути зручними для транспортування та обміну

2. *Легкоподільність* – як засіб обігу гроші мають бути зручними під час розрахунків за придбані товари

3. *Довговічність* – гроші повинні мати довгий строк існування у тій формі, в якій вони були емітовані

4. *Однорідність* – гроші не повинні втрачати своїх властивостей у процесі обігу

5. *Ідентифікованість* – гроші повинні легко і швидко ідентифікуватись у процесі обігу

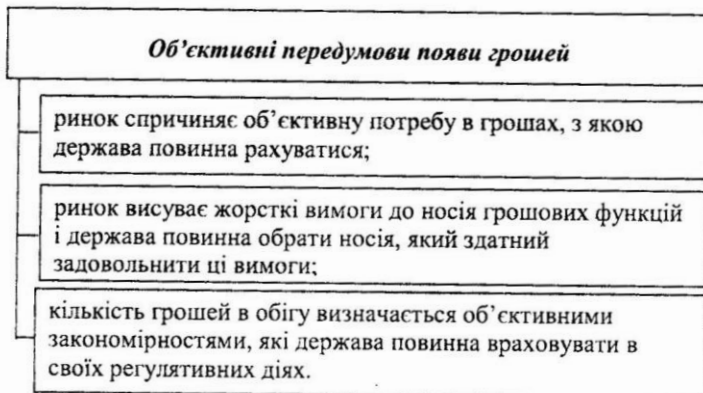
6. *Загальновизначеність* – гроші є законним платіжним засобом на території країни

7. *Стабільність* купівельної спроможності грошей – гроші повинні на протязі тривалого періоду зберігати однакову купівельну силу

1.3. Роль держави у творенні грошей

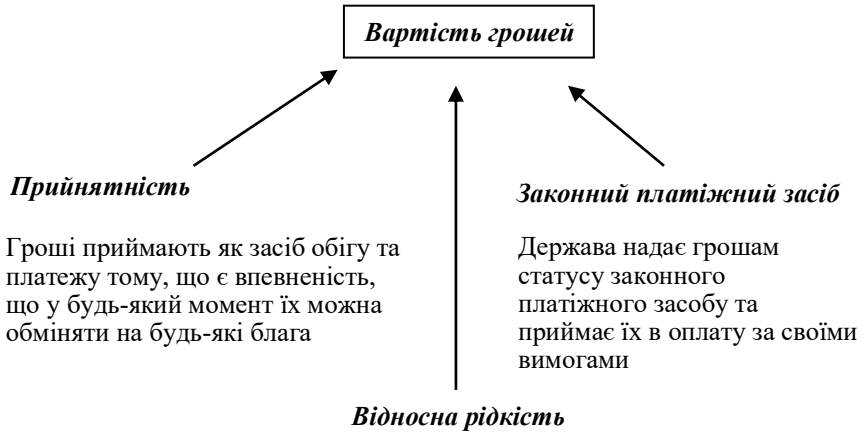
Роль держави в еволюційному процесі творення грошей	
Етапи розвитку грошей	Характеристика ролі держави щодо творення грошей
1 етап товарні гроші	втручання з боку держави мінімальне, бо сам ринок висуває певні вимоги до грошового товару і призначає на цю роль один з найбільш ходових товарів
2 етап повноцінні гроші	держава бере на себе обов'язки: - надавати грошам точно визначену форму (монета); - встановлювати контроль за їх карбуванням (фіксація 1 проби металу, вміст металу в монеті); - запроваджувати контроль за повноцінністю грошей (боротьба з фальшивими грошима)
3 етап неповноцінні гроші	держава визначає: - форму грошей (вид грошових знаків); - вартість грошей; - систему заходів щодо підтримання сталості грошей; держава регулює: - масу грошей в обігу держава надає: - паперовим грошам силу законного платіжного засобу; та приймає їх в оплату за своїми вимогами

Роль держави у творенні грошей - *коригувальна* (гроші не декретуються державою, їх поява викликана потребами ринкової економіки).

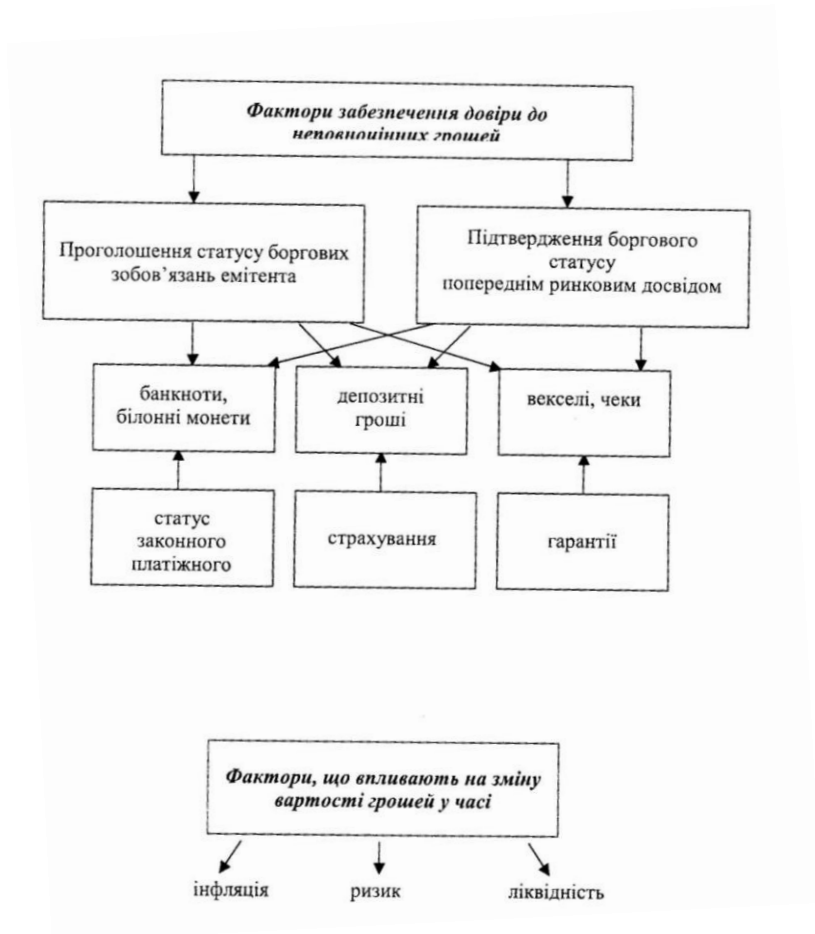


1.4. Вартість грошей

Вартість грошей визначається їх купівельною спроможністю: цінність грошей порівнюється з вартістю товарів та послуг, які можна за них придбати.



Специфічний характер вартості грошей	
Форми грошей	Вартісна ознака грошей
товарні гроші	вартість грошей визначалась вартістю товару який виконував роль грошей
повноцінні гроші	карбувались із дорогоцінного металу, тому мали власну внутрішню вартість
неповноцінні гроші	мають відносну вартість яка визначається їх купівельною спроможністю, тобто їх цінність порівнюється з вартістю товарів та послуг, які можна придбати за гроші



Зміну вартості грошей за певний період ($I_{вг}$) визначають за формулою:

$$I_{вг} = 1/I_{ц} \quad (1.1)$$

де $I_{вг}$ - індекс середнього рівня цін за певний період.

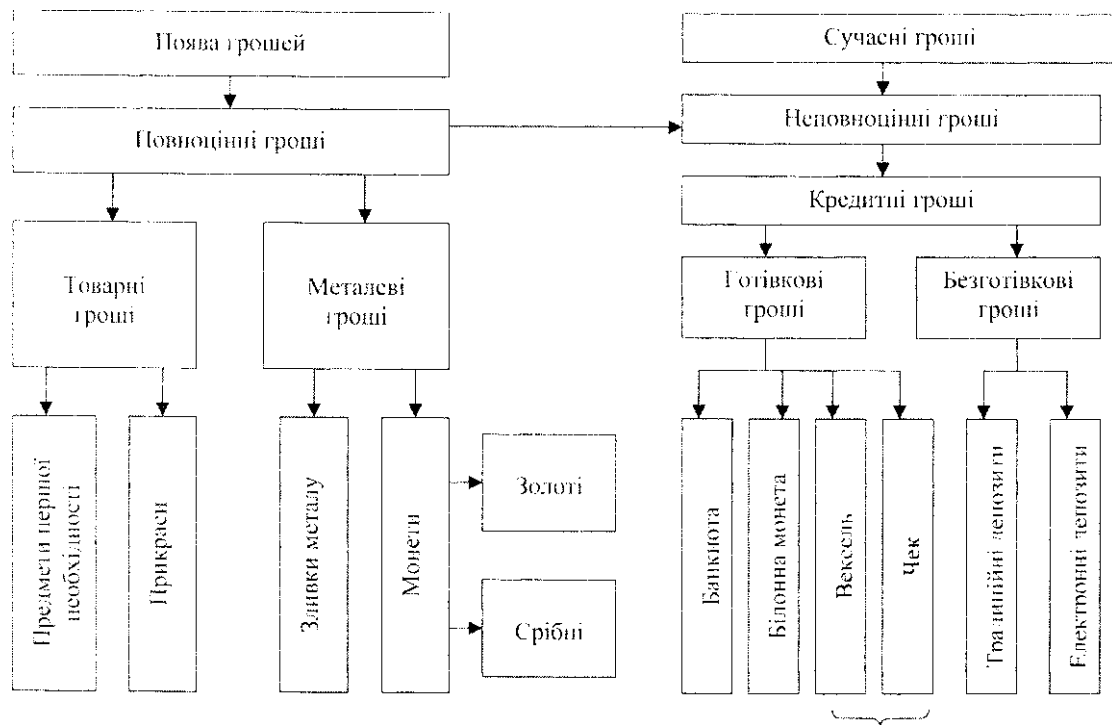


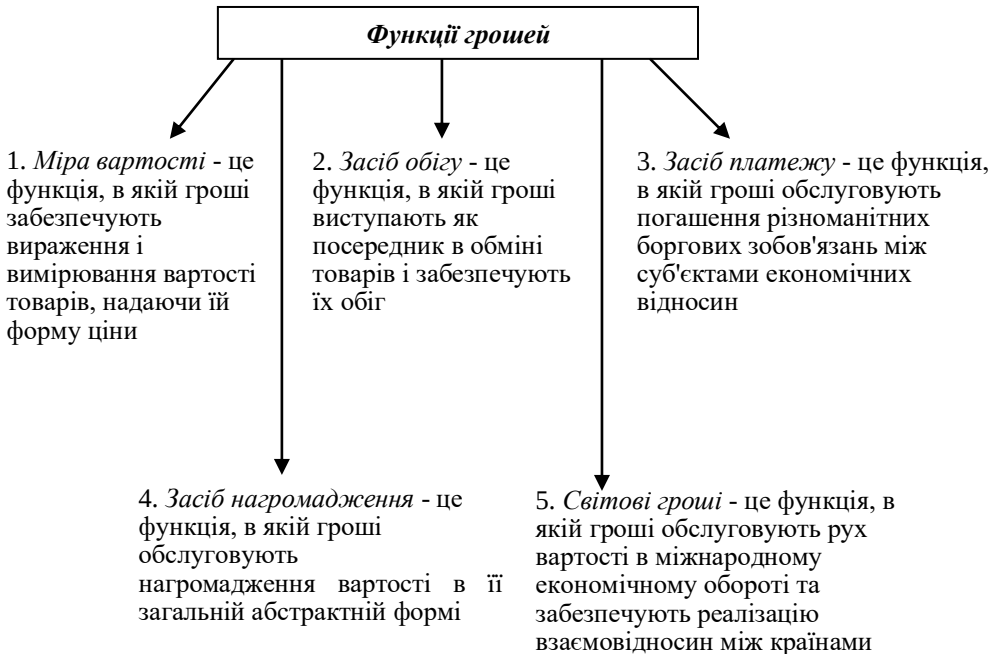
Рис. 1.1. Еволюція форм грошей

Характеристика сучасних засобів платежу

Сучасні засоби платежу	Визначення суті сучасних засобів платежу
<i>Неповноцінні гроші</i> <i>Кредитні гроші</i>	це гроші, які набувають своєї вартості виключно в обігу. При цьому вона може істотно відхилятися від вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені (банкнота, білонна монета). це неповноцінні знаки вартості, які виникають і функціонують в обігу на основі кредитних відносин та є борговими зобов'язаннями певних суб'єктів ринкової економіки.
<i>Готівкові гроші</i>	це неповноцінні знаки вартості у вигляді купюр та розмінної монети різного номіналу, які використовуються економічними суб'єктами як засіб обігу та платежу
<i>Депозитні гроші</i>	це різновид банківських грошей, які не мають речового вираження та існують у вигляді певних сум на банківських рахунках і використовуються для платежів у безготівковій формі.
<i>Електронні гроші</i> <i>Банкнота</i>	це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух автоматично за безпосереднім розпорядженням власників поточних рахунків. це простий вексель емісійного банку, безстрокове зобов'язання, не пов'язане з конкретною торговельною операцією. Випускаються у купюрах різного номіналу і знаходяться в обігу будь-який строк.
<i>Білонна монета</i>	розмінна, з дрібною вартістю, карбується з недорогоцінного металу та використовується в готівковому грошовому обігу.
<i>«Квазі» гроші</i>	це специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена і відхиляється від загальноприйнятих стандартних форм.
<i>Вексель</i> <i>Чек</i>	це письмове боргове зобов'язання, яке дає його власнику незаперечне право вимагати від боржника вказану в ньому суму платежу після закінчення встановленого строку. це письмовий наказ власника поточного рахунку банку про виплату певній особі вказаної в ньому суми грошей.

1.6. Функції грошей

Функція грошей - це певна дія чи "робота" грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі відтворення.



через розвиток товарного виробництва

якісний аспект
наявність грошей в
середовищі, в
якому діють
економічні
суб'єкти,
позитивно
впливає на
розвиток
виробництва

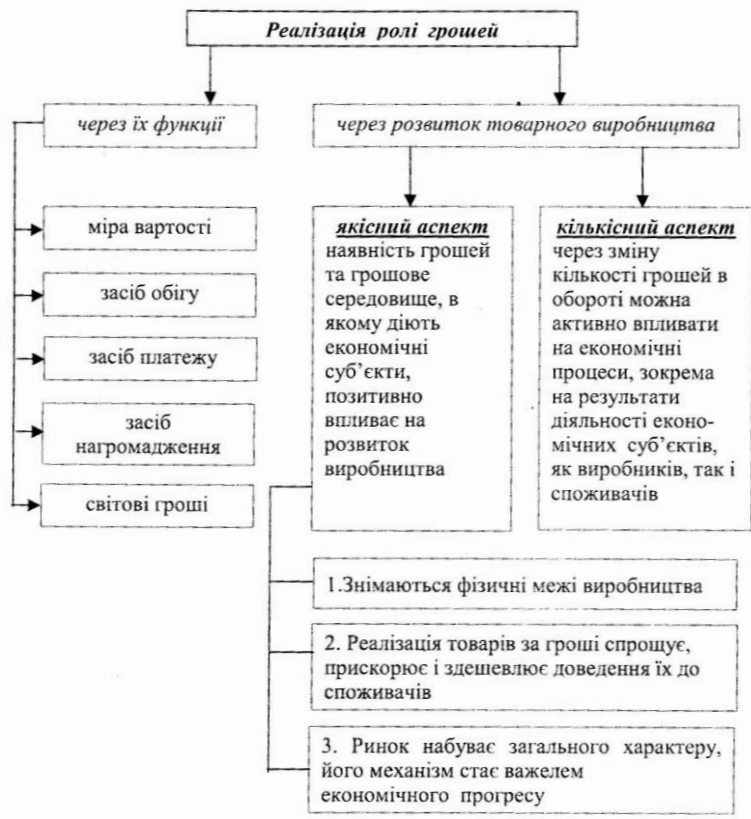
кількісний аспект
через зміну
кількості грошей в
обороті можна
активно впливати
на економічні
процеси, зокрема
на результати
діяльності еконо-
мічних суб'єктів,
як виробників, так і
споживачів

Ринок набуває загального характеру, його механізм стає важелем економічного прогресу

Реалізація товарів за гроші спрощує, прискорює і здешевлює доведення їх до споживачів

Знімаються фізичні межі виробництва

Ринок набуває загального характеру, його механізм стає важелем економічного прогресу



Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні етапи розвитку форм вартості.
2. Які товари-еквіваленти використовувались у якості грошей?
3. Дайте визначення економічної категорії "гроші".
4. Які концепції походження грошей Ви знаєте?
5. Назвіть основні етапи розвитку грошей.
6. Назвіть основні властивості грошей.
7. Що таке вартість грошей, на чому вона базується і які фактори впливають на зміну вартості грошей у часі?
8. Що таке повноцінні гроші? Чи використовують повноцінні гроші в сучасному грошовому обігу України?
9. У чому полягає основна відмінність між повноцінними та неповноцінними грошима?
10. Що таке кредитні гроші?
11. Що таке "квазі" гроші? Чи використовуються "квазі" гроші у грошовому обігу України?
12. Що таке банкнота, вексель, чек?
13. Чим депозитні гроші відрізняються від готівкових грошей?
14. Назвіть функції, які виконують гроші. Яка з перелічених функцій є головною?
15. Як реалізується роль грошей у ринковій економіці?

Тести для самоконтролю до теми 1

1. Яке з наведених визначень найбільш повно відображає сутність економічної категорії "гроші"?

- а/ гроші - це засіб платежу;
- б/ гроші - це специфічний товар, що виконує роль загального еквіваленту;
- в/ гроші - це національна грошова одиниця.

2. Формула $T_a \begin{matrix} \nearrow T_v \\ \longrightarrow T_e \\ \searrow T_p \end{matrix}$ відповідає:

- а/ простій або випадковій формі вартості;
- б/ загальній або еквівалентній формі вартості;
- в/ повній або розгорнутій формі вартості.

3. Яка з форм вартості в сучасному тлумаченні означає "бартер"?

- а/ повна або розгорнута;
- б/ проста або випадкова;
- в/ грошова.

4. Які концепції походження грошей вивчає сучасна економічна наука?

- а/ раціоналістичну;
- б/ діалектичну;
- в/ марксистську.

5. До властивостей грошей відносять:

- а/ еквівалентність;
- б/ портативність;
- в/ конвертованість.

6. Вартість грошей визначається:

- а/ статусом емітента;
- б/ конвертованістю;
- в/ купівельною спроможністю.

7. Які фактори впливають на зміну вартості грошей у часі?

- а/ девальвація;
- б/ інфляція;
- в/ деномінація.

8. До повноцінних грошей відносять:

- а/ долари США;
- б/ гривні;
- в/ срібні монети.

9. До неповноцінних грошей відносять:

- а/ банкноти;
- б/ золоті монети;
- в/ цінні папери.

10. Які функції виконують гроші?

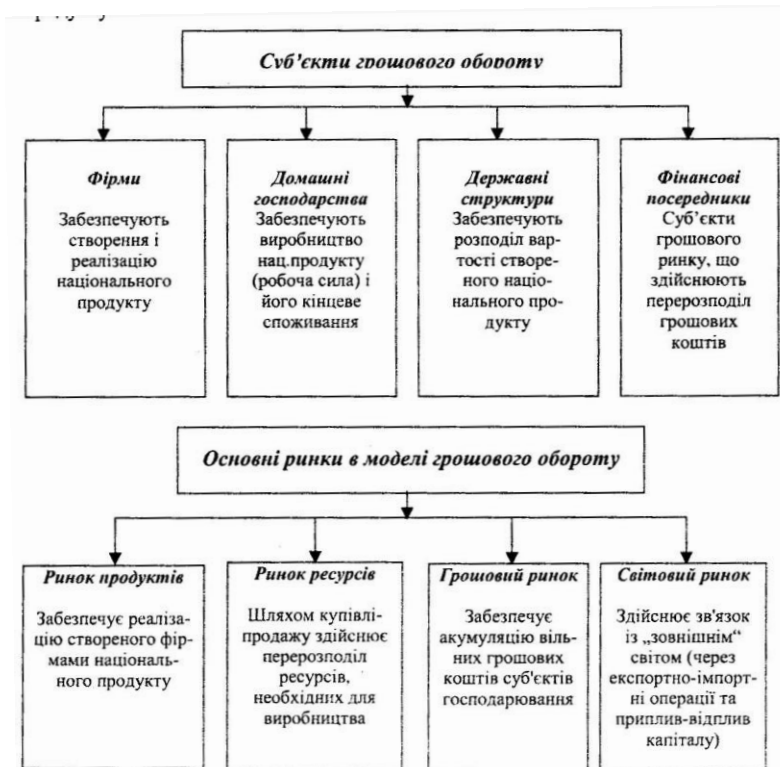
- а/ фіскальну;
- б/ розподільчу;
- в/ засіб обігу.

Тема 2. Грошовий оборот і грошова маса

2.1. Поняття грошового обороту

Грошовий оборот - це безперервний рух грошей у процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання національного продукту, який здійснюється шляхом безготівкових розрахунків та через обіг готівки.

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні національного продукту.



2.2. Модель грошового обороту

На *мікроекономічному* рівні грошовий оборот обслуговує кругообірот індивідуального капіталу, який здійснюється за формулою:

$$Г-T-... B_{..} - T'-Г',$$

де елементи $(T'-Г')$ - виражають оборот грошей як капіталу.

На *макроекономічному* рівні грошовий оборот обслуговує кругообірот усього суспільного капіталу.

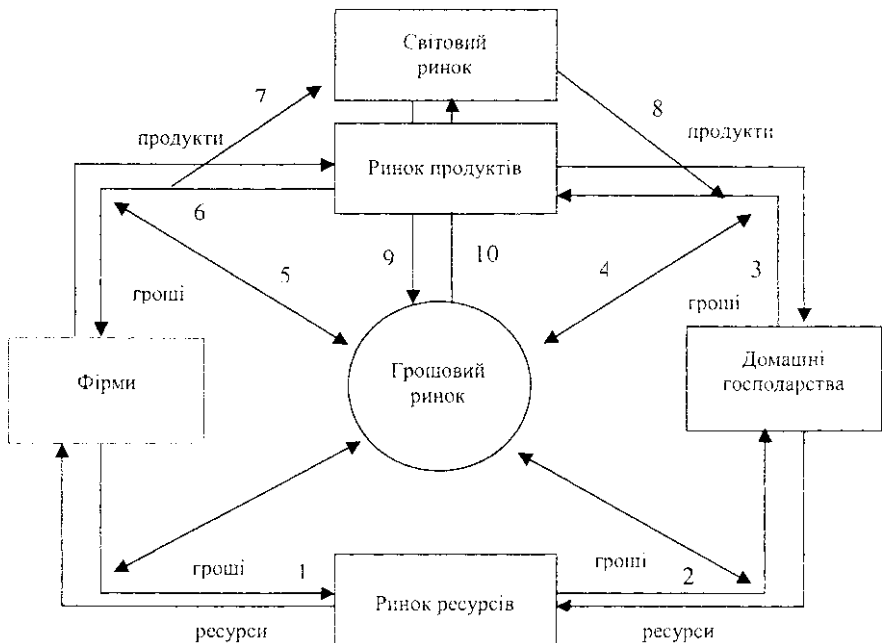


Рис. 2.1. Базова модель грошового обороту на макроекономічному рівні

2.3. Грошові потоки та їх характеристика

Грошовий потік - це сукупність платежів, які обслуговують окремий пап процесу розширеного відтворення. Кількість грошових платежів, які здійснюються економічними суб'єктами, становлять у сукупності грошовий оборот (див. рис. 2.1.)

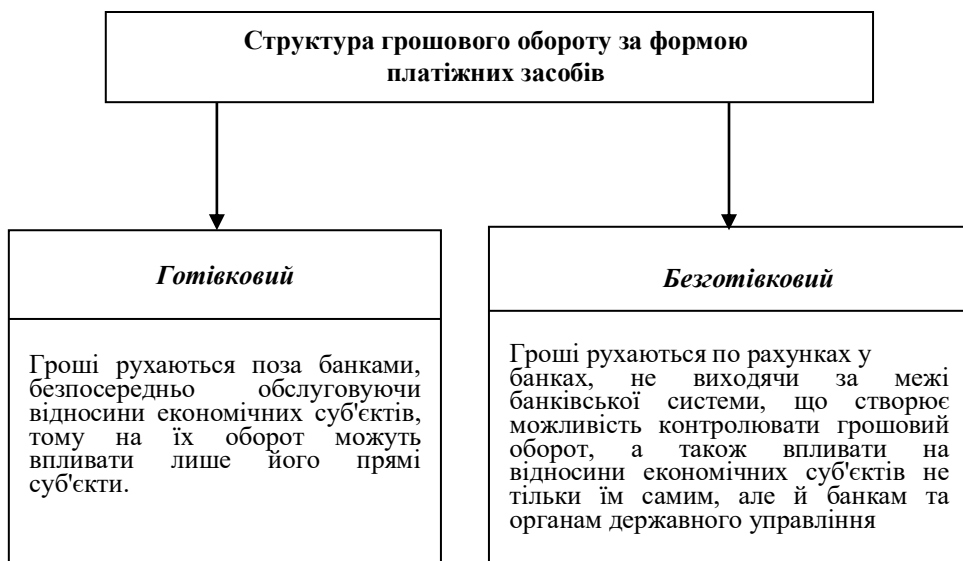
<i>Групування грошових платежів у потоки</i>	
<i>№ потоку</i>	<i>Характеристика грошового потоку</i>
1	Оплата фірмами придбання необхідних їм ресурсів (робоча сила, земля, нерухомість тощо)
2	Доходи домашніх господарств від реалізації ресурсів (заробітна плата, рентні платежі тощо)
3	Витрати домашніх господарств на споживання
4	Формування заощаджень, які спрямовуються на грошовий ринок
5	Мобілізація фірмами на грошовому ринку коштів, необхідних для виробництва товарів та послуг
6	Доходи фірм від реалізації товарів та послуг
7	Оплата товарів, що надходять до країни по імпорту
8	Надходження до країни грошей в оплату експорту
9	Чистий приплив грошових коштів зі світового ринку на внутрішній
10	Чистий відплив грошових коштів з внутрішнього ринку на світовий

2.4. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів



Виконуючи функції засобів обігу і платежу, гроші безперервно переміщуються від одного економічного суб'єкта до іншого. Такий характер руху грошей, що обслуговує сферу обміну, називають **грошовим обігом**.

Частина грошового обороту, пов'язану з процесами розподілу вартості ВВП, за якого рух грошей відбувається нееквівалентно, (тобто назустріч грошовому платежу платник не одержує реального еквівалента у формі товарів чи послуг), називають **фінансово-кредитним сектором**.



2.5. Маса грошей. Грошові агрегати

Грошова маса - це сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент.

Грошовий агрегат - це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності. Агрегати: M_0 - готівка поза банками;

$M_1 = M_0 +$ депозити до запитання;

$M_2 = M_1 +$ строкові депозити;

$M_3 = M_2 +$ кошти на вкладах за трастовими операціями.

Грошова база - це гроші, які не беруть участі в кредитному обороті та грошовому обігу, але створюють базу для їх розширення.

$$Г_6 = M_0 + M_k + M_{рез} \quad (2.1)$$

де $Г_6$ - грошова база;

M_k - сума готівки в касах банків;

$M_{рез}$ - сума резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у НБУ.

2.6. Швидкість обігу грошей

Швидкість обігу грошей - це частота переходу грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого при обслуговуванні процесу реалізації товарів та послуг за певний період.

Формула розрахунку:

$$V = \frac{Q \cdot P}{M} \quad (2.2)$$

де V - швидкість обігу грошей;

Q - фізичний обсяг товарів та послуг, що реалізовані в даному періоді;

P - середній рівень цін на товари та послуги;

M - середня маса грошей, що перебуває в обороті за даний період.



2.7. Закон грошового обігу

Закон грошового обігу: протягом даного періоду для обігу необхідна лише певна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних засобів. Зміст закону виражається рівнянням:

$$M_{\phi} = M_n \quad (2.3)$$

де M_{ϕ} - фактична маса грошей в обігу;

M_n - об'єктивно необхідна для обігу маса грошей. Якщо: $M_{\phi} > M_n$ - в обігу зайві гроші;

$M_{\phi} < M_n$ - в обігу нестача грошей.

Кількість грошей, у середньому необхідних для обігу протягом певного часу (M_n), прямо пропорційна кількості товарів та рівню їх цін та обернено пропорційна середній швидкості обігу грошової одиниці:

$$M_n = \frac{Q \cdot P}{V} \quad (2.4)$$

де P - сума цін товарів, що реалізуються за певний період;

V - середня кількість оборотів грошової одиниці.

Оскільки не всі товари, що реалізуються, оплачуються негайно, то формула (2.4) має вигляд:

$$M_u = \frac{\sum P \cdot Q - \sum K + \sum \Pi - \sum ВП}{V}, \quad (2.5)$$

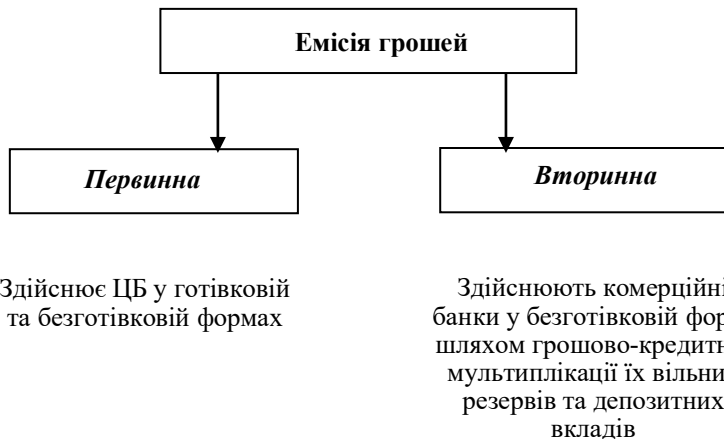
де $\sum K$ - сума продажів товарів і послуг у кредит;

$\sum \Pi$ - загальна сума платежів, строк оплати яких настав;

$\sum ВП$ - сума платежів, які погашаються шляхом взаємного зарахування боргів.

2.8. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор

Випуск в обіг грошових знаків у всіх формах називається *емісією*»



Грошово-кредитний мультиплікатор - це процес створення без готівкових грошей при кредитуванні банками клієнтури на основі вільних резервів, що надійшли до банку ззовні.

Вільний резерв - це сукупність грошових коштів комерційних банків, які і» даний момент є в розпорядженні банку і можуть бути використані ним для активних операцій.

За економічним змістом формування вільного резерву здійснюється за формулою:

$$PB = K + 3K \pm MBK - BC\Phi - AO - OP, \quad (2.6)$$

де PB - вільний резерв;

K - капітал банку;

$3K$ - залучені банком кошти в депозити;

MBK - сальдо заборгованості банку з міжбанківського кредиту, включаючи і кредити НБУ;

$BC\Phi$ - відрахування до централізованого страхового фонду;

AO - вкладення банку в активні операції;

OP - обов'язковий резерв.

Фактичний рівень мультиплікатора, що склався на певний час, визначають за формулою:

$$m = \frac{MO + D}{MO + R} \quad (2.7)$$

де m - величина грошово-кредитного мультиплікатора;

MO - маса готівки в обороті;

D - маса грошей на депозитах комерційних банків;

K - Σ резервів комерційних банків
(гроші на коррахунках та в касах банків).

рівень "ти" T у міру T показника D/MO

рівень "ти" T у міру i показника K/D .

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення грошового обороту.
2. Які основні ринки взаємопов'язуються грошовим оборотом?
3. Назвіть суб'єктів грошового обороту.
4. У чому полягають особливості грошового обороту на мікро- та макроекономічному рівнях?
5. Що таке грошовий потік?
6. Охарактеризуйте грошові потоки, які обслуговують процес розширеного відтворення.
7. У чому полягає відмінність між грошовим оборотом та грошовим обігом?
8. Як структурується грошовий оборот за формою платіжних засобів?
9. Які переваги та недоліки готівкового та безготівкового грошового обороту?
10. Що таке грошова маса, грошовий агрегат, грошова база?
11. Скільки грошових агрегатів визначає НБУ?
12. Який з грошових агрегатів є найбільш ліквідним? Поясніть чому.

13. Як визначається швидкість обігу грошей? Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
14. У чому полягає сутність закону кількості грошей, необхідних для обігу? За якою формулою розраховують середню кількість грошей, необхідних для обігу?
15. Що таке емісія? Хто здійснює емісію готівкових грошей в Україні?
16. Чим первинна емісія відрізняється від вторинної?
17. Що таке грошово-кредитний мультиплікатор? Розкрийте механізм емісії грошей через грошово-кредитний мультиплікатор.

Тести для самоконтролю до теми 2

1. Грошовий оборот це:

- а/ рух грошей у процесі розподілу ВВП;
- б/ рух грошей у процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання національного продукту;
- в/ рух грошей у процесі здійснення експортно-імпортних операцій.

2. Суб'єктами грошового обороту є:

- а/ тільки фізичні особи;
- б/ тільки юридичні особи;
- в/ усі фізичні та юридичні особи.

3. За формою платіжних засобів грошовий оборот структурується на:

- а/ валютний;
- б/ безготівковий;
- в/ фіскальний.

4. Грошовий обіг це:

- а/ складова частина грошового ринку;
- б/ складова частина грошового обороту;
- в/ складова частина грошової маси.

5. Скільки грошових агрегатів застосовують для вимірювання грошової маси?

- а/2;
- б/4;
- в/3.

6. Якщо сума ВВП - 12 млрд. грн., а кількість грошей за агрегатом М3=2 млрд. грн., то швидкість обігу грошей V дорівнює:

- а/ 24 р/рік;
- б/ 10 р/рік;
- в/ 6 р/рік.

7. Випуск в обіг грошових знаків називається:

- а/ інфляцією;
- б/ емісією;
- в/ деномінацією.

8. Вторинну емісію грошей здійснюють:

- а/ комерційні банки; б/ фондові біржі;
- в/ страхові компанії.

9. Грошово-кредитний мультиплікатор - це процес створення:

- а/ курсу долара;
- б/ повноцінних грошей;
- в/ безготівкових грошей.

10. Величина грошово-кредитного мультиплікатора залежить від:

- а/ курсу долара;
- б/ суми резервів комерційних банків;
- в/ цін на нафту.

Тема 3. Грошовий ринок

3.1. Сутність грошового ринку

Грошовим ринком називається сектор ринку, на якому здійснюється купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція та ціна на цей товар.

Продаж грошей виступає у формі передачі грошей їх власниками своїм контрагентам у тимчасове користування в обмін на фінансові інструменти, які надають їм можливість зберегти право власності на ці гроші, відновити право розпорядження ними та одержати процентний дохід.

Купівля грошей є формою одержання суб'єктами ринку у своє розпорядження певної суми грошей в обмін на фінансові інструменти.

Фінансові інструменти - це зобов'язання покупців перед продавцями грошей.

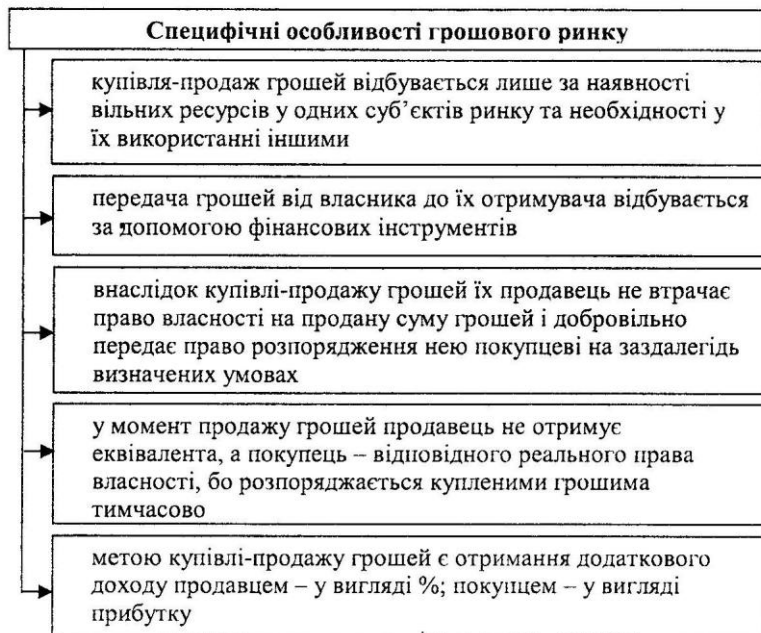


рис. 3.1. Схема взаємозв'язку між об'єктами та інструментами грошового ринку

Специфіч
івля-прода
вільних ресу
икористан
едача грош
опомогою
вслідок куп
во власнос
едає право
начених уа
омент прод
еквівалента, а
сності, бо
часово
ою купівлі
оду продаж
бутку



1



3.2. Інституційна модель грошового ринку

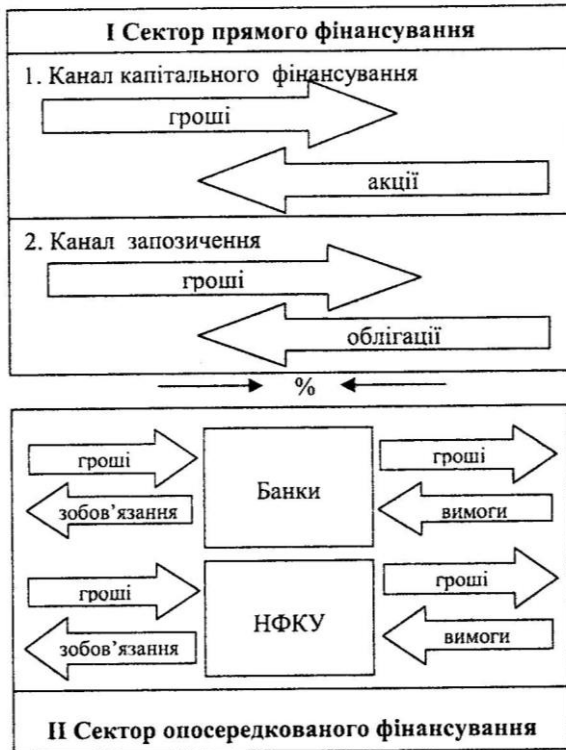


Рис. 3.2. Інституційна модель грошового ринку

I. **Пряме фінансування** - переміщення грошей по каналах ринку безпосередньо від їх власника до того, хто їх потребує для реального використання.

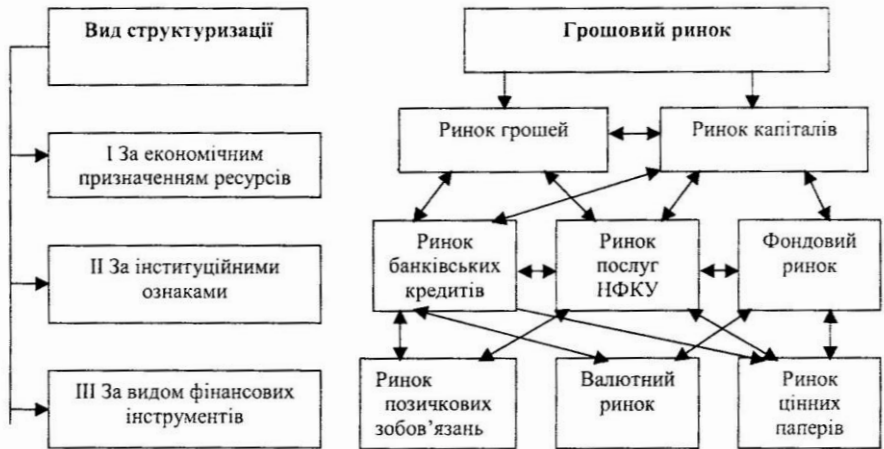
1. **Капітальне фінансування** - купівля підприємством грошей в обмін на право участі у його власності (через акції).

2. **Запозичення** - купівля підприємством грошей в обмін на зобов'язання повернути їх у встановлений строк з оплатою % (через облігації).

II. **Опосередковане фінансування** - рух коштів від кредитора до позичальника по каналах ринку через фінансових посередників.

Фінансові посередники - особливі підприємства, які акумулюють кошти на грошовому ринку і передають їх позичальникам на комерційних засадах.

3.3. Структура грошового ринку



Ринок грошей - це сегмент грошового ринку, на якому купують короткострокові грошові кошти (до 1 року)

Класичними операціями на ринку грошей є:

- міжбанківське кредитування;
- облік комерційних векселів;
- короткострокові депозитні та кредитні угоди;
- операції на вторинному ринку з короткостроковими державними зобов'язаннями тощо.

Ринок капіталів - це сегмент грошового ринку, на якому купують середньо- та довгострокові грошові кошти (більше 1 року).

Класичними операціями ринку капіталів є:

- операції з фондовими інструментами (акціями та облігаціями);
- середньо- та довгострокові депозитні та кредитні угоди;
- операції [«банківських фінансово-кредитних установ (НФКУ) тощо.

Ринок банківських кредитів здійснює акумуляцію вільних грошових коштів та надання їх у кредит на умовах зворотності, строковості та платності. Інституційними органами є комерційні банки.

Ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ (НФКУ) здійснює акумуляцію заощаджень і розміщення їх у доходні активи. Інституційними органами є:

- страхові компанії,
- пенсійні фонди.
- інвестиційні фонди,
- фінансові компанії тощо.

Фондовий ринок здійснює переміщення небанківського позичкового капіталу, який приводиться у рух за допомогою фондових цінностей. Інституційними органами г фондові біржі.

Ринок позичкових зобов'язань охоплює відносини банків з їх клієнтами щодо формування і розміщення кредитних ресурсів.

Валютний ринок охоплює відносини між економічними суб'єктами з приводу купівлі-продажу валюти на основі попиту та пропозиції.

Ринок цінних паперів охоплює як кредитні відносини, так і відносини співволодіння, які оформлюються спеціальними документами (цінними паперами), що можуть продаватися, купуватися, погашатися.

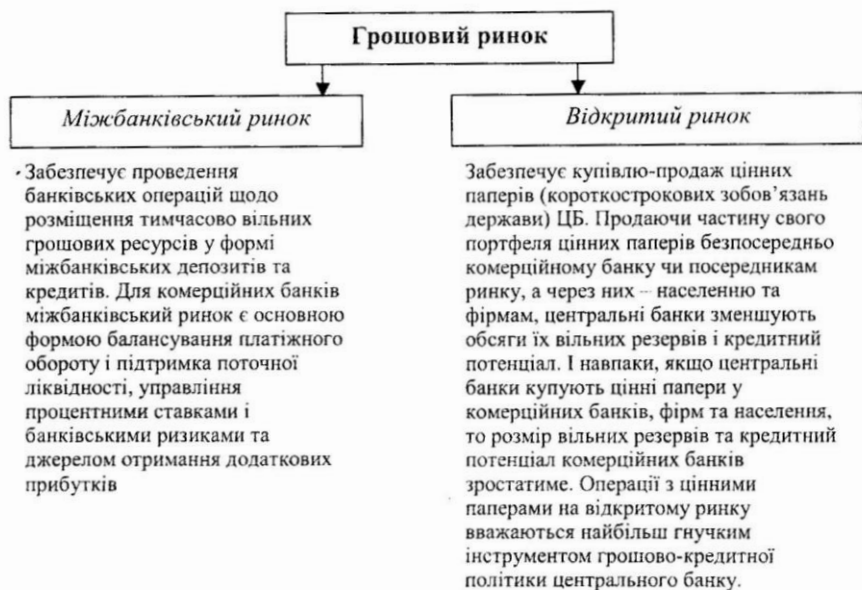


Рис. 3.4. Структуризація грошового ринку за функціональними ознаками

3.4. Попит на гроші

Попит на гроші - це запас грошей, який прагнуть мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент

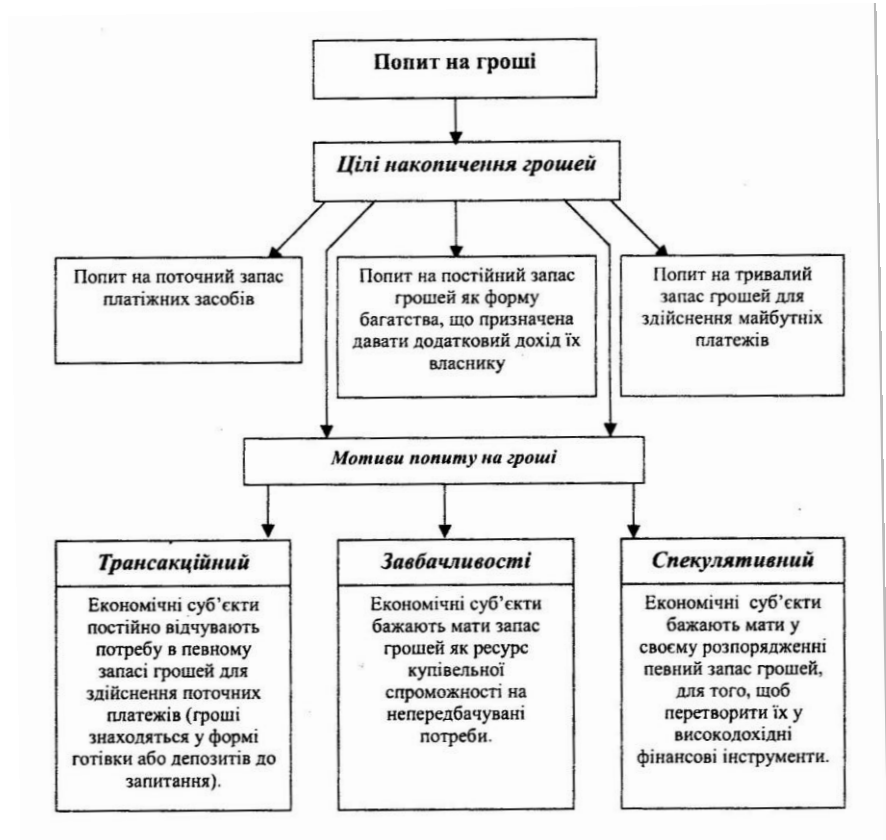
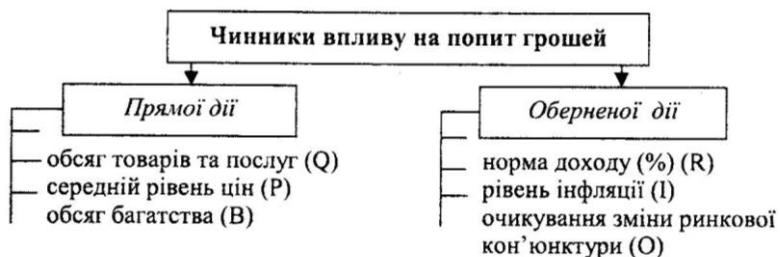


Рис.3.5.Схема взаємозв'язку попиту на гроші з цілями та мотивами нагромадження грошей



Функціональну залежність попиту на гроші від визначених чинників можна подати у вигляді формули:

$$M_d = f(\overset{+}{Q}, \overset{+}{P}, \overset{+}{R}, \overset{+}{B}, \overset{-}{I}, \overset{-}{O}), \quad (3.1)$$

де M_d — обсяг попиту на гроші.

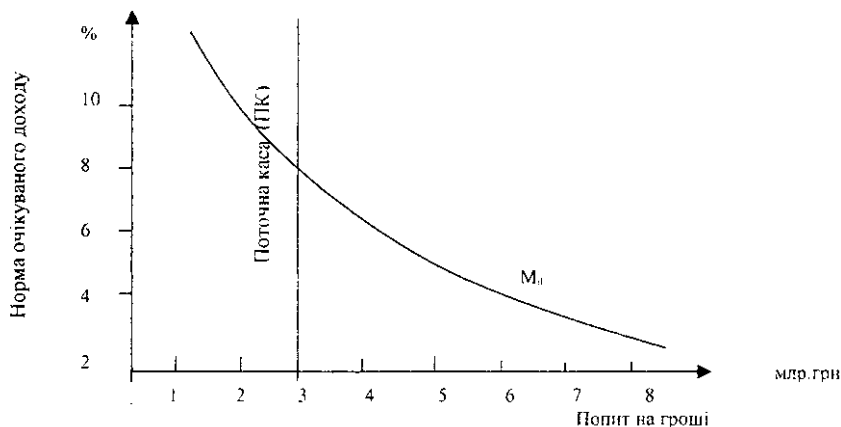


Рис.3.6. Графічне зображення попиту на гроші

3.5. Пропозиція грошей

Пропозиція грошей — це бажання економічних суб'єктів позичити певну частину своїх грошових коштів заради одержання доходу. Пропозиція грошей ($M < i$) прямо пропорційна грошовій базі (Гг) та коефіцієнту грошово-кредитного мультиплікатора (τ) і визначається за формулою:

$$M_5 = G \cdot \tau \quad (3.2)$$



Рис. 3.7. Механізм впливу чинників на пропозицію грошей

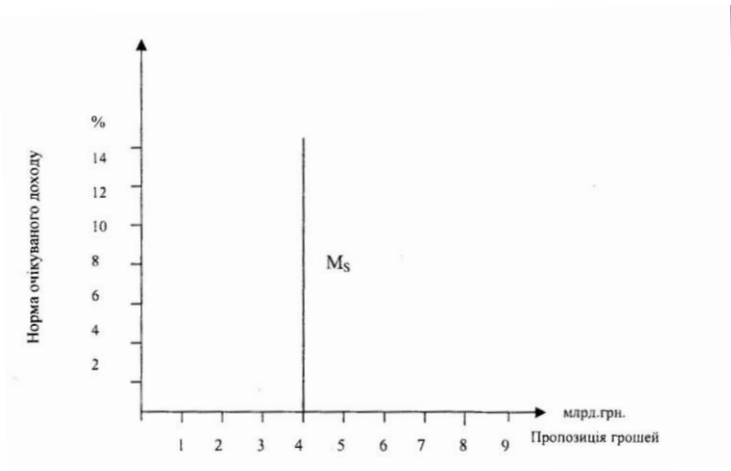


Рис. 3.8. Графічне зображення пропозиції грошей

Головна функція грошового ринку: балансування попиту і пропозиції грошей та формування ринкового рівня проценту як ціни грошей

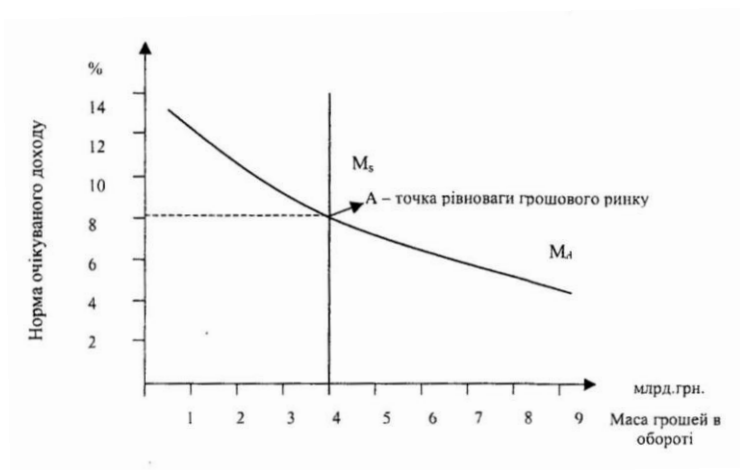


Рис. 3.9. Графічна модель грошового ринку

Питання для самоконтролю

1. Що таке грошовий ринок?
2. Чим відрізняються операції купівлі-продажу на грошовому та на товарному ринках?
3. Які види фінансових інструментів грошового ринку Ви знаєте?
4. У чому полягає різниця між борговими та неборговими фінансовими інструментами?
5. Охарактеризуйте механізм купівлі-продажу грошей у секторі прямого та опосередкованого фінансування.
6. Хто такі фінансові посередники?
7. У чому полягає різниця між грошовим ринком, ринком грошей та ринком капіталів?
8. Що таке попит на гроші? Які цілі накопичення грошей Ви знаєте?
9. Які чинники впливають на попит грошей?
10. Що таке пропозиція грошей? Який зв'язок існує між пропозицією грошей, грошовою базою та грошово-кредитним мультиплікатором?
11. Розкрийте механізм впливу чинників на пропозицію грошей.
12. Побудуйте графічну модель грошового ринку.

Тести для самоконтролю до теми 3.

1. На грошовому ринку здійснюється купівля-продаж:

а/ страхових полісів; б/
нерухомості; в/ грошей.

2. До фінансових інструментів грошового ринку належать:

а/ кошти місцевих бюджетів; б/
облігації; в/ бартер.

3. Інституційна модель грошового ринку включає:

а/НФКУ;
б/ товарні біржі;
в/ податкові інспекції.

4. За економічним призначенням ресурсів грошовий ринок включає:

а/ товарний ринок;
б/ біржовий ринок;
в/ ринок капіталів.

5. До мотивів попиту на гроші відносять:

- а/ трансакційний;
- б/ еволюційний;
- в/ сезонний.

6. На попит грошей впливають чинники:

- а/ середній вік населення;
- б/ рівень інфляції;
- в/ кількість податків та зборів.

7. На пропозицію грошей впливають чинники:

- а/ облікова ставка;
- б/ рівень інфляції;
- в/ рівень товарних цін.

Тема 4. Грошові системи

4.1. Сутність, структура та елементи грошової системи

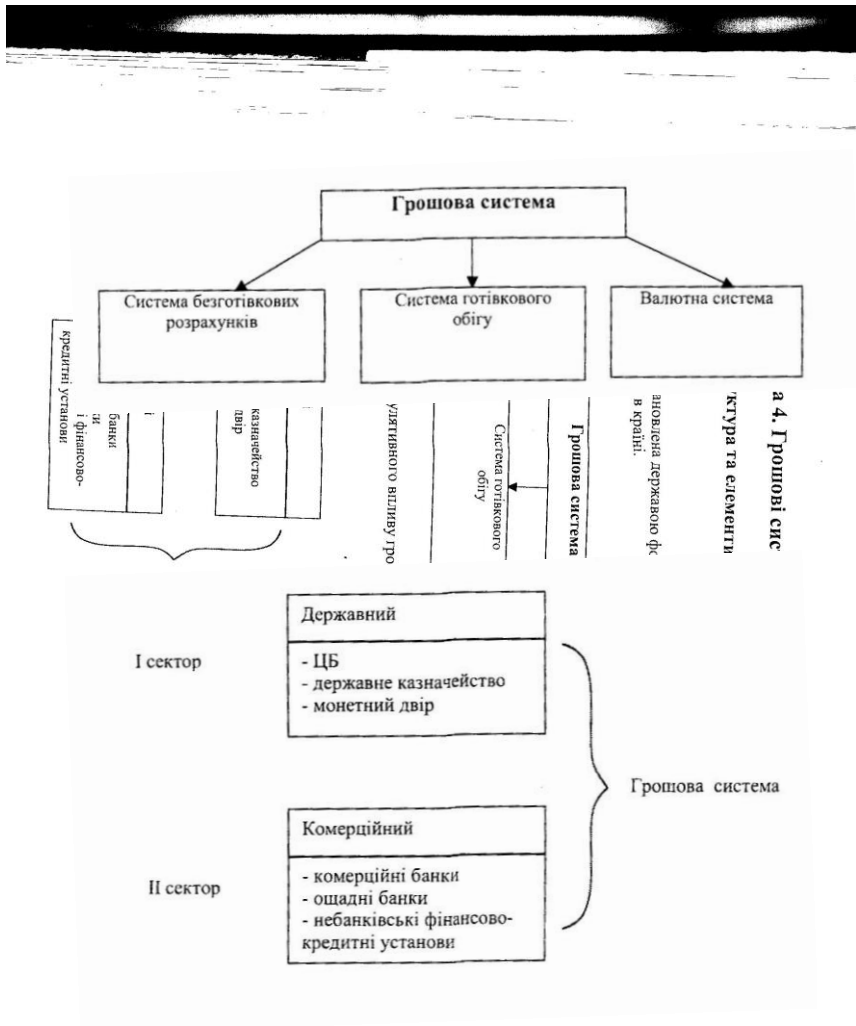


Рис.4.2. Структурна побудова грошової системи

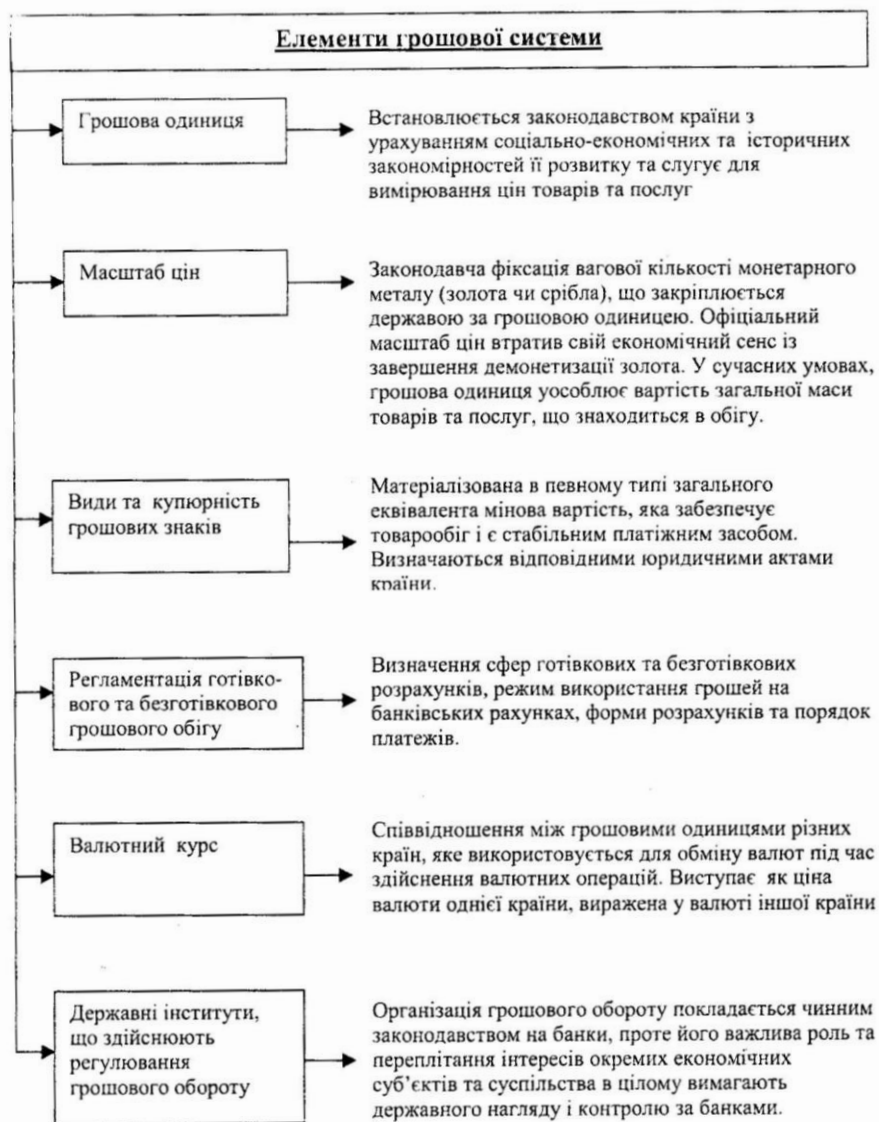


Схема 4.3. Характеристика елементів грошової системи

4.2. Типи грошових систем та їх еволюція

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією, які зумовлюють тенденції розвитку та закономірності функціонування грошової системи.



Рис.4.4. Класифікація типів грошових систем

Системи металевого обігу - являють собою грошові системи, за яких в обігу знаходяться повноцінні монети, що виконують усі функції грошей, а неповноцінні гроші мають змогу вільно обмінюватись на метал.

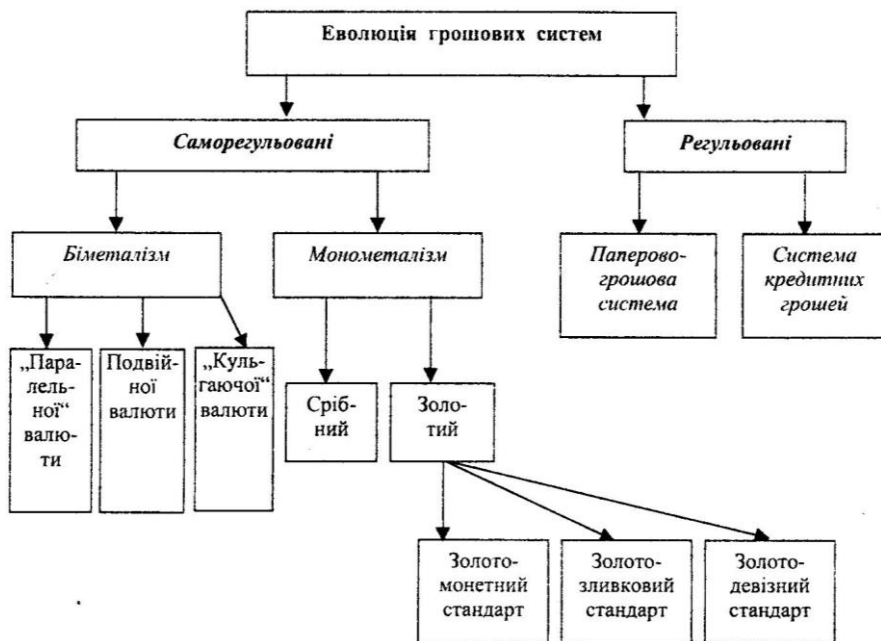
Системи паперово-кредитного обігу - являють собою грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки, що не мають внутрішньої вартості. Такі грошові системи є регульованими, бо держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення сталості емітованих грошей.

Ринкові - являють собою грошові системи, в яких регулювання грошового обороту здійснюється шляхом використання економічних методів вивиду на грошову масу.

Неринкові ~ являють собою грошові системи, для яких характерні певні обмеження щодо вільного функціонування грошей (талони, картки), а регулювання грошового обороту здійснюється адміністративними методами.

Відкриті - являють собою грошові системи, в яких втручання держави у регулювання валютних відносин всередині країни є мінімальним, що виражається у повній конвертованості валюти і ринковому механізмі регулювання валютного ринку.

Закриті - являють собою грошові системи, в яких передбачається використання валютних обмежень завдяки ізоляції національної економіки від світової.



Саморегульовані - це грошові системи, в яких діє механізм стихійного регулювання грошового обороту.

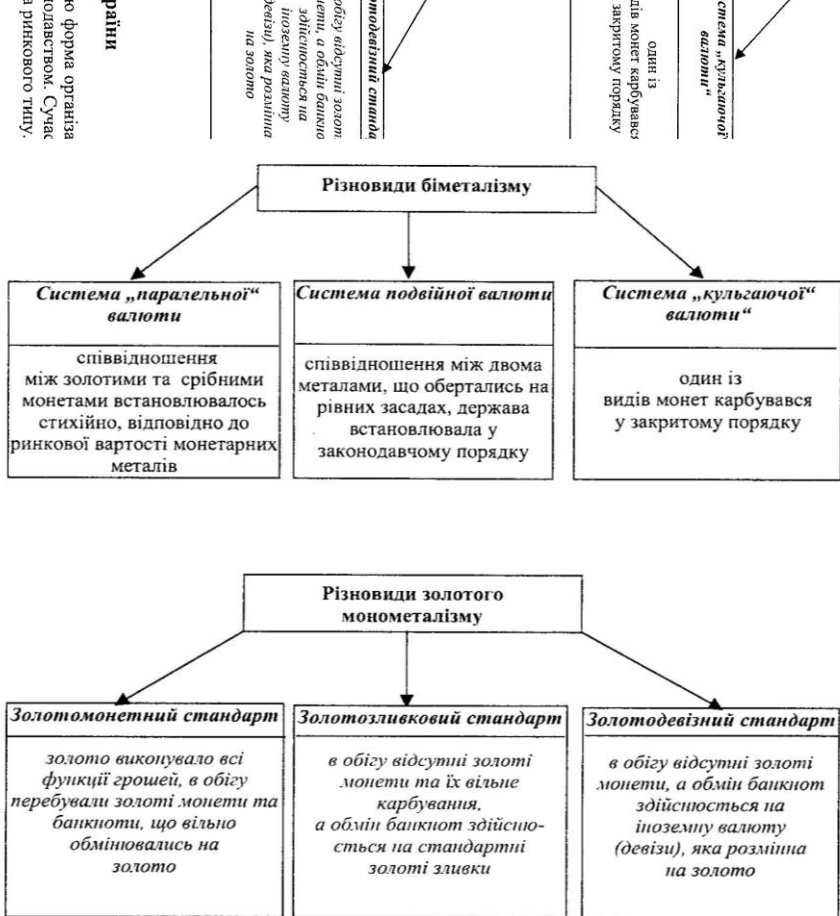
Регульовані - це грошові системи, в яких порядок регулювання грошового обороту є окремим елементом грошової системи.

Біметалізм - це грошова система, в якій роль загального еквівалента законодавчо закріплюється за двома металами - золотом і сріблом.

Монометалізм - це грошова система, за якої роль загального еквіваленту виконує один метал (золото або срібло), а паперові знаки вартості розмінні на грошовий метал.

Паперово-грошова система - це грошова система, за якої емісія грошових знаків (казначейських білетів) здійснюється державним казначейством для покриття бюджетного дефіциту.

Система кредитних грошей - це грошова система, за якої використовується кредитний механізм емісії грошей, що створює передумови для забезпечення їх сталості шляхом регулювання пропозиції грошей відповідно до потреб обороту в платіжних засобах.



4.3. Національна грошова система України

Національна грошова система – це встановлена державою форма організації грошового обороту в країні, закріплена національним законодавством. Сучасна національна грошова система України – це грошова система ринкового типу.

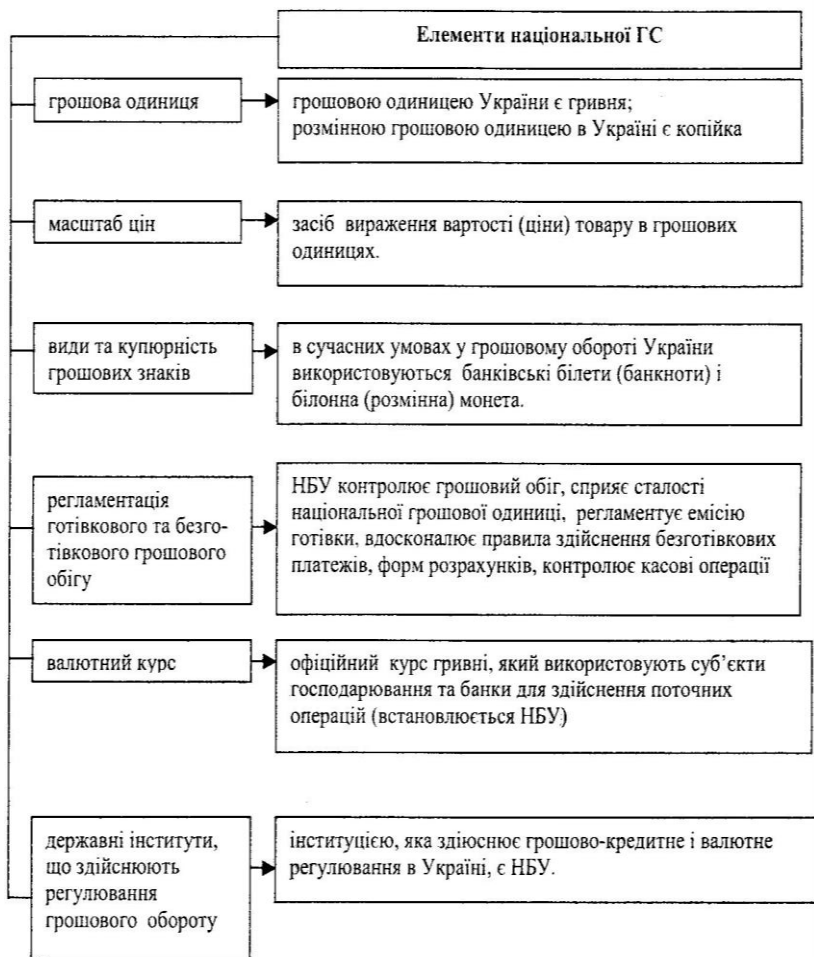


Схема 4.5 Характеристика структурних елементів національної грошової системи

4.4. Державне регулювання грошового обороту

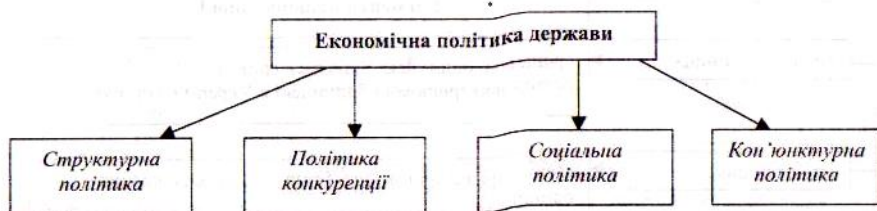


Рис.4.6. Складові економічної політики

Структурна політика передбачає надання субсидій чи інших стимулів активізації розвитку відсталих регіонів (регіональна політика) чи певних галузей або секторів виробництва (векторіальна політика).

Політика конкуренції передбачає заходи антимонопольного характеру, вільного ціноутворення, доступу на ринки всім підприємницьким структурам.

Соціальна політика передбачає заходи, спрямовані на забезпечення соціальної рівності та забезпеченості всіх членів суспільства, шляхом часткового перерозподілу доходів.

Кон'юнктурна політика передбачає регулятивний вплив держави на ринкову кон'юнктуру, співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції на ринках. Оскільки сукупний платоспроможний попит формується і реалізується у грошовій формі, то кон'юнктурна політика забезпечується **державним регулюванням грошового обороту**.

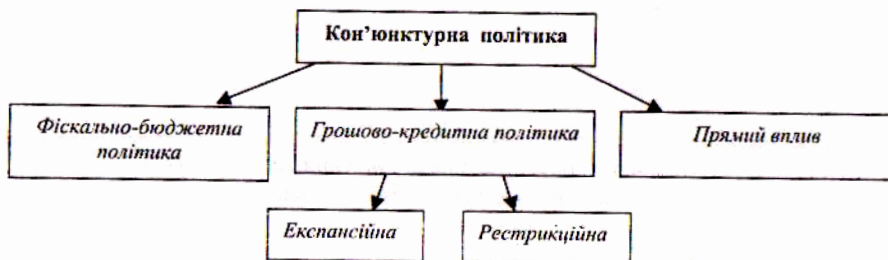


Рис. 4.7. Складові кон'юнктурної політики

Фіскально-бюджетна політика - це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Грошово-кредитна політика - це сукупність заходів щодо економічного регулювання сфери грошового обороту шляхом зміни пропозиції (маси) грошей та їх ціни (%) на грошовому ринку.

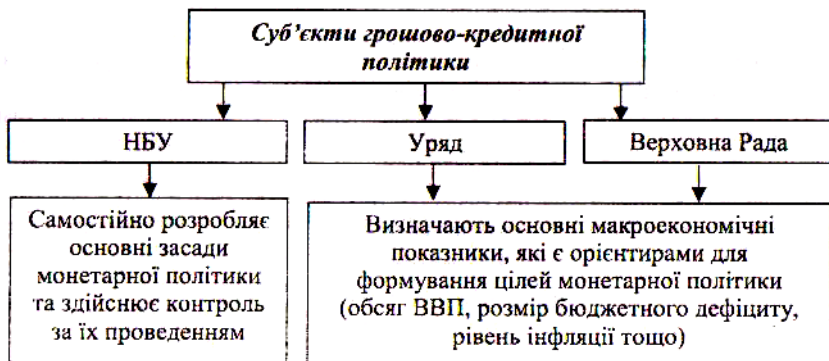
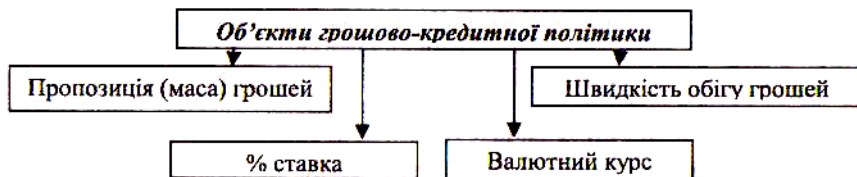
Експансійна політика - це сукупність заходів, націлених на зростання пропозиції грошей, внаслідок чого гроші "дешевіють".

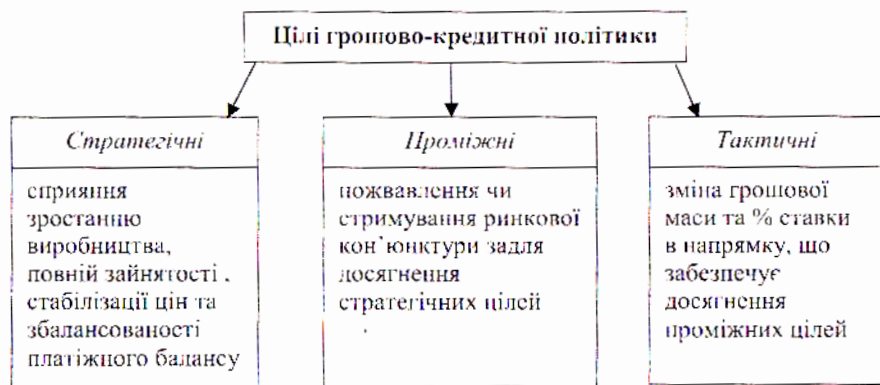
Рестрикційна політика - це сукупність заходів, націлених на скорочення пропозиції грошей, внаслідок чого гроші "дорожчають".

Прямий вплив - це сукупність адміністративних заходів держави у випадках, коли інструменти фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики не дають бажаного результату в сфері регулювання грошового обороту.

4.5. Грошово-кредитна політика, її цілі, типи, інструменти

Грошово-кредитна політика - це комплекс взаємопов'язаних, скоординованих на досягнення заздалегідь визначених цілей заходів щодо регулювання грошового обороту, які здійснює держава через ЦБ.





Інструменти грошово-кредитної політики - не конкретні заходи і дії ЦБ, спрямовані на зміну маси грошей та рівня процентної ставки.



Цілі грошово-кредитної політики

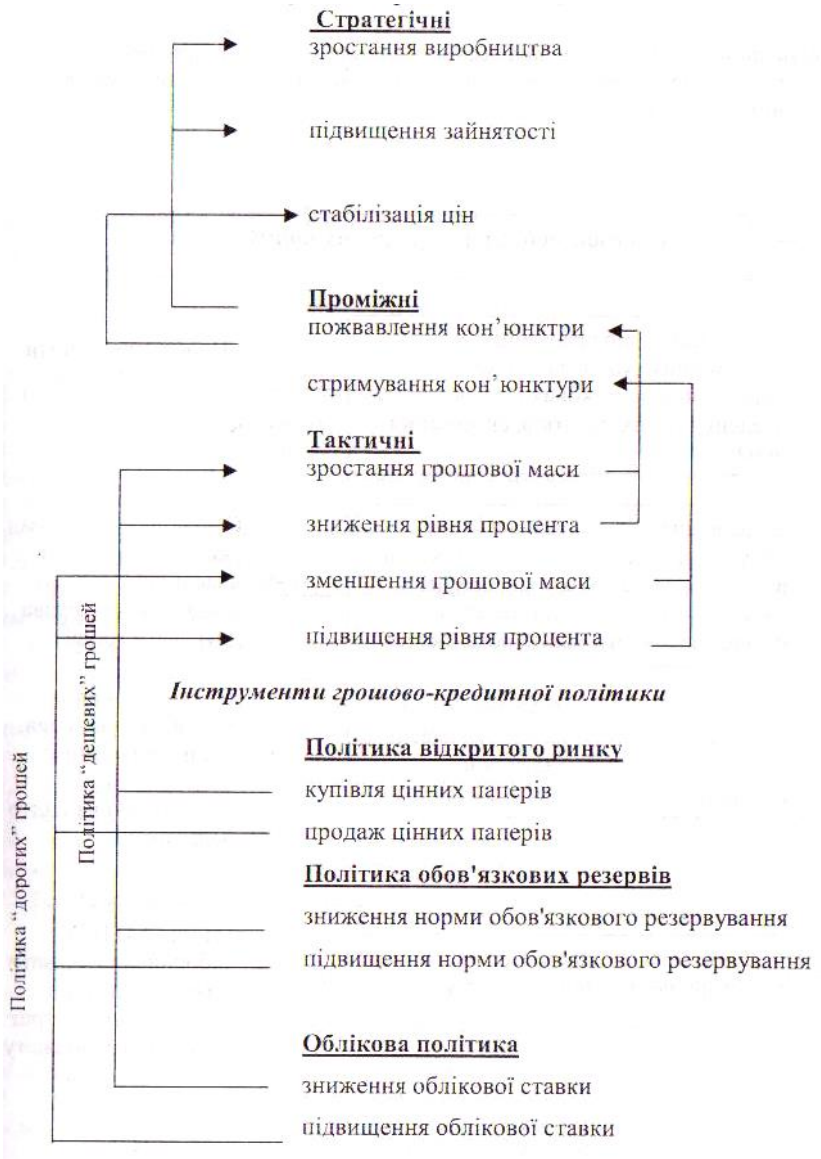


Рис.4.8. Схема взаємозв'язку типів, цілей та інструментів грошово-кредитної політики

4. 6. Монетизація бюджетного дефіциту та ВВП

Монетизація бюджетного дефіциту полягає, в пошуку грошових коштів, достатніх для покриття (фінансування) перевищення бюджетних витрат над бюджетними доходами.

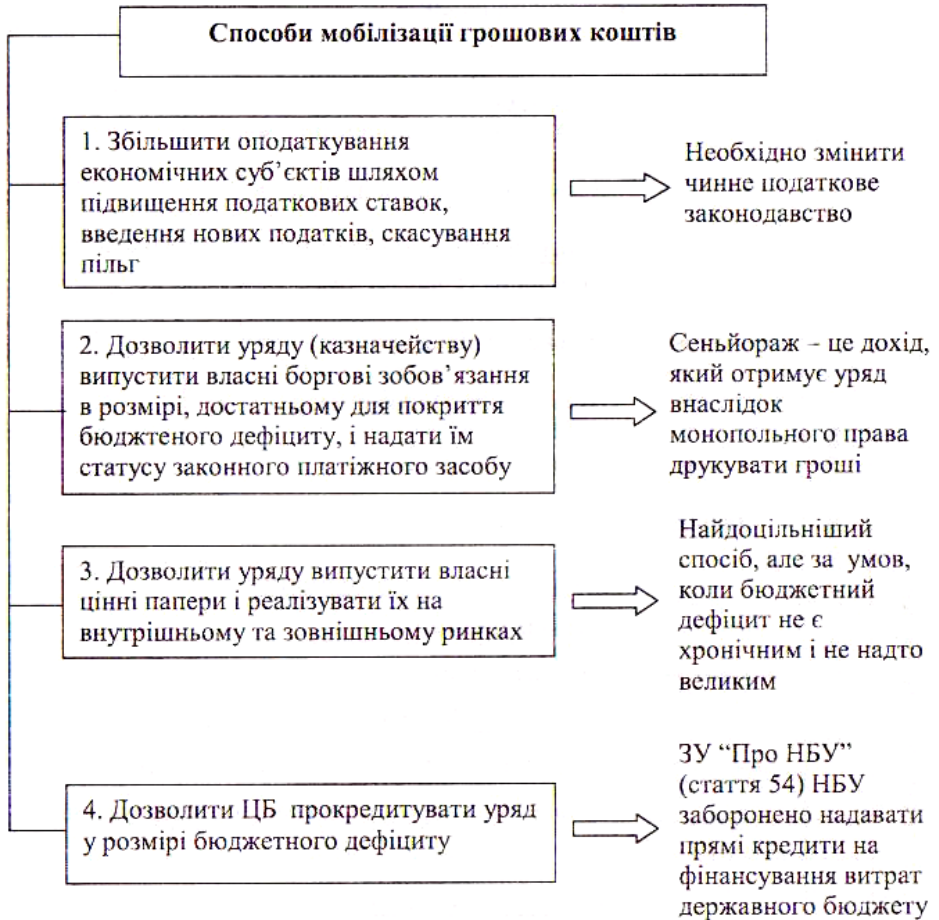


Рис. 4.9. Характеристика способів мобілізації грошових коштів для монетизації бюджетного дефіциту

Монетизація ВВП полягає в доведенні маси грошей в обороті до рівня, достатнього для успішної реалізації всього обсягу вироблених товарів та послуг і погашення боргових зобов'язань.

Рівень монетизації ВВП (Км) розраховують за формулою:

$$K_{\text{м}} = \frac{M}{\text{ВВП}} \quad (4.1)$$

де М - маса грошей на кінець року за агрегатом МЗ;

ВВП - річний номінальний обсяг ВВП

Питання до самоконтролю

1. Що таке грошова система?
2. Назвіть елементи грошової системи.
3. За якими ознаками класифікують грошові системи?
4. За яких грошових систем в обігу знаходились повноцінні монети? Чи існують повноцінні монети в сучасному грошовому обігу України?
5. Чим саморегульовані грошові системи відрізняються від регульованих?
6. Які різновиди саморегульованих грошових систем Ви знаєте?
7. Назвіть форми золотого монометалізму. Що таке демонетизація золота?
8. Що таке національна грошова система? Дайте характеристику елементів національної грошової системи.
9. В межах якої зі складових економічної політики здійснюється державне регулювання грошового обороту?
10. У чому різниця між фіскально-бюджетною та грошово-кредитною політиками?
11. Які типи грошово-кредитної політики Ви знаєте?
12. Хто є реалізатором грошово-кредитної політики в Україні.
13. Які цілі та інструменти грошово-кредитної політики Ви знаєте?
14. Що таке монетизація бюджетного дефіциту? Які способи монетизації бюджетного дефіциту Ви знаєте?
15. Що таке монетизація ВВП? Як визначається показник монетизації ВВП?

Тести для самоконтролю до теми 4

1. Грошова система це:

- а/ встановлена державою форма організації бізнесу;
- б/ встановлена державою форма організації грошового обороту в країні;
- в/ встановлена НБУ форма організації комерційних банків.

2. У державному секторі грошової системи працюють:

- а/ НФКУ;
- б/ монетний двір;
- в/ валютна біржа.

3. Елементами грошової системи є:

- а/ рівень інфляції;
- б/ комерційні банки;
- в/ масштаб цін.

4. Залежно від форми, в якій функціонують гроші, виділяють наступні типи грошових систем:

- а/ ринкові;
- б/ закриті;
- в/ паперово-кредитного обігу.

5. До саморегульованих грошових систем відносять:

- а/ систему кредитних грошей;
- б/ біметалізм;
- в/ валютну систему.

6. Складовими економічної політики держави є:

- а/ кон'юнктурна політика;
- б/ демографічна політика;
- в/ дефляційна політика.

7. Цілями грошово-кредитної політики є:

- а/ тактичні;
- б/ експансійні;
- в/ соціальні.

8. До інструментів грошово-кредитної політики відносять:

- а/ рестрикційну політику;
- б/ політику конкуренції;
- в/ полі піку відкритого ринку.

9. Які операції на відкритому ринку буде здійснювати НБУ в рамках проведення експансійної політики:

- а/ купувати цінні папери;
- б/ продавати цінні папери;
- в/ емітувати цінні папери.

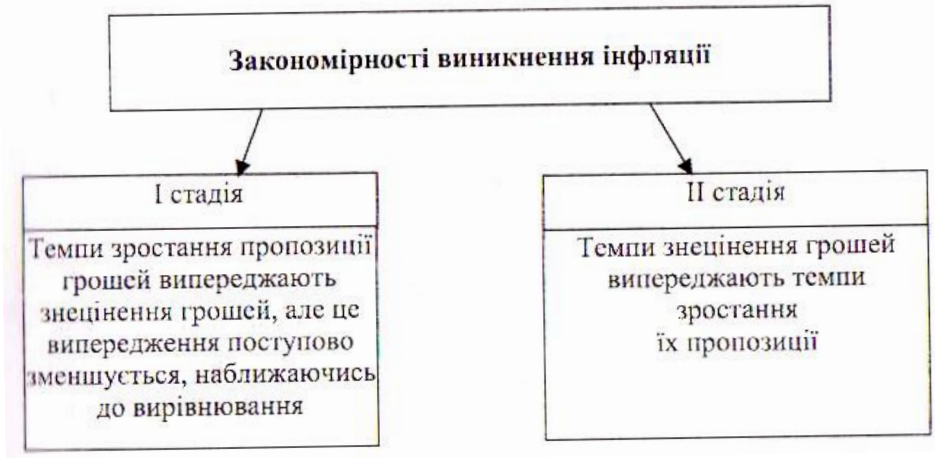
10. Для зменшення грошової маси в обігу необхідно:

- а/ підвищити норму обов'язкового резервування;
- б/ знизити облікову ставку;
- в/ стабілізувати ціни.

Тема 5. Інфляція і грошові реформи

5.1. Сутність, види та закономірності розвитку інфляції

Інфляція - це процес знецінення грошей внаслідок їх надмірного випуску та переповнення ними каналів грошового обігу



Вимірювання інфляції:

1. Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує зміну в часі загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для споживання, та розраховується за формулою:

$$ІСЦ = \frac{\text{Вартість "споживчого кошика" в поточному році} (\sum P_1 g_o)}{\text{Вартість "споживчого кошика" в базовому році} (\sum P_o g_o)} \cdot 100\% , \quad (5.1)$$

де P_0 і P_1 - ціни одиниці товарів (послуг) базового і звітного періодів;
 g_o - кількість товарів у "споживчому кошику" базового періоду

2. Індекс цін виробника (ІЦВ) характеризує зміну в часі загального рівня цін на засоби виробництва, які купують підприємства для виробничого споживання та розраховується за формулою агрегатного індексу цін Ласпейреса:

$$ЩВ = \frac{(\sum P_1 \cdot q_0)}{(\sum P_0 \cdot q_0)} \quad (5.2)$$

де P_1 ; P_0 - рівень цін одиниці товару (послуги) поточного і базового періодів;

q_0 - кількість товарів (послуг) у базовому періоді, що взяті за розрахунок

3. Дефлятор ВВП характеризує зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, що реалізовані споживачам, та розраховується за допомогою індексу Пааше:

$$I_n = \frac{\sum P_1 \cdot q_1}{\sum P_0 \cdot q_1} \quad (5.3)$$

де q_1 - обсяг виробництва в розрахунковому році

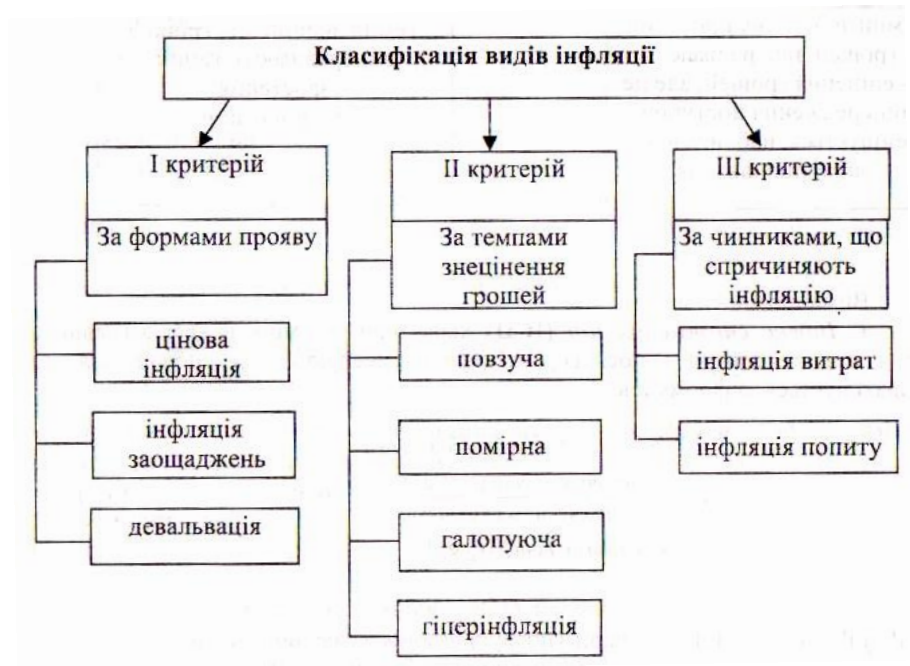


Рис. 5.1. Критерії класифікації видів інфляції

Цінова інфляція - це інфляція, що проявляється у формі зростання цін.

Інфляція заощаджень - знецінення грошей проявляється у зростанні вимушених заощаджень при зафіксованих державних цінах і доходах.

Девальвація - знецінення національних грошей проявляється у зниженні їх курсу до іноземних валют.

Повзуча інфляція характеризується зростанням маси грошей в обороті з незначним зростанням цін (до 5% на рік).

Помірна інфляція проявляється у прискоренні знецінення грошей у формі зростання цін у межах від 5% до 20% на рік, що спонукає економічних суб'єктів вживати адаптаційних заходів.

Галопуюча інфляція характеризується стрибкоподібним, нерівномірним зростанням цін (20-50% на рік, інколи 100% на рік). Підвищення цін стає непередбачуваним і не піддається регулюванню.

Гіперінфляція характеризується надзвичайно високими темпами зростання цін - більш як 100% на рік, гроші починають втрачати свої функції, падає їх роль в економіці, поширюється бартер, порушуються фінансові та кредитні механізми.

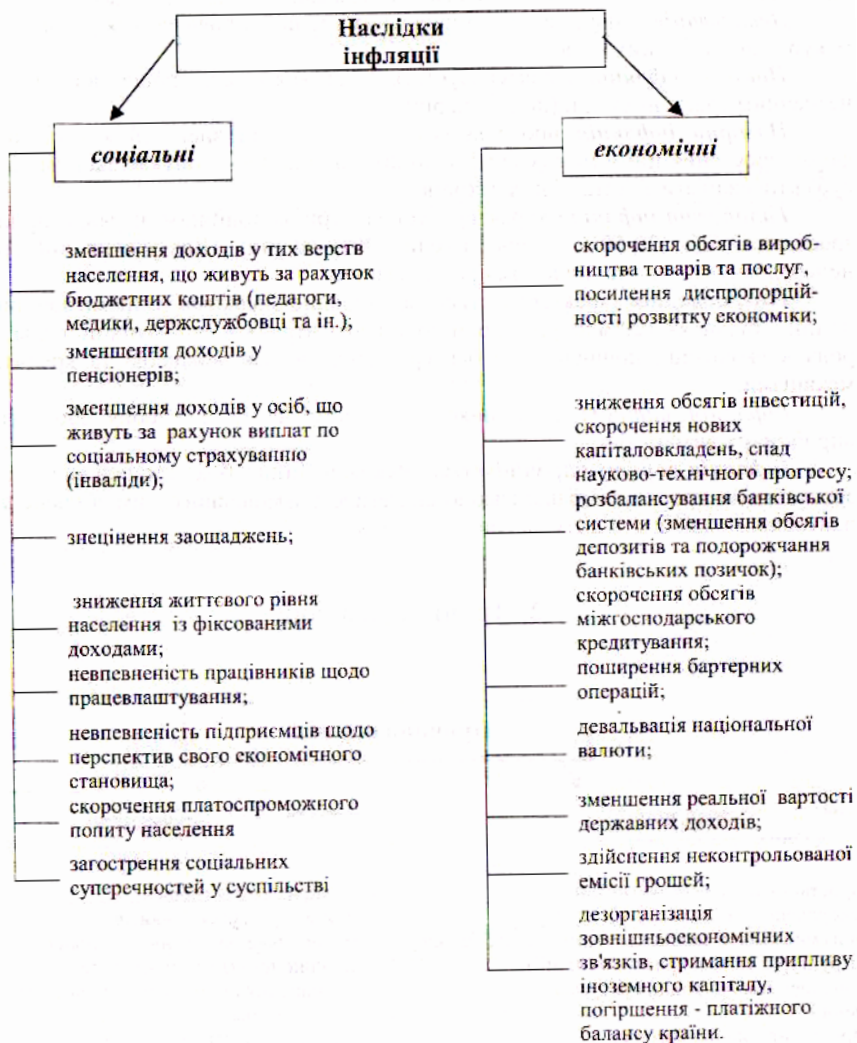
Інфляція витрат спричиняється тиском на ціни з боку зростання виробничих витрат.

Інфляція попиту спричиняється тиском на ціни з боку грошей внаслідок зростання їх пропозиції банківською системою і зумовленого цим збільшення платоспроможного попиту на товарних ринках.

5.2. Причини інфляції

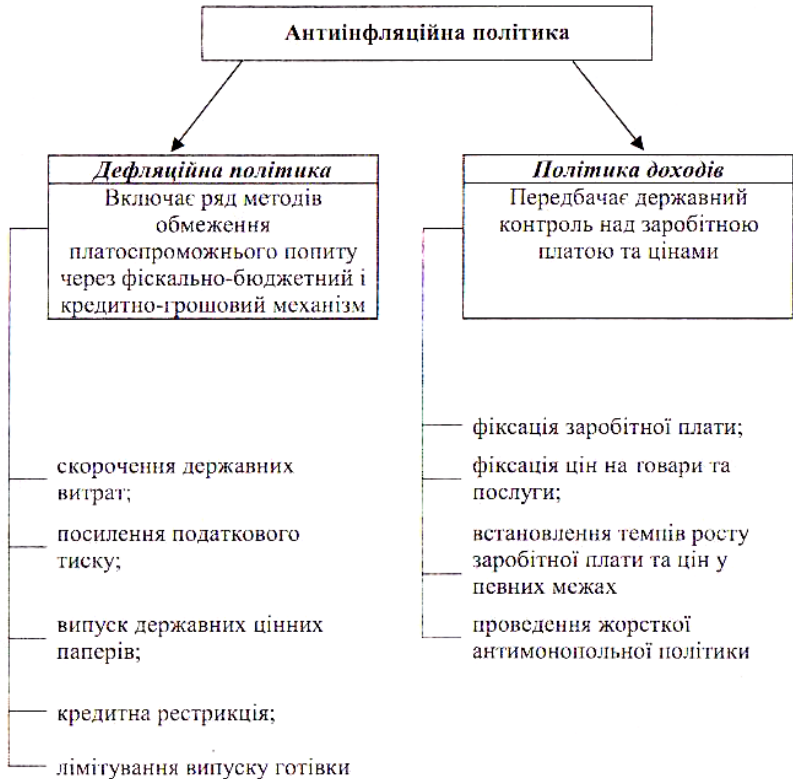


5.3. Економічні та соціальні наслідки інфляції



5.4. Державне регулювання інфляції

Антиінфляційна політика - це комплекс заходів щодо державного регулювання економіки, які спрямовані на боротьбу з інфляцією.



5.5 Сутність та види грошових реформ

Грошова реформа - це повна чи часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава з метою оздоровлення чи поліпшення механізму регулювання грошового обороту.



Рис. 5.2. Класифікація грошових реформ

Структурні (повні) грошові реформи передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а її структурну перебудову, в економіці, державних фінансах, банківській і валютній системах. Такі реформи проводились при переході від біметалізму до монометалізму і далі до системи паперово-грошового чи кредитного обігу, а також при створенні нових держав.

Реформи часткового типу заводяться до зміни окремих елементів грошової системи (масштаб цін, вид грошових знаків, механізм емісії), а структура економіки та грошово-кредитних відносин залишаються незмінними.

Формальні реформи - купюри одного зразка замінюються на купюри іншого зразка, а масштаб цін (величина грошової одиниці) залишається незмінним.

Деномінаційні реформи - здійснюється деномінація грошей у бік збільшення грошової одиниці (маєш табу цін).

Конфіскаційні реформи - співвідношення обміну грошей диференціюється залежно від суми запасу грошей, форми їх зберігання та статусу власника.

Неконфіскаційні реформи - зміна запасів грошей, доходів і цін для всіх економічних суб'єктів здійснюється за єдиним співвідношенням.

Одномоментні реформи - введення нових грошей в обіг здійснюється за короткої строк (7-15 днів).

Реформи паралельного типу випуск в оборот нових грошових знаків здійснюється поступово і вони функціонують в обігу паралельно зі старими купюрами.



5.6. Особливості проведення грошової реформи в Україні

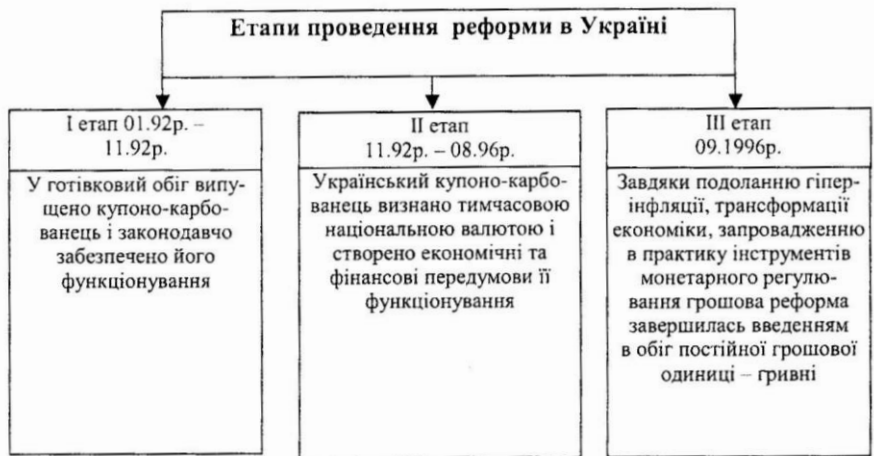


Багаточинникова зумовленість - з 1991р. Україна стала незалежною державою і за статусом повинна була мати власну грошову систему, здатну забезпечувати емісію національних грошей і регулювання грошового обороту.

Цільове спрямування:

- створити національну грошову систему;
- забезпечити сталість національної грошової одиниці;
- сформувати методи та інструменти ринкового регулювання грошового обороту і грошового ринку.

Довготривалість - розпочалася 01.01.1992р.. закінчилась 09.01.1996р.



Створення нового механізму монетарного регулювання:

- лібералізовано механізми ціно- та курсоутворення;
- сформовано грошовий ринок (кредитний, валютний, ринок цінних паперів);
- запроваджено монетарні інструменти регулювання кількості грошей (облікова політика, обов'язкове резервування, операції на відкритому ринку).

Соціальна спрямованість - офіційна концепція реформи базувалась на принципах "повної прозорості" та "неконфіскаційності". При випуску в обіг і ривкі була проведена деномінація за співвідношенням 1:100000 цінових показників та запасів грошей (готівкових і безготівкових) для всіх категорії! юридичних та фізичних осіб.

Питання для самоконтролю

1. Що таке інфляція? Які стадії виникнення інфляції Ви знаєте?
2. Іа допомогою яких показників вимірюється інфляція?
3. За якими критеріями класифікують інфляцію?
4. Що таке ціпова інфляція? Які ще форми прояву інфляції Ви знаєте?
5. Назвіть види інфляції. Який з перелічених видів інфляції! не має негативних наслідків для економіки країни?
6. Які зовнішні причини можуть сприяти посиленню інфляційних процесів у державі.
7. Які внутрішні причини впливають на прискорення інфляційних процесів?
8. У чому полягає різниця між соціальними та економічними наслідками інфляції?
9. Що таке антиінфляційна політика? Які методи антиінфляційної політики Ви знаєте?
10. Що таке грошова реформа?
11. Які класифікаційні ознаки грошових реформ Ви знаєте?
12. Які вили грошових реформ Ви знаєте?
13. У чому проявились особливості проведення грошової реформи в Україні?
14. Чому грошова реформа в Україні здійснювалась протягом 5 років?

15. Охарактеризуйте грошову реформу 1996р. за класифікаційними ознаками та видами.

Тести для самоконтролю для теми 5

1. Інфляція - це:

- а/ зниження купівельної спроможності грошей;
- б/ знецінення грошей внаслідок їх надмірного випуску та переповнення ними каналів грошового обігу;
- в/ знецінення національної грошової одиниці щодо іноземної валюти.

2. За формами прояву інфляція поділяється на наступні види:

- а/ ревальвація;
- б/ девальвація;
- в/ деномінація.

3. За темпами знецінення грошей виділяють наступні типи інфляції:

- а/ повзуча;
- б/ цінова;
- в/ нуліфікація.

4. До зовнішніх причин інфляції відносять:

- а/ надмірну емісію грошей;
- б/ деформацію економіки країни;
- в/ війни.

5. До внутрішніх причин інфляції відносять:

- а/ надмірні військові витрати;
- б/ зростання цін на світовому ринку;
- в/ ревальвацію національної валюти.

6. Соціальними наслідками інфляції є:

- а/ здійснення неконтрольованої емісії грошей;
- б/ знецінення заощаджень;
- в/ підвищення доходів пенсіонерів.

7. Економічними наслідками інфляції є:

- а/ розбалансування банківської системи;
- б/ загострення соціальних суперечностей у суспільстві;
- в/ підвищення виробництва.

8. До заходів антиінфляційної політики відносять:

- а/ підвищення цін на товари та послуги;
- б/ проведення експансійної політики;
- в/ фіксація заробітної плати.

9. Грошова реформа - це:

- а/ повна чи часткова перебудова банківської системи;
- б/ повна чи часткова перебудова валютної системи;
- в/ повна чи часткова перебудова грошової системи.

10. За глибиною реформаційних заходів грошові реформи бувають:

- а/ деномінаційні;
- б/ структурні (повні);
- в/ одномоментні.

11. За характером обміну старих грошей на нові грошові реформи поділити, на:

- а/ часткового гину;
- б/ формальні;
- в/ неконфіскаційні.

12. Види грошових реформ:

- а/ інфляція;
- б/ деномінація;
- в/ демонетизація.

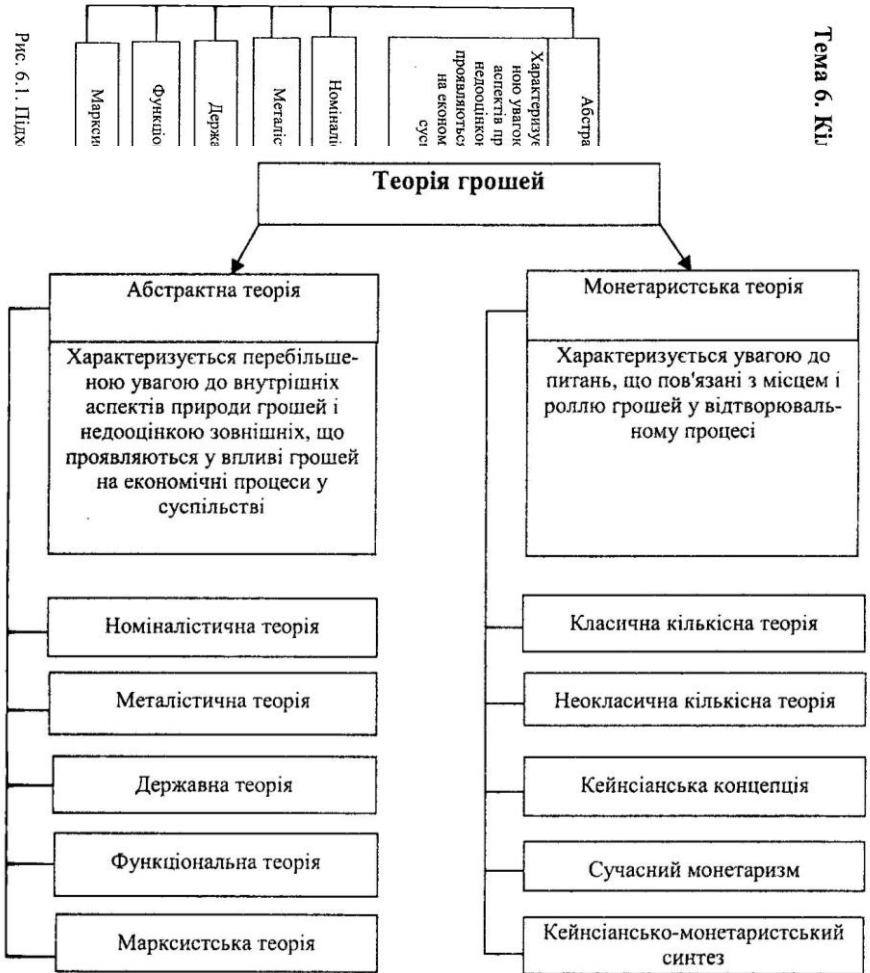


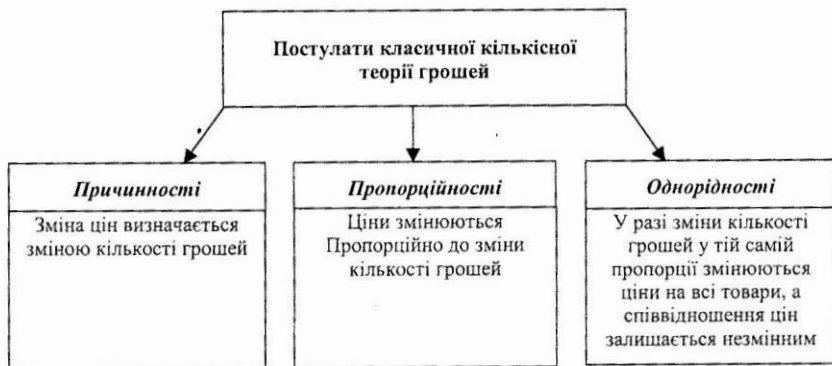
Рис. 6.1. Підх

Класична кількісна теорія зародилась у XVI ст. У цей час у Європі відбувалося швидке зростання цін ("революція цін") і виникла необхідність

Рис. 6.1. Підходи щодо вивчення природи грошей та їх основні напрямки

Класична кількісна теорія зародилась у XVI ст. У цей час у Європі відбувалося швидке зростання цін ("революція цін") і виникла необхідність з'ясувати причини цього явища.

Еволюція кількісної теорії в працях визначних економістів	
<i>Автор</i>	<i>Головна ідея</i>
Ж.Боден	Перший пов'язав зростання цін зі збільшенням кількості золота та срібла
Дж.Локк	Вважав, що вирішальним чинником, який регулює і визначає вартість золота і срібла, є їх кількість
Д.Юм	Висунув і обґрунтував принцип, за яким: подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня всіх цін, виражених у грошах, але не зачіпає відносин міжових співвідношень окремих товарів
А.Сміт, Д.Рікардо	Заклали основи трудової теорії вартості й обґрунтували об'єктивну, товарну природу грошей, але бачили в грошах лише технічного посередника в обміні товарів, недооцінюючи такі їх функції, як міра вартості та засіб нагромадження
К.Маркс	Визнав залежність товарних цін від кількості неповноцінних грошей, а що стосується повноцінних - вважав, що в обороті їх може бути лише певна, об'єктивно зумовлена кількість, бо зайві автоматично вилучаються у скарби, а при дефіциті грошей їх маса збільшиться за рахунок скарбів, а ціни залишаються незмінними.



Передатний механізм класичної кількісної теорії

$$M \rightarrow P \quad (6.1)$$

де M - кількість грошей;
 P - рівень товарних цін.

6.2. Неокласичний варіант кількісної теорії грошей

Варіант І.Фішера:

$$M \cdot V = P \cdot Q \quad (6.2)$$

де M - кількість грошей в обігу;
 V - швидкість обігу грошей за певний період;
 P - середній рівень цін;
 Q - фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовані за період.

І.Фішер формулює кількісну теорію грошей так: *"... з того простого факту, що гроші, витрачені на блага, повинні дорівнювати кількості цих благ, помноженій на їх йти. виходить, що рівень цін повинен підвищуватися або падати залежно від 'зміни кількості грошей, якщо в той же час не відбуватимуться зміни у швидкості їх обігу або в кількості благ, що обмінюється"*.

З формули (6.2) витікає, що

$$P = \frac{M \cdot V}{Q} \quad (6.3)$$

"Кон'юнктурний " варіант М.І. Туган-Барановського.

Загальний рівень цін, а отже і вартість грошей М.І.Туган-Барановський пов'язує не з кількісно грошей, а з загальними умовами товарно-грошового ринку, або загальною кон'юктурою товарного ринку.

У фазі економічного піднесення загальний пінені, пін зростає і нариси, грошей знижується, а у фазі економічної о спаду пінни знижуються і варіість грошей зростає, і ці коливання пін і вартості фошейі в економічному никлі здійснюються незалежно від кількості грошей, гобго під виливом неї ротових чинників.

Передатний механізм "кон'юнктурного" варіанту:

$$M \left\{ \begin{array}{l} \text{доходи} - \text{попит на товари} \\ \text{процент} \rightarrow K \rightarrow P \rightarrow B, \\ \text{інфляційні очікування} \end{array} \right. \quad (6.4)$$

де М – кількість грошей;
 К – кон'юнктура ринку;
 Р – ціни;
 В – виробництво.

"Кембриджська версія "

Кембриджські економісти (А.Маршалл, А.Пігу, Д.Робертсон) основну увагу зосередили на мотивах нагромадження грошей в окремих економічних суб'єктів, а саме:

- необхідності в запасах засобів обігу і платежу для здійснення поточних платежів (транзакційний мотив);
- необхідності в резерві грошей для покриття непередбачених втрат (мотив обачності).

"Кембриджське рівняння ":

$$Md = k \cdot P \cdot V, \quad (6.5)$$

де Md- попит на гроші (касові залишки);

k - коефіцієнт, що виражає частину річного доходу, яку економічні

суб'єкти зберігають у ліквідній формі (коефіцієнт Маршалла $k = \frac{1}{V}$)

V - середній рівень цін;

γ - обсяг виробництва у натуральному вираженні.

6.3. Внесок Дж. Кейнса у розвиток кількісної теорії грошей

Кейнсіанська концепція кількісної теорії грошей: на короткострокових інтервалах вплив грошей на економіку здійснюється не за постулатами кількісної теорії (через ціни), а її за допомогою норми процента, зміна якого безпосередньо впливає на інвестиційну активність економічних суб'єктів, а через неї -- на рівень зайнятості, обсяги виробництва, темп економічного зростання.

Передастний механізм кейнсіанської концепції:

$$M \rightarrow \text{Пр} \rightarrow I \rightarrow \text{Пз} \rightarrow \text{ВВП}, \quad (6.6)$$

де M - маса грошей;

Пр - процентна ставка; I - попит на інвестиції;

Пз - загальний обсяг платоспроможного попиту;

ВВП - номінальний обсяг ВВП.

Мотиви нагромадження грошей:

- | | | |
|---|---|--|
| <ul style="list-style-type: none">• транзакційний• обачності• спекулятивний | } | <ul style="list-style-type: none">– пов'язані з традиційною роллю грошей як засобу обігу та платежу– пов'язаний з динамікою цін на фінансові активи |
|---|---|--|

Для розрахунку сукупного попиту на гроші Дж.Кейнс запропонував формулу:

$$M = M_1 + M_2 = L_1(y) + L_2(i), \quad (6.7)$$

де M_1 – транзакційний попит;

M_2 - спекулятивний попит;

$L_1(y)$ – функція доходу;

$L_2(i)$ – функція проценту

6.4. Сучасний монетаризм як напрям розвитку кількісної теорії грошей

Сучасний монетаризм сформувався у 60-70 р.р. XX ст. в США на тлі загострення інфляційних процесів.

Положення сучасного монетаризму:

1. Ринкова економіка, що базується на приватній власності, є потенційно гармонійною, здатною до повного саморегулювання.

2. Грошова сфера є відносно самостійною, відокремленою від сфери реальної економіки, але безпосередньо пов'язаною з діяльністю держави (через емісію грошей та монетарну політику), тому вона не може бути внутрішньо збалансованою і є джерелом дестабілізації.

3. Оскільки головна загроза дестабілізації реальної економіки міститься в грошовій сфері, то вона має бути об'єктом державного регулювання переважно економічними методами (монетарна політика).

4. Номінальний обсяг ВІН І перебуває у кореляційному зв'язку з пропозицією грошей, тому в центр уваги монетарне тис поставили кількісний чинник, який безпосередньо, а не через процент та інвестиції, впливає на кон'юнктуру ринку, ціни і виробництво.

5. "Рівняння обміну" в монетарнегському трактуванні:

$$M \cdot V = \text{ВНП} \quad (6.8)$$

Передатний механізм монетаристської концепції:

$$M \rightarrow P_0 \rightarrow P \quad (6.9)$$

де M – кількість (маса) грошей;

P_0 – попит на гроші;

P – середній рівень цін.

«Рівняння Фрідмана»:

$$\Delta M = \Delta T + \Delta J \quad (6.10)$$

де ΔM – середньорічний темп приросту маси грошей (%);

ΔT – середньорічний темп очікуваної інфляції (%);

ΔJ – середньорічний темп приросту номінального ВВП (%).

6.5. Грошово-кредитна політика України в перехідний період у світлі сучасних монетаристських теорій

Розвиток грошово-кредитної політики України у відповідності з положеннями монетаристської теорії		
Роки	Теоретичний базис	Характеристика етапу
1991 - 1994	Кейнсіанські методи регулювання економіки	Перебільшувалась роль та можливості держави в регулюванні економіки, переоцінювались можливості фіскально-бюджетного механізму у вирішенні соціально-економічних задач, у результаті чого економічне життя країни виявилось некерованим: ринки розбалансовані, державні фінанси підірвані, бюджет непомірно дефіцитний, сфера обігу переповнена зайвими грошима, виробництво швидко скорочується, гіперінфляція
1994 - 1998	Економічна політика проводилась на дуалістичних засадах — керівництво реальною економікою та фіскально-бюджетною сферою здійснювалось кейнсіанськими методами, а керівництво монетарної сфери - монетаристськими	Такий дуалізм негативно вплинув на хід ринкової трансформації економіки, на макроекономічну стабілізацію та оздоровлення державних фінансів, поглибив розрив між секторами реальної економіки та грошово-кредитною сферою, бо не було створено механізму саморегуляції ринкової економіки
1996 - 2000	Орієнтація грошово-кредитної політики на монетаристські підходи до економічного регулювання	Перехід до жорсткої грошово-кредитної політики та орієнтація її на регулювання грошової маси відповідно до динаміки обсягу ВВП, зниження інфляції, лібералізація кредитного та валютного ринків, запровадження режиму плаваючого валютного курсу, розвиток ринку цінних паперів та посилення суто економічних інструментів грошово-кредитного регулювання

Питання для самоконтролю

1. Які абстрактні теорії грошей Ви знаєте?
2. Які монетаристські теорії грошей Ви знаєте? В чому полягають основні відмінності монетаристської теорії від абстрактної?
3. В чому полягає сутність класичної кількісної теорії грошей? Де і коли вона сформувалась?
4. Які постулати класичної кількісної теорії грошей Ви знаєте?
5. Які напрями кількісної теорії грошей сформувались у першій половині XX ст.?
6. У чому полягає сутність "рівняння обміну" і хто його автор?
7. Який український учений зробив внесок у розвиток кількісної теорії грошей? Як він назвав свою теорію грошей?
8. Чим відрізнявся підхід "кембриджської школи" від кількісної теорії І.Фішера?
9. Що нове вніс Д.Кейнс у кількісну теорію грошей? Які мотиви нагромадження грошей сформулював Д.Кейнс?
10. Чим передатний механізм Д.Кейнса відрізнявся від передатного механізму М.І.Туган-Карановського? Формалізуйте "передатний механізм", який запропонував Д.Кейнс.
11. У чому полягає відмінність підходів щодо регулювання економікою у представників сучасного монетаризму від кейнсіанських методів регулювання?
12. Які основні положення сучасного монетаризму Ви знаєте?
13. Розкрийте зміст "рівняння М. Фрідмена".
14. Які ідеї монетаристської теорії були використані щодо грошово-кредитного регулювання в Україні?
15. На якому етапі грошово-кредитна політика України була зорієнтована на:
 - кейнсіанські концепції;
 - монетаристські концепції?

Тест и для самоконтролю до теми 6

1. До абстрактних теорій грошей належить.:
 - а/ сучасний монетаризм;
 - б/ неокласична кількісна теорія;
 - в/ номіналістична теорія.
2. До монетаристської теорії грошей належить.:
 - а/ державна теорія;
 - б/ класична кількісна теорія;
 - в/ металістична теорія.

3.Класична кількісна теорія грошей була започаткована:

- а/у Х ст.;
- б/у XVI ст.;
- в/у XX ст.

4.Основними постулатами класичної кількісної теорії грошей є:

- а/ постулат однорідності;
- б/постулат раціональності;
- в/ постулат портативності.

5.Формула І.Фішера записується рівнянням:

- а/ $MP=V \cdot Q$;
- б/ $MQ=P \cdot V$;
- в/ $MV=P \cdot Q$.

6. "Кембриджська версія" кількісної теорії грошей виникла в:

- а/США;
- б/Росії;
- в/Англії.

7.Що нове ввів Д.Кейнс у кількісну теорію грошей:

- а/ норму процента;
- б/ рівень інфляції;
- в/ конвертованість валют.

8.Праці якого відомого економіста започаткували формування сучасного монетаризму:

- а/І.Фішера;
- б/М. Фрілмена;
- в/Д.Кейнса.

9.На тлі якого явища сформувався сучасний монетаризм?

- а/ безробіття;
- б/ політична криза;
- в/ інфляція.

10. Які сучасні монетаристські теорії використовувались у грошово-кредитній політиці України:

- а/ адміністративні методи;
- б/ кейнсіанські методи;
- в/ марксистські методи.

Тема 7. Валютний ринок і валютні системи

7.1. Поняття та види валют. Конвертованість валют

Валюта - це будь-які грошові кошти, формування та використання яких прямо чи опосередковано пов'язано зі зовнішньоекономічними відносинами.

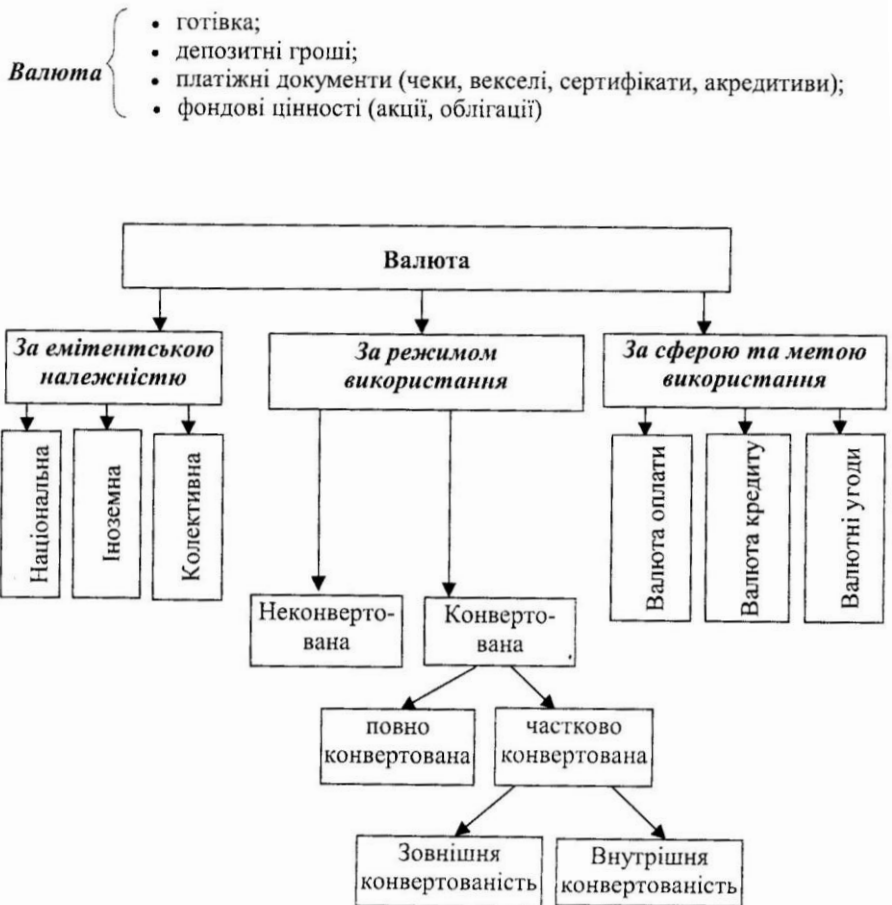
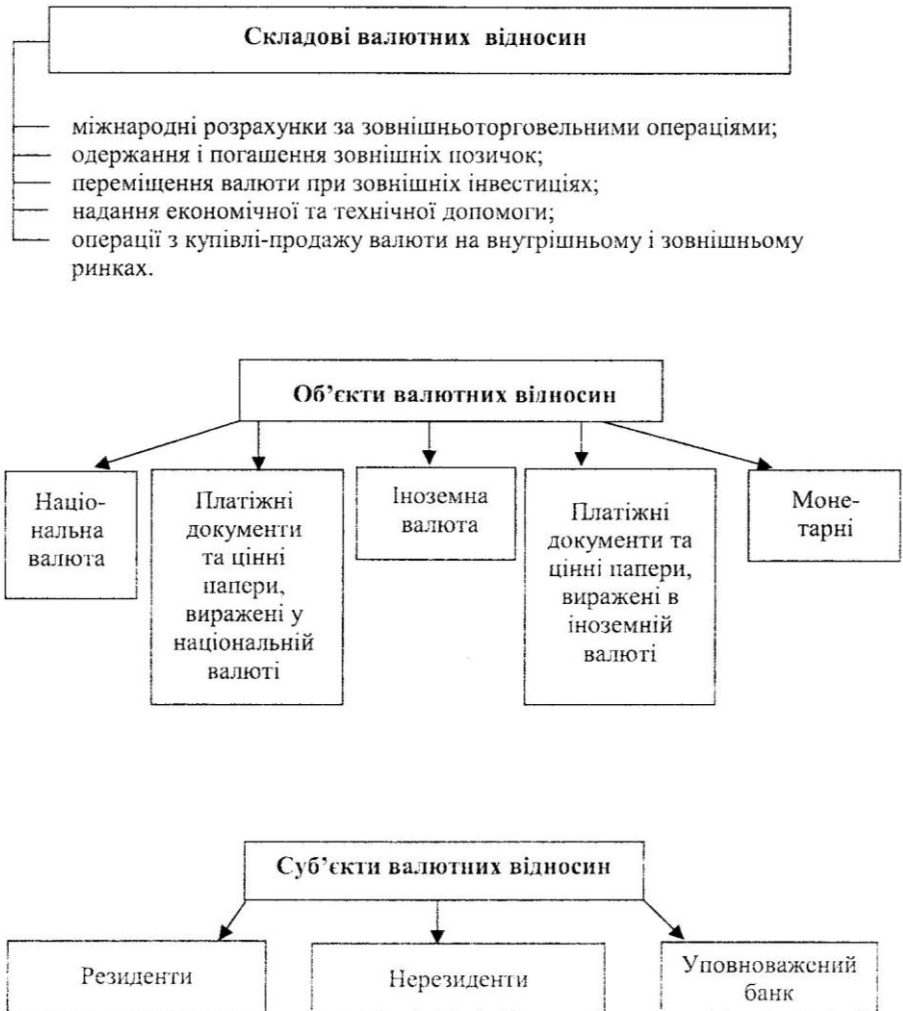


Рис. 7.1. Класифікація валюти

Змістовна характеристика валюти	
Назва валюти	Тлумачення змістовного класифікатора
<i>Національна валюта</i>	платіжний засіб, що емітується національною банківською системою
<i>Іноземна валюта</i>	платіжний засіб, що емітується банківськими системами інших країн
<i>Колективна валюта</i>	платіжний засіб, що емітується міжнародними фінансово-кредитними установами і функціонує за міждержавними угодами
<i>Конвертованість валюти</i>	означає здатність вільно обмінюватись на валюти інших країн та міжнародні платіжні засоби за діючим курсом
<i>Повна конвертованість</i>	означає вільний обмін національної валюти на іноземну для всіх категорій власників і по всіх операціях без обмежень
<i>Часткова (поточна) конвертованість</i>	означає, що на певні валютні операції та окремі категорії власників режим конвертованості не поширюється, тобто вводяться певні обмеження
<i>Зовнішня конвертованість</i>	означає повну свободу обміну національної валюти на іноземну лише нерезидентам
<i>Внутрішня конвертованість (резидентська)</i>	означає, що правом обміну національної валюти на іноземну користуються лише резиденти, а для нерезидентів зберігається режим неконвертованості
<i>Валюта оплати</i>	це валюта, якою здійснюють фактичну оплату товарів та послуг згідно із зовнішньоекономічною угодою чи погашенням міжнародного кредиту
<i>Валюта кредиту</i>	це валюта, якою за угодою кредитора та позичальника надається міжнародний кредит
<i>Валюта угоди (ціни)</i>	це валюта, в якій встановлюється ціна товару чи послуги у зовнішньоторговельному контракті або визначається сума міжнародного кредиту

7.2. Сутність валютних відносин

Валютні відносини - це сукупність економічних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств і обслуговуються валютою.



7.3. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку

Валютний ринок (за економічним змістом) - це сектор грошового ринку, на якому урівноважується попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта.

Валютний ринок (за призначенням і організаційною формою) - це сукупність спеціальних інститутів і механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно купувати-продавати національну та іноземну валюти на основі попиту та пропозиції.

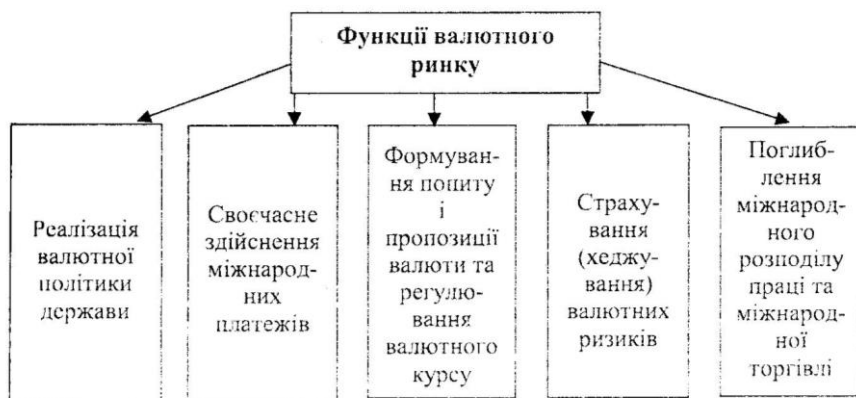




Рис. 7.2. Класифікація валютних ринків залежно від рівня організації торгів



Рис. 7.3. Класифікація валютних ринків за територіальним розміщенням

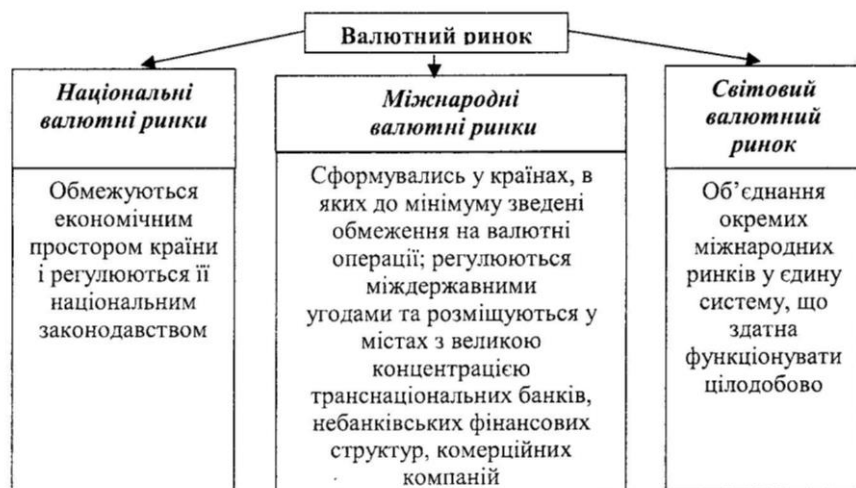
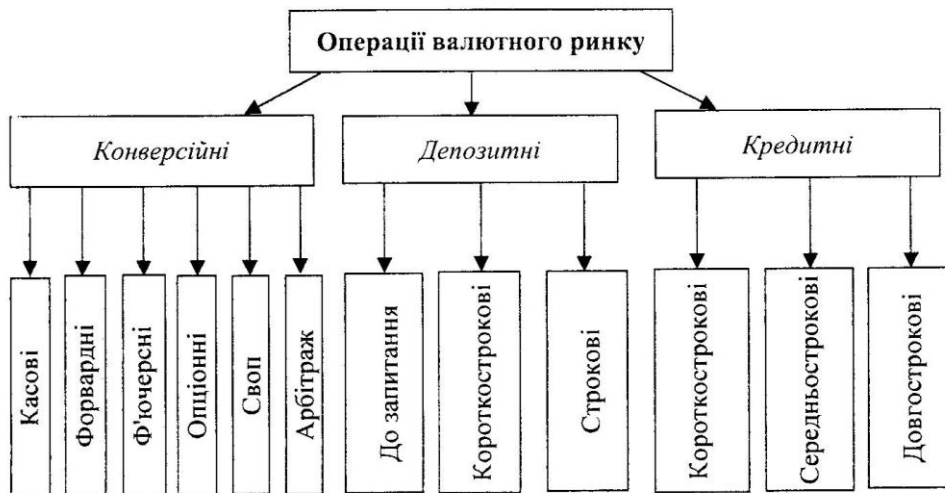


Рис. 7.4. Структура валютного ринку



Ринок конверсійних операцій є ключовим елементом валютного ринку, на якому купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну різних валют.

Ринок депозитно-кредитних операцій - це сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється в залученні банками іноземної валюти на депозитні вклади та в наданні іноземних позичок.

Касові операції - це купівля-продаж валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладання угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання.

Форвардні операції - це купівля-продаж валюти між двома суб'єктами з наступним переданням її в обумовлений строк (1, 2, 3, 6, 12 місяців) і за курсом, визначеним у момент укладання контракту.

Ф'ючерсні операції - це зобов'язання двох контрагентів купити-продати певну суму валюти в певний час за курсом, встановленим в момент укладання угоди на валютній біржі.

Опціонні операції - це особлива угода, що надає одному з учасників право (але не обов'язок) купити-продати іншому певну суму валюти у встановлений строк і за узгодженим курсом.

Валютний своп - це комбінація двох конверсійних операцій з валютами на умовах спот і форвард, які здійснюються одночасно і розраховані на одну валюту.

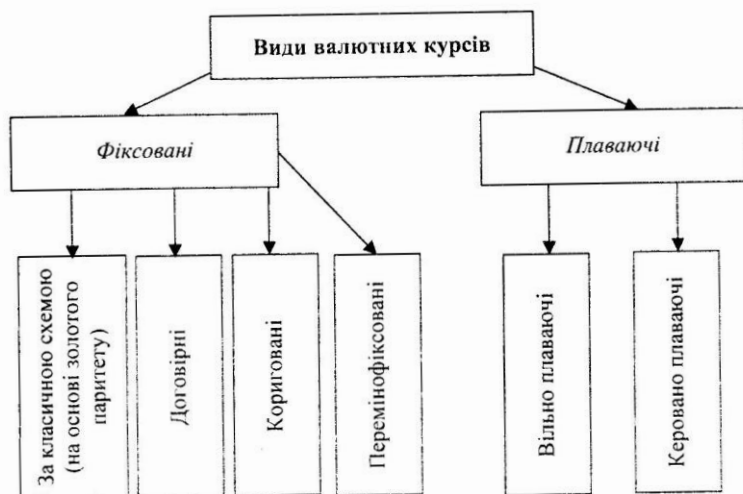
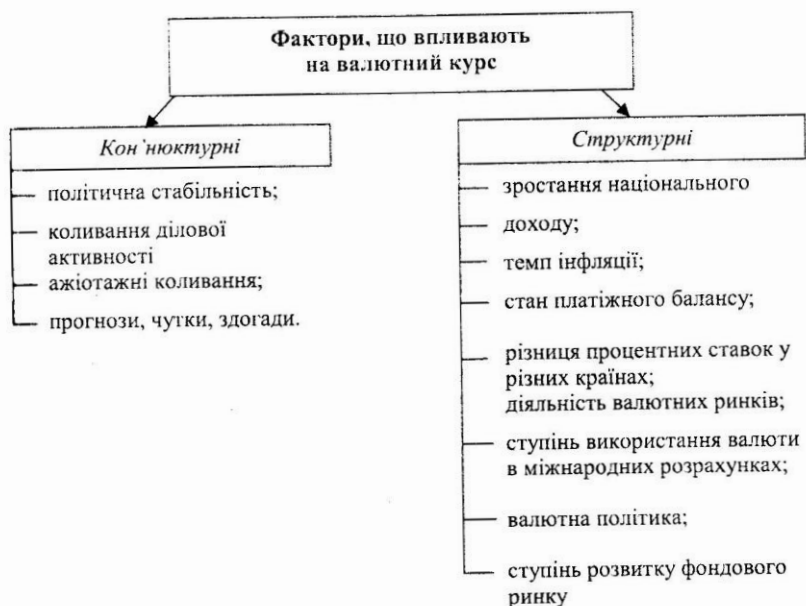
Валютний арбітраж - це комбінація з кількох операцій з купівлі-продажу двох або більше валют за різними курсами з метою одержання додаткового доходу.



7.4. Валютний курс

Валютний курс - це співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, або «ціна» грошової одиниці однієї країни, що виражена у грошових одиницях іншої:

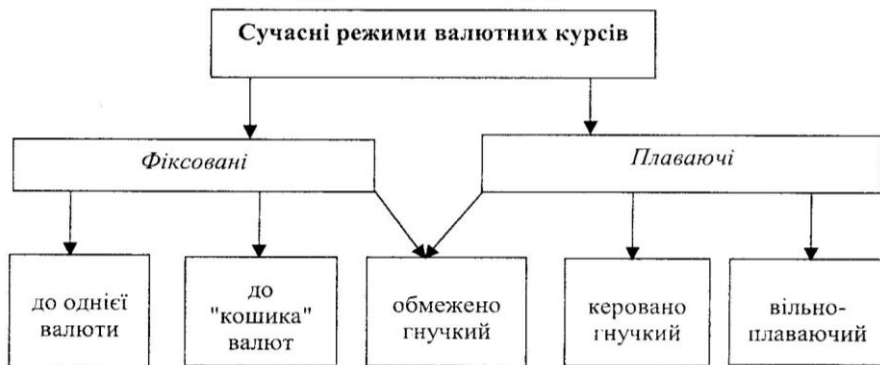




Фіксований валютний курс - встановлені урядом *носі* піні фіксовані пропорції обміну національної валюти на іноземну і навпаки.

Плаваючий валютний курс - курс, що формується на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції.

Золотий паритет - відношення вагової кількості золота, що містилося удвох грошових одиницях, які обмінювались одна на *одну*.



Купівельна спроможність валюти – це сума товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю.

Паритет купівельної спроможності (PPP) – це співвідношення купівельної сили валют.

Методика визначення PPP:

- на основі порівняння рівня цін споживчого кошика;
- на основі співвідношення витрат виробництва;
- на основі співвідношення виробничих витрат.

$$PPP = \frac{P_j^B}{P_j^A} \quad (7.1.)$$

де P_j – рівень за відповідний період;
 A, B – країни, що порівнюються.

7. 5. Валютне регулювання та валютна політика

Валютна політика - це сукупність організаційно-правових та економічних заходів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на досягнення визначених державою цілей.

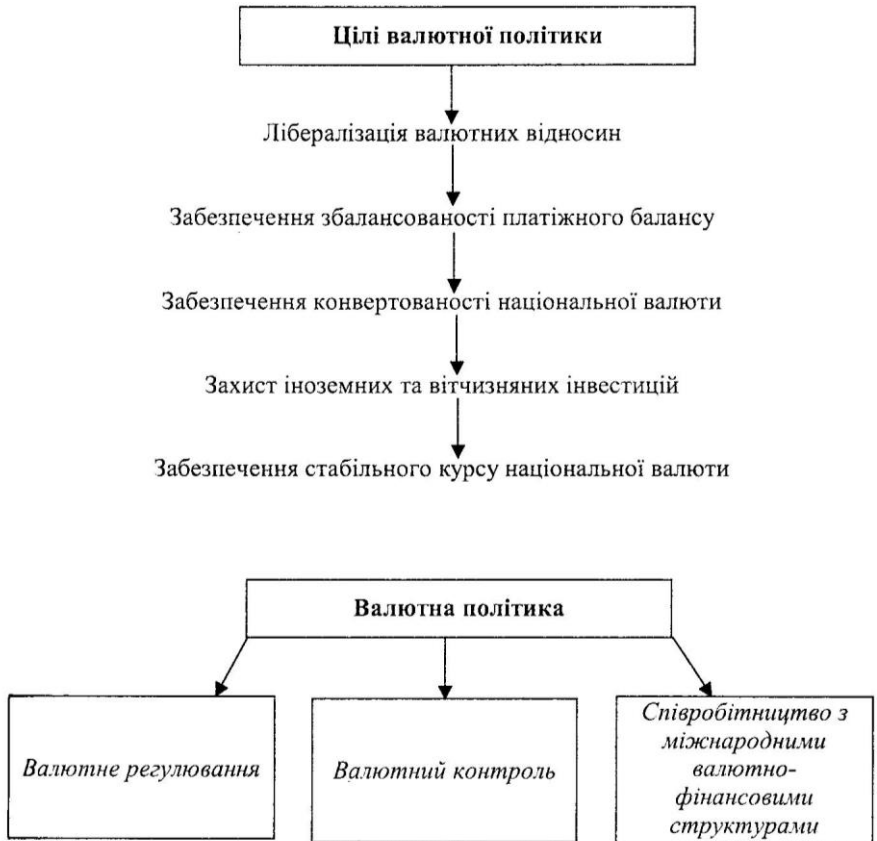


Рис.7.5. Складові валютної політики

Валютне регулювання - це діяльність держави щодо регламентації валютних відносин економічних суб'єктів на валютному ринку.

Валютний контроль - це сукупність заходів з дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій за участю резидентів та нерезидентів.



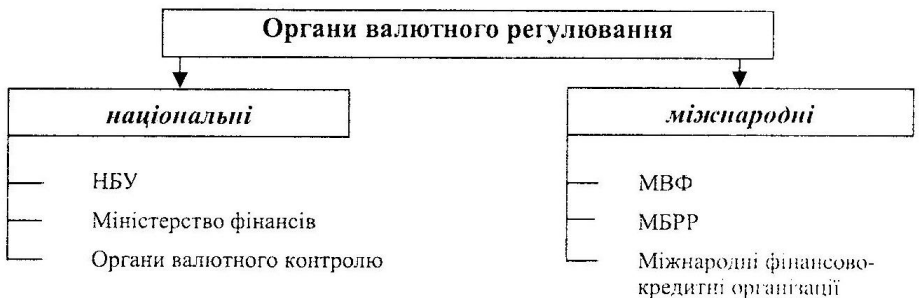
Рис. 7.6. Застосування інструментів валютного регулювання в межах реалізації валютної політики

Дисконтна політика це система заходів ЦБ, які полягають у цілеспрямованому підвищенні чи зниженні облікової ставки, а також відповідної зміни ставки депозитного та позичкового процента.

Девізна політика це сукупність заходів з метою корекції курсу національної валюти за допомогою валютної інтервенції та валютних обмежень.

Валютна інтервенція це операції з купівлі-продажу іноземної валюти для регулювання динаміки курсу національної валюти певними межами його підвищення або зниження.

Валютні обмеження це сукупність заходів та нормативних актів, які встановлюються в законодавчому або адміністративному порядку і спрямовані на обмеження операції з валютою та валютними цінностями.



7.6. Платіжний баланс та золотовалютні резерви в механізмі валютного регулювання

Платіжний баланс - це співвідношення між валютними платежами резидентів за кордон та валютними надходженнями із-за кордону від нерезидентів за певний період часу.

За формою платіжний баланс - це статистичний звіт про надходження валютних коштів до країни та витрачання їх за певний період у розрізі окремих статей, країн або груп країн.

За економічним змістом платіжний баланс - це макроекономічна модель, що характеризує стан та динаміку зовнішньоекономічних відносин країни із зовнішнім світом.

Структура платіжного балансу

I. Баланс поточних операцій:

1) **торговельний баланс** - це співвідношення між надходженнями за експортом і платежами за імпортом товарів:

- а) експорт;
- б) імпорт;

2) **баланс послуг** - це рух коштів у зв'язку з обміном між резидентами та нерезидентами різноманітними послугами (транспортними, туристичними, комунікаційними, культурними, ліцензійними, інформаційними тощо);

3) **доходи** - це рух коштів, пов'язаний з доходами фізичних осіб - резидентів, одержаними в оплату праці за кордоном та доходами від інвестиційної діяльності;

4) **поточні трансферти** - це рух коштів на безеквівалентних засадах (гуманітарна допомога, внески до фондів тощо).

II. Баланс руху капіталу та кредитів:

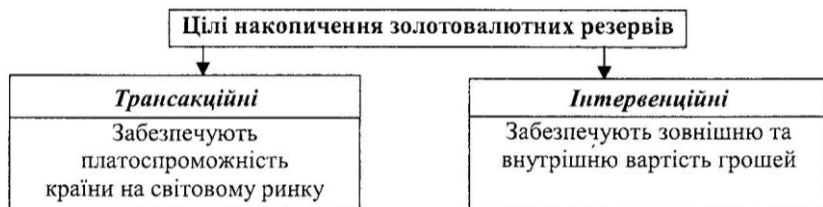
1) **капітальні трансферти** - це операції, пов'язані з переданням права власності на основний капітал або анулювання боргів кредиторам, коли рух вартості здійснюється на еквівалентній основі;

2) **прямі інвестиції** це капітальні вкладення прямих інвесторів у зарубіжні підприємства;

3) **портфельні інвестиції** - це операції з цінними паперами (облігації, привілейовані акції, депозитні сертифікати тощо);

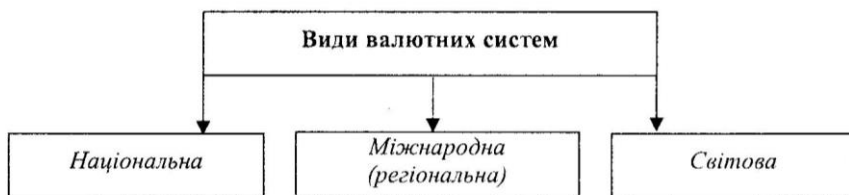
4) **інші інвестиції** це операції кредитного характеру (кредити МВФ та інших міжнародних організацій!, комерційні кредити тощо).

Золотовалютні резерви - це запаси іноземних фінансових активів та золота, які належать державі і можуть бути використані на потреби, що мають загальноєкономічне значення.



7.7. Валютні системи

Валютна система – це організаційно-правова форма реалізації валютних відносин у межах певного економічного простору.



Міжнародна (регіональна) валютна система – це договірно-правова форма організації валютних відносин між групами країн.



Національна валютна система – це складова грошової системи країни, функціонування якої регламентується національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Характеристика елементів національної валютної системи	
Елементи національної валютної системи	Їх характеристика
національна валюта	гривня
ступінь конвертованості національної валюти	частково конвертована
режим курсу національної валюти	плаваючий
режим використання іноземної валюти	заборона з деякими винятками у визначених НБУ випадках
режим формування і використання золотовалютних резервів	використання валютних запасів для підтримання рівноваги на національному валютному ринку з метою стабілізації національної валюти при збереженні незалежності ЦБ у проведенні монетарної політики
режим валютних обмежень	частковий продаж валютної виручки на валютному ринку
регламентація міжнародних розрахунків	згідно з діючими нормативними актами України
національні органи валютного регулювання	Кабінет міністрів; НБУ; Державна податкова адміністрація; Державний митний комітет; Міністерство зв'язку.

Світова валютна система – це спільно розроблена державами та закріплена міжнародними угодами форма реалізації валютних відносин.



Етапи еволюційного розвитку світової валютної системи		
Період формування	Назва	Ознаки
I – 1867р. Паризька конференція	Золото-монетний стандарт	- платіжний оборот обслуговувався переважно золотом; - фіксація валютних курсів на засадах золотого паритету; - вільний ввіз та вивіз золота; - вільне карбування монет та обмін банкнот на золото; - фіксація золотого вмісту національної валюти
II – 1922р.р. Генуезька конференція	Золото-девизний стандарт	- втрата золотом грошових функцій на внутрішньому ринку; - заборона карбування золотих монет; - заборона обміну банкнот на золото; - розпад валютної системи на валютні блоки
III – 1944р. Бреттон-Вудська конференція	Золото-валютний (золото-доларовий стандарт)	- використання золота як світових грошей поряд з долларом США та англійським фунтом стерлінгів; - фіксація валютних курсів; - розмін паперового долара на золото за офіційною ціною для ЦБ інших країн; - створення МВФ
IV – 1976-1978р.р. Ямайська конференція	Багатовалютний стандарт	- повна демонетизація золота у міжнародному грошовому обороті; - скасування золотих паритетів валют та офіційної ціни на золото; - визнання резервними валютами поряд з долларом США валют інших країн та СДР; - впровадження плаваючих валютних курсів

7.8. Особливості формування валютної системи України

Етапи формування валютної системи України	
Період	Характеристика
1	2
І етап листопад 1992р.	1) єдиним законним платіжним засобом визнано український карбованець; 2) визначено статус рубля як іноземної валюти, який підлягав обміну на карбованець за співвідношенням 1:1; 3) введено 100% продаж експортерами валютної виручки; 4) підвищено акцизні збори з ряду імпортних товарів; 5) підвищено до 80% ставку рефінансування комерційних банків; 6) започатковано створення державного золотовалютного резерву.
лютий 1993р.	1) проголошено курс на лібералізацію валютного ринку; 2) запроваджено механізм валютного регулювання і контролю; 3) встановлено порядок визначення курсу карбованця за результатами торгів на (УМВБ) міжбанківській валютній біржі; 4) знижено норму обов'язкового продажу державі валютної виручки експортерами до 50%.
серпень 1993р.	1) фіксація курсу карбованця до долара США, німецької марки та російського рубля; 2) введено адміністративний розподіл валютної виручки через тендерний комітет; 3) обмежено доступ комерційних банків до торгів на УМВБ.
листопад 1993р.	1) призупинено торги на УМВБ; 2) встановлення валютних курсів покладено на НБУ; 3) застосування адміністративних методів регулювання валютного ринку.

1	2
II етап жовтень 1994р. вересень 1996р.	1) лібералізація валютного ринку; 2) відновлення роботи УМВБ; 3) фіксація валютного курсу карбованця на підставі торгів на УМВБ; 4) ліквідація множинності валютних курсів; 5) зменшення до 40% часті валютної виручки експортерів, що підлягала обов'язковому продажу; 6) розформування Тендерного комітету; 7) офіційна заборона обігу іноземної валюти на внутрішньому ринку; 8) переорієнтація валютного регулювання на ринкові засади; 9) стабілізація курсу національної валюти.
III етап вересень 1996р. – початок 1998р.	1) введення в обіг національної валюти – гривні; 2) перехід на режим плаваючого валютного курсу 3) припинення операцій на УМВБ; 4) приєднання України до VIII Статті Статуту МВФ (офіційне визнання вільної конвертованості гривні за поточними операціями); 5) введення вільного розпорядження резидентами валютною виручкою.
серпень 1998р.	1) відновлено обов'язковий продаж 50% валютних надходжень резидентів; 2) посилено контроль за операціями купівлі-продажу валюти на міжбанківському ринку; 3) впроваджено обмеження на операції комерційних банків на валютному ринку.

Питання для самоконтролю

1. Що таке "валюта"? Чи можна ототожнювати поняття "валюта" та "гроші"?
2. Які складові входять до поняття "валюта"?
3. Які класифікаційні ознаки валюти Ви знаєте?
4. Що таке валютні відносини? Які економічні відносини можна віднести до валютних відносин?
5. Що є об'єктами валютних відносин? Хто належить до суб'єктів валютних відносин?
6. Дайте визначення валютного ринку за економічним змістом та за організаційною формою?

7. Назвіть об'єкти та суб'єкт валютного ринку.
8. Які функції виконує валютний ринок?
9. За якими ознаками класифікуються валютні ринки?
10. Що таке біржовий та позабіржовий валютний ринок? Який з них функціонує в Україні?
11. Які види валютних ринків Ви знаєте?
12. Які операції здійснюються на валютному ринку? Чим ринок конверсійних операцій відрізняється від ринку депозитно-кредитних операцій?
13. Які фактори визначають кон'юктуру валютного ринку?
14. Що таке валютний курс? Які фактори впливають на зміну валютного курсу?
15. Назвіть функції валютного курсу.
16. Які види валютних курсів Ви знаєте?
17. Що таке золотий паритет? Чим він відрізняється від паритету купівельної спроможності?
18. Що таке валютна політика, валютне регулювання, валютний контроль?
19. Назвіть інструменти валютного регулювання. Що таке дисконтна, девізна політика?
20. Які органи валютного регулювання Ви знаєте?
21. Що таке платіжний баланс? Що входить до структури платіжного балансу?
22. Що таке золотовалютні резерви і хто відповідає за їх формування в Україні?
23. Що таке валютна система? Які види валютних систем Ви знаєте?
24. Що таке національна валютна система? Охарактеризуйте елементи національної валютної системи.
25. Що таке світова валютна система? Назвіть етапи еволюційного розвитку світової валютної системи.

Тести для самоконтролю до теми 7

1. За емітентською належністю валюта класифікується як:

- а/ резервна;
- б/ конвертована;
- в/ колективна.

2. За режимом використання валюта буває:

- а/ національна;
- б/ неконвертована;
- в/ іноземна.

3. До об'єктів валютних відносин належить:

- а/ іноземна валюта;
- б/ комерційні банки;
- в/ повноцінні гроші.

4. Суб'єктами валютного ринку є:

- а/ брокерські компанії;
- б/ страхові компанії;
- в/ державне казначейство.

5. Залежно від рівня організацій торгів валютні ринки поділяють на:

- а/ державні;
- б/ регульовані;
- в/ біржові.

6. До структури валютного ринку входять:

- а/ міжнародні валютні ринки;
- б/ конверсійні валютні ринки;
- в/ позабіржові валютні ринки.

7. До резервних валют належать:

- а/ російський рубль;
- б/ японська йена;
- в/ китайський юань.

8. Види валютних курсів:

- а/ дисконтні;
- б/ форвардні;
- в/ фіксовані.

9. Складовими валютної політики є:

- а/ валютне регулювання;
- б/ валютний ринок;
- в/ валютна система.

10. Види валютних систем:

- а/ державна;
- б/ регіональна;
- в/ колективна.

11. Повна демонетизація золота у міжнародному грошовому обороті відбулась з прийняттям:

- а/ Бреттон-Вудської валютної системи;
- б/ Паризької валютної системи;
- в/ Ямайської валютної системи.

12. Інструментами девізної політики є:

- а/ валютна інтервенція;
- б/ зміна облікової ставки ЦБ;
- в/ формування золотовалютних резервів.

13. Ревальвація національної валюти вигідна:

- а/ експортерам;
- б/ імпортерам;
- в/ МВФ.

14. СДР - це валюта:

- а/ США;
- б/ МБРР;
- в/ МВФ.

15. До сучасних режимів валютних курсів належать:

- а/ фіксація курсу валют на основі золотого паритету;
- б/ фіксація курсу валют до однієї валюти;
- в/ фіксація курсу валют до її купівельної спроможності.

8.2. Кредитні відносини: характеристика, структура, види

Кредитні відносини виникають з приводу перерозподілу позиченої вартості на засадах повернення.

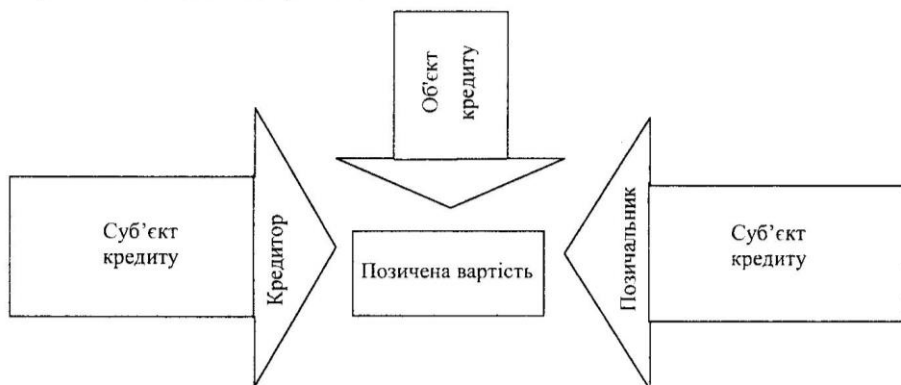
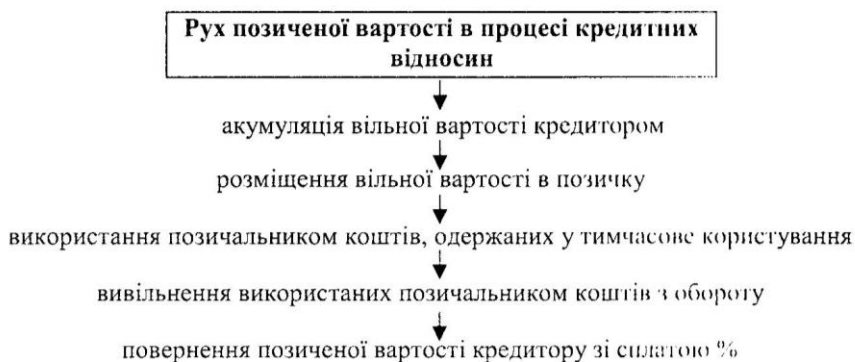


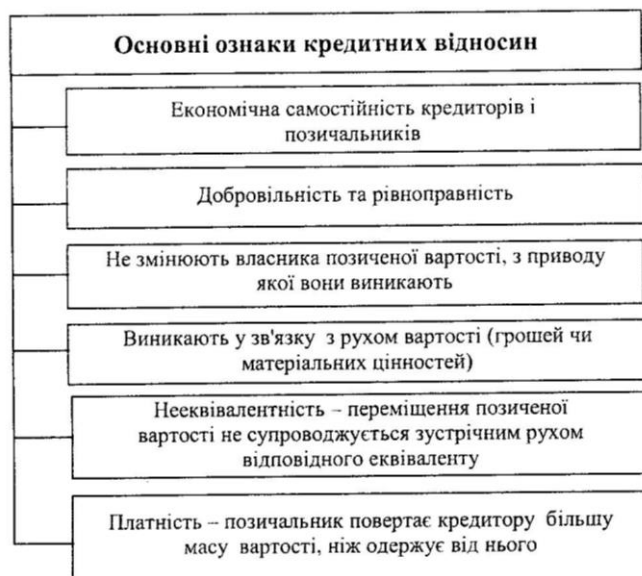
Рис.8.1. Структура кредитних відносин

Позичена вартість є реальною (у грошовій або товарній формі) й фактично переданою кредитором позичальнику. Така передача оформлюється відповідною угодою з дотриманням вимог чинного законодавства і називається *позичкою*.

Кредитори – це учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам.

Позичальники – це учасники кредитних відносин, які мають потребу в додаткових коштах і одержують їх у позичку від кредиторів.





8.3. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями

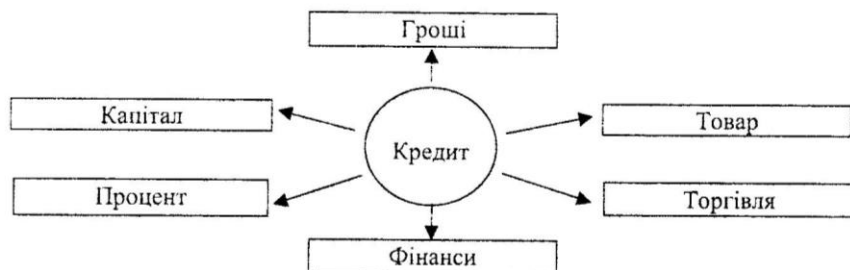


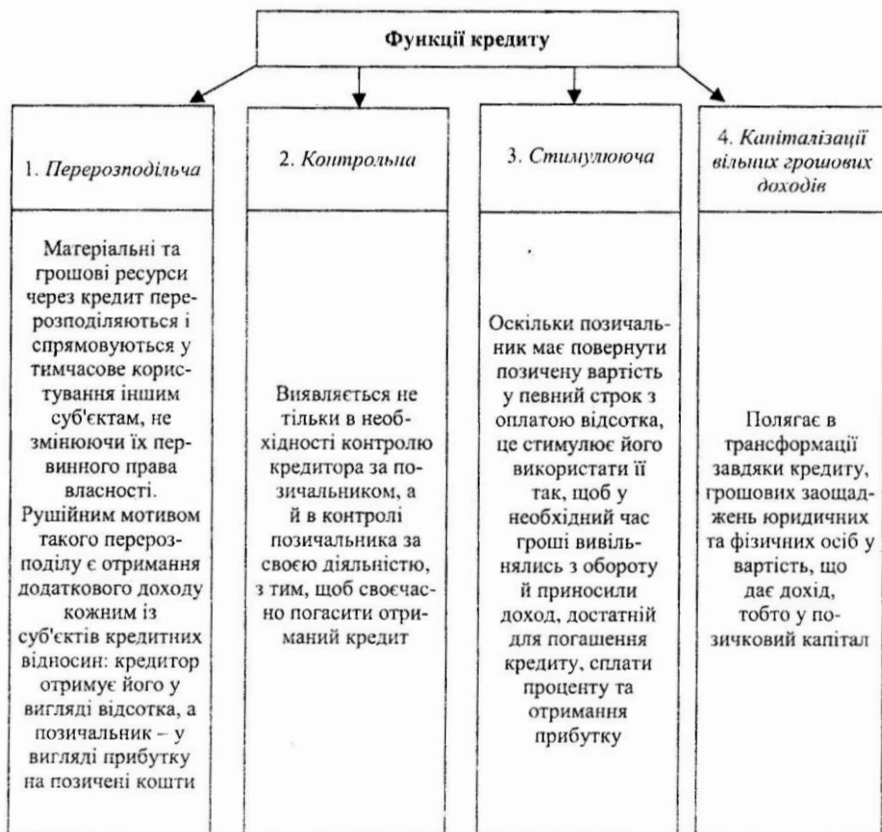
Рис.8.3. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями

Відмінності кредиту від інших економічних категорій		
Ознака	Назва економічної категорії	
	Гроші	Кредит
Суб'єкти економічних відносин	Продавець-покупець	Кредитор-позичальник
Характер руху вартості	Зустрічне, еквівалентне переміщення двох різних форм вартості товарної та грошової	Нееквівалентне переміщення вартості у грошовій або в товарній формах
Призначення в процесі суспільного відтворення	Забезпечити реалізацію споживчої вартості та довести її до споживача	Задовольнити потреби у додаткових коштах одних суб'єктів та сприяти вигідному розміщенню вільних коштів - для інших
Сфера використання	Обслуговують реалізацію ВВП (крім бартеру)	Обслуговує рух частини ВВП у процесі відтворення
Власник вартості	Право власності на гроші переходить від платника до одержувача	Власником завжди залишається кредитор
	Фінанси	Кредит
Механізм формування	Формуються в процесі розподілу ВВП	Формується в процесі перерозподілу ВВП
Характер руху вартості	Пов'язаний зі зміною власності, не є зворотним і платним	Вартість передається на умовах строковості, поверненості та платності

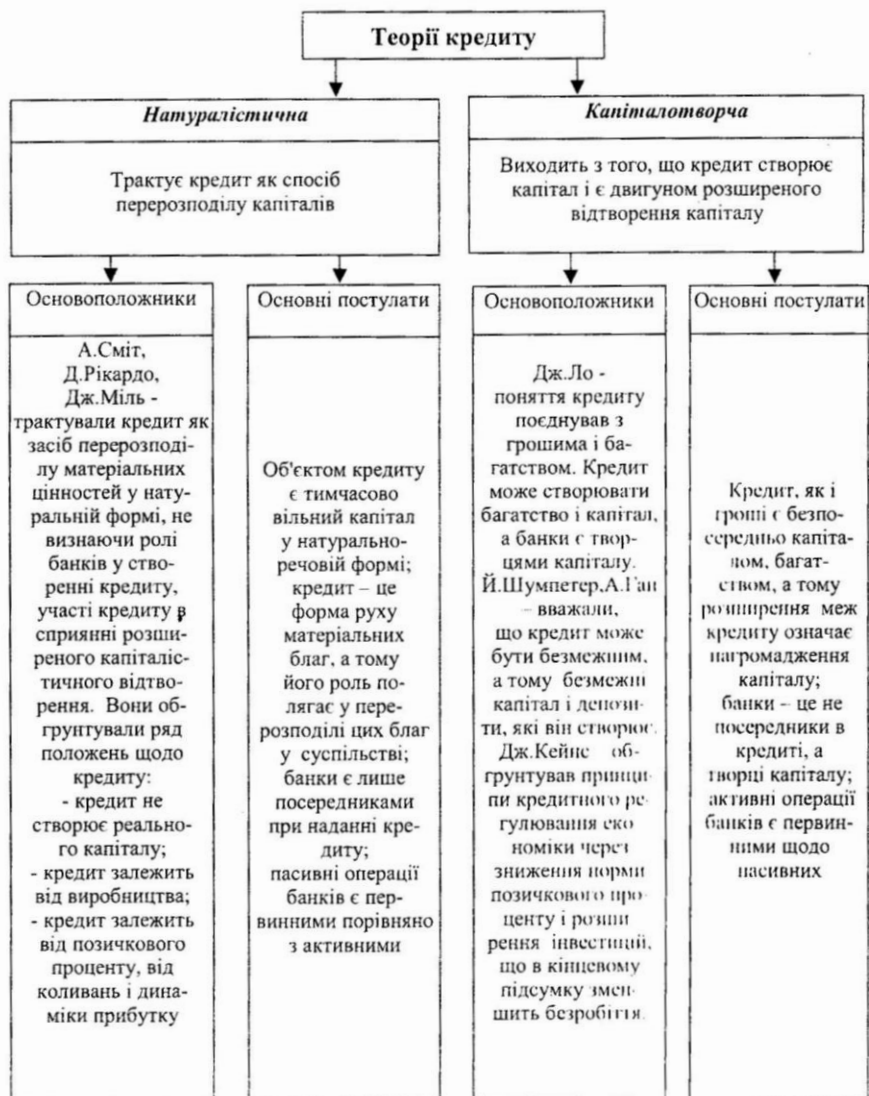
Спільні риси кредиту з іншими економічними категоріями

- вони всі є вартісними категоріями;
- гроші як засіб платежу з'явилися на ґрунті кредитних відносин;
- кредит у функції перерозподілу вартості обслуговує рух капіталу, сприяє формуванню фінансових ресурсів, розвитку торгівлі;
- завдяки розвитку кредиту гроші набувають статусу капіталу

8.4. Функції кредиту



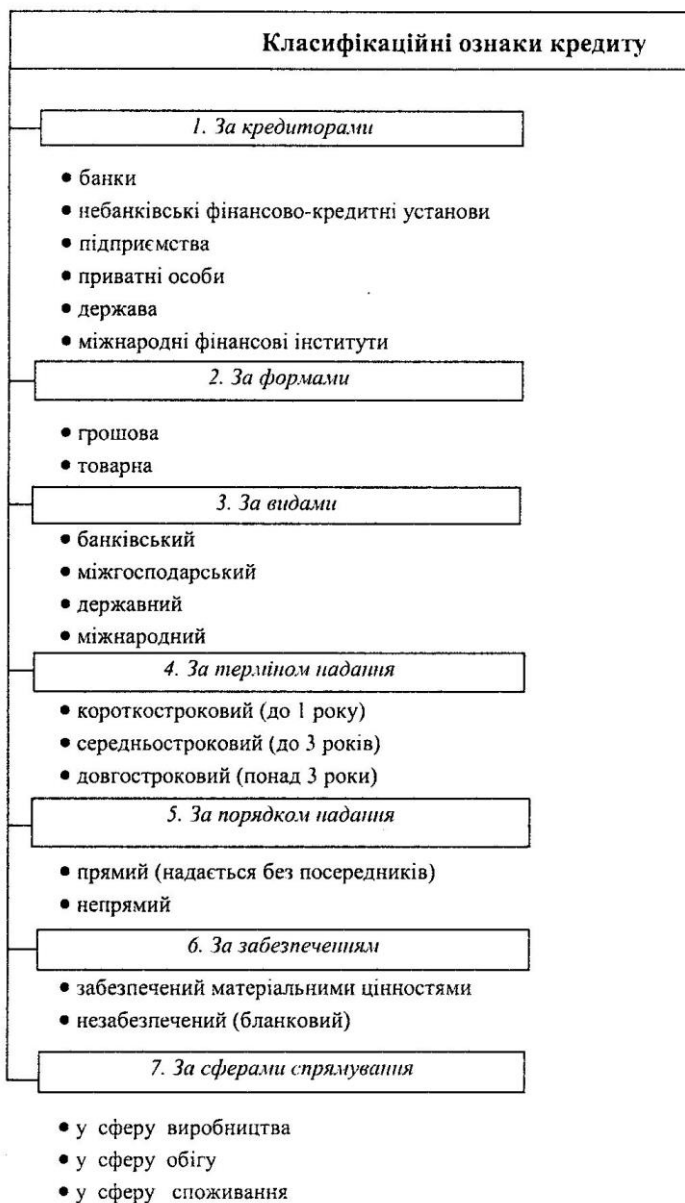
8.5. Теоретичні концепції кредиту



8.6. Принципи кредитування

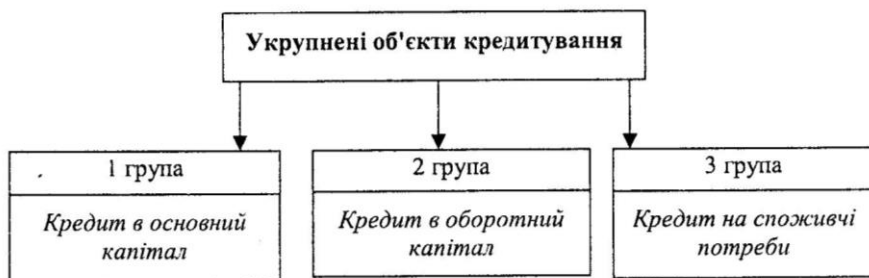


8.7. Класифікація кредиту



8.8. Характеристика основних видів кредиту

І. **Банківський кредит** – це вид кредиту, за яким грошові кошти надаються у позичку банками.



- придбання основних фондів та їх розширене відтворення;
- технічне переозброєння;
- реконструкція;
- нове будівництво;
- науково-дослідні, конструкторські, пошукові роботи;
- екологічні заходи;
- підготовка кадрів.

- плановий – на придбання предметів праці: сировини, матеріалів, палива, тари, тощо;
- розрахунковий – на покриття витрат виробництва та обігу;
- на тимчасові потреби – на покриття непередбачувальних витрат (збитки від стихійного лиха тощо);
- платіжний – на покриття дефіциту коштів для розрахунків.

- індивідуальне житлове будівництво;
- придбання житла;
- будівництво гаражів, дач;
- невідкладні потреби населення.

Класифікація банківських кредитів

1. За методом надання

- одноразові
- перманентні
- гарантійні

2. За схемою надання

- кредитна лінія;
- револьверні
- контокорентні
- овердрафт

3. За характером повернення

- з одноразовим поверненням
- з погашенням у розстрочку
- з регресією платежів

4. За термінами користування

- короткостроковий
- середньостроковий
- довгостроковий

5. За характером забезпечення

- забезпечені
- незабезпечені (бланкові)

6. За строками повернення

- строкові
- до запитання
- пролонговані
- прострочені

7. За формою залучення кредиторів

- двосторонні
- консорціумні (синдикатні)
- паралельні (багатосторонні)

8. За ступенем ризику

- стандартні
- з підвищеним ризиком

9. За способом сплати відсотків

- з фіксованою ставкою
- з плаваючою ставкою
- з дисконтною ставкою

Одноразові кредити – рішення про наданні яких банк приймає окремо по кожному на підставі документів, наданих позичальником.

Перманентні кредити надаються в межах установленого ліміту кредитування шляхом оплати з позичкового рахунку розрахункових документів позичальника (платіжні доручення, чеки тощо) без узгодження з банком щоразу умов кредитування.

Гарантійні кредити – банк бере на себе договірні зобов'язання надати клієнту у разі потреби позичку протягом обумовленого періоду у визначеному розмірі. Такі кредити можуть бути обумовлені конкретною датою або настанням певної причини.

Кредитна лінія – це оформлена договором згода банку надавати кредити протягом певного часу до задалегідь визначеної максимальної величини – ліміту кредитування. Протягом дії кредитної лінії клієнт може у будь-який момент отримати позичку.

Револьвені – це кредити, які автоматично поновлюються в межах обумовленого кредитним договором розміру.

Контокорентні кредити – банк відкриває клієнту контокорентний рахунок, з якого здійснюються всі платежі клієнта, в тому числі за рахунок кредиту в межах установленого ліміту, та зараховуються всі надходження, у тому числі в рахунок погашення кредиту.

Овердрафт – різновид контокоренту. Окрім поточного рахунку банк може відкрити клієнту позичковий рахунок, з якого оплачуються розрахункові документи.

З одноразовим поверненням – заборгованість за позичкою погашається у визначений у кредитній угоді день або достроково на вимогу банку чи за бажанням позичальника.

З погашенням у розстрочку – заборгованість погашається окремими платежами протягом установленого кредитною угодою терміну.

З регресією платежів – кредити були видані під гарантію, поручительство чи інше боргове зобов'язання третьої особи.

Короткостроковий (до 1 року)

Середньостроковий (від 1 до 3 років)

Довгостроковий (від 3 років).

Забезпечені – кредити, що надаються під заставу нерухомого або рухомого майна, цінних паперів, гарантії чи поручительства, страхового полісу тощо.

Незабезпечені (бланкові) кредити – надаються під зобов'язання позичальника вчасно погасити позичку.

Строкові кредити – надані на певний термін, який зафіксовано у кредитній угоді.

Кредити до запитання – надаються на невизначений термін. Погашаються в міру можливостей позичальника або за першою вимогою банку.

Пролонговані кредити – продовження терміну погашення позички через фінансову неспроможність позичальника.

Прострочені кредити – не погашені клієнтом у передбачений кредитним договором термін.

Двосторонній кредит – суб'єктами кредитної угоди є банк і позичальник.

Консорціумні (синдикатні) кредити – для кредитування клієнта з метою зменшення ризику чи неможливості надання кредиту одним банком створюється банківський консорціум, де один банк виступає у ролі менеджера, який укладає з позичальником кредитну угоду і надає кредит, а також стягує заборгованість і проценти та розподіляє їх між членами синдикату. За виконання таких функцій банк-менеджер отримує від інших учасників консорціуму комісійну винагороду.

Паралельні (багатосторонні) кредити – кожний банк на свою частку в загальній сумі кредиту, який надається одному позичальнику на певних узгоджених умовах, укладає з останнім кредитний договір.

Стандартні кредити – надаються позичальникам, що раніше своєчасно розраховувалися з банком за позичками і процентами та мають можливість забезпечити погашення кредиту в майбутньому.

З підвищеним ризиком – бланкові кредити та кредити, надані клієнтам з нестійким фінансовим становищем або тим, які допускали прострочені платежі банку в минулому.

З фіксованою ставкою – більшість банківських позичок надається на умовах сплати відсоткової ставки в кінці терміну (місяць, квартал тощо) протягом дії кредитної угоди.

З плаваючою ставкою – з метою зменшення ризику неодоотримання прибутку при наданні середньо- та довгострокових кредитів банки мають можливість переглядати процентну ставку протягом дії кредитної угоди.

З дисконтною ставкою – передбачає утримання позичкового відсотка (дисконта) при наданні кредиту.

II. Міжгосподарський кредит – це кредит, що надається одним суб'єктом господарювання іншому.

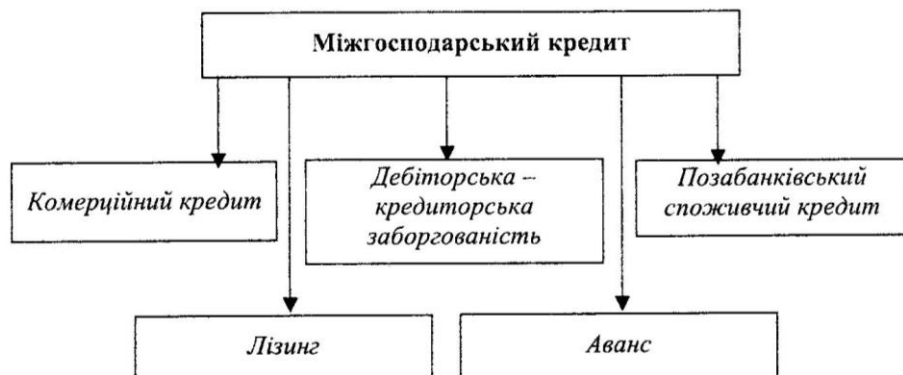


Схема 8.4. Різновиди міжгосподарського кредиту

Комерційний кредит – фінансово-господарські відносини між юридичними особами у формі реалізації товарів чи послуг з відстрочкою платежу. Як правило він є короткостроковим, бо обслуговує тільки процес реалізації товарів та послуг, стимулюючи і прискорюючи їх збут. Інструментом комерційного кредиту є вексель.

Дебіторсько-кредиторська заборгованість – відрізняється від комерційного кредиту тим, що виникає всупереч побажанням і волі сторін. Причиною її виникнення є розрив у часі між рухом натуральної та вартісної форм товару.

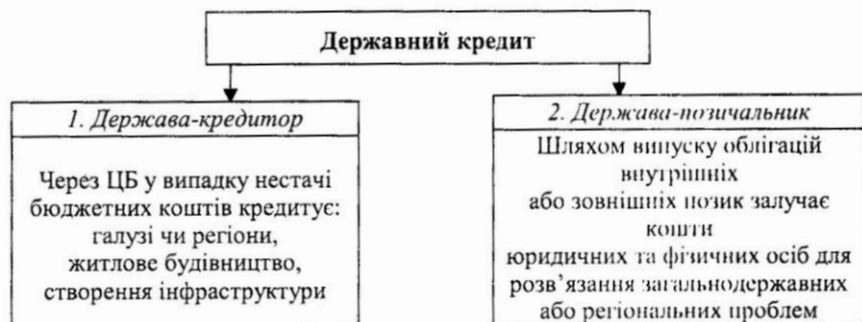
Позабанківський споживчий кредит надається населенню для розрахунків за надані послуги або в процесі продажу товарів з відстрочкою платежу.

Аванс – грошова сума, надана в рахунок майбутніх платежів за товарно-матеріальні цінності, роботи чи послуги з метою забезпечення гарантії їх отримання покупцем.

Лізинг – полягає в передачі лізингодавцем у використання лізингоотримувачу майна (основних засобів) з метою його виробничого використання.



III. **Державний кредит** – це кредит, одним із суб'єктів якого є держава.



IV. Міжнародний кредит – це сукупність кредитних відносин, які функціонують на міждержавному рівні та пов'язані з наданням валютних і товарних ресурсів на умовах повернення у визначений строк з оплатою відсотка.



Схема 8.5. Різновиди міжнародного кредиту

8.9. Позичковий процент

Процент за кредит або **позичковий процент** – це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позичковим капіталом.

Джерелом сплати процента є додаткова вартість, що створюється у процесі виробництва, а його кількісним визначенням – **ставка** або **норма**.

Норма проценту (N) розраховується за формулою:

$$N = \frac{\Sigma \text{річного доходу на позичковий капітал}}{\Sigma \text{капіталу, наданого в позичку}} \times 100\% \quad (8.1)$$

Чинники впливу на розмір процентної ставки

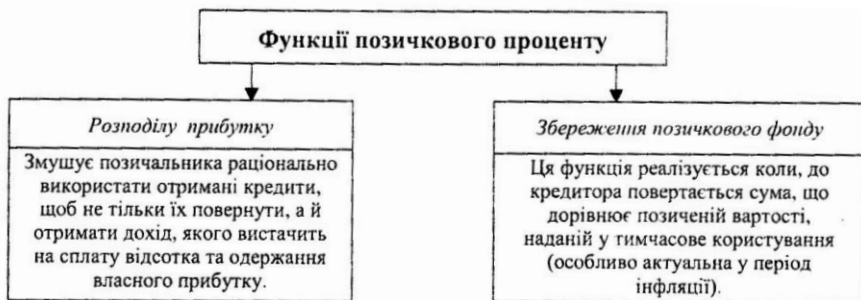
Макроекономічні

- | | |
|--|---|
| співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу | → чим більший попит на кредит, тим вища процентна ставка |
| рівень інфляції | → прискорення темпів інфляції викликає підвищення процентної ставки, що слугує захистом від знецінення позичкового капіталу |
| рівень облікової ставки ЦБ | → при визначенні розміру процентної ставки банки беруть за основу облікову ставку ЦБ, яка в свою чергу залежить від типу грошово-кредитної політики (рестрикційна чи експансійна), процентних ставок на міжнародному ринку позичкових капіталів, стану платіжного балансу країни, курсу національної валюти |

Чинники впливу на розмір процентної ставки

Мікроекономічні

- | | |
|---|---|
| строк позички | → рівень процентної ставки знаходиться у прямій залежності від строка кредиту: чим довший термін, тим вища процентна ставка, оскільки підвищується ризик від неповернення кредиту та знецінення запозичених коштів у зв'язку з інфляцією |
| розмір позички | → зазвичай відсоткова ставка з крупних позичок повинна бути нижчою, ніж по дрібним |
| витрати на формування позичкового капіталу | → ці витрати складаються з депозитного відсотка та плати за кредитні ресурси, отримані в інших банках, тому чим вищою є ціна залучених і запозичених коштів, тим вищою буде процентна ставка |
| ризик | → при наданні позичок комерційні банки стикаються з кредитним ризиком (втрати від неповернення основної суми боргу) та процентним ризиком (втрати від неповернення відсотків, що сплачує позичальник за користування позичковим капіталом), тому чим вище банк оцінює ці ризики, тим вищою буде відсоткова ставка |
| характер застави | → якість застави прямо пов'язана з її ліквідністю, тому чим вище ліквідність майнових цінностей, що є забезпеченням кредиту, тим нижчою буде процентна ставка |
| характер відносин між банком і позичальниками | → для своїх постійних клієнтів у плато спроможності яких банк впевнений, процентна ставка може бути нижчою |



8.10. Роль кредиту та розвиток кредитних відносин в Україні

Роль кредиту у розвитку економіки		
№ п/п	Роль кредиту в ринковій економіці	Характеристика функціональної ролі кредиту
1.	Активно впливає на принципи суспільного відтворення	грошовий капітал за допомогою кредиту оперативного переміщується із однієї галузі економіки до іншої, з одного регіону країни до іншого
2.	Відіграє значну роль в організації грошових розрахунків	допомагає суб'єктам господарювання збільшувати обсяги виробництва, забезпечує безперервність обігу основного та оборотного капіталу, задовольняє тимчасові потреби в коштах
3.	Сприяє реструктуризації економіки	забезпечує зменшення частки підприємств військово-промислового комплексу, енергомістких підприємств і тих, значно забруднюють довкілля та збільшення підприємств, орієнтованих на випуск товарів народного споживання
4.	Сприяє розвитку сільського господарства	забезпечує виробництво якісної продукції для населення та сировини для підприємств, сприяє перетворенню країни в експортера сільськогосподарської продукції
5.	Сприяє економії витрат обігу	допомагає скоротити витрати на виготовлення, випуск в обіг, переведення, облік і зберігання готівкових знаків, прискорює обіг грошей

Розвиток кредитних відносин в Україні

<i>Період</i>	<i>Характеристика етапу розвитку кредитних відносин</i>
1989р.	Початок формування комерційних та кооперативних банків (створювались на акціонерних або пайових засадах підприємствами певної галузі економіки)
1991р.	Комерційні банки почали здійснювати кредитування за умов дотримання принципів забезпеченості та поверненості кредитів (в якості забезпечення виступали страхові поліси, порука чи гарантія, застава майна тощо)
1991р.	ЗУ "Про підприємства" і "Про цінні папери та фондову біржу" було легалізовано комерційний кредит (з 1930р. в СРСР був заборонений у внутрішньому обороті).
1993р.	НБУ затвердив Порядок проведення банками операцій з векселями відповідно до Женевських (1930р.) вексельних конвенцій
1993р.	Гіперінфляція та запровадження НБУ жорсткої монетарної політики (підвищення облікової ставки та норм обов'язкових резервів) обмежили кредитні відносини банків з підприємствами, а надання споживчих кредитів майже повністю припинилося
1995р.	НБУ затвердив положення про кредитування (через відсутність відповідальності за нецільове використання і неповернення кредитів за умов платіжної кризи ряд комерційних банків стали банкрутами)
1995 – 1996рр.	У зв'язку з вигідними умовами ОВДП (високий дохід, зарахування сум інвестованих у ці облігації в рахунок обов'язкових резервів банків, звільнення доходу на облігації від податку на прибуток) більшість банків свої кредитні ресурси спрямували на придбання цих облігацій і майже відмовились від кредитування реальної економіки, що поглибило економічну кризу
1999 – 2000рр.	Ситуація щодо кредитування реальної економіки поступово змінюється, особливо це стосувалось підприємств АПК (пільгове кредитування - частину сплати процентів взяла на себе держава, що дозволило 82% підприємств АПК скористатись кредитами на суму 3 млрд.грн.)
2001р.	Прийняття Верховною Радою Земельного кодексу створило сприятливі умови для розвитку іпотечного кредиту
2001 – 2002рр.	НБУ проводить більш ліберальну монетарну політику: облікова ставка була поступово знижена з 29% до 10% річних, а норма обов'язкових резервів комерційних банків з 17% до 2-14%, що сприяло розвитку кредитних відносин і певною мірою приблизило їх до тих, що існують в економічно розвинутих країнах.

Питання для самоконтролю

1. Що таке кредит? Назвіть суб'єкти та об'єкт кредиту.
2. Що таке кредитні відносини? Назвіть основні ознаки кредитних відносин.
3. Охарактеризуйте види кредитних відносин за суб'єктами кредитної угоди.
4. Що спільного та відмінного між економічною категорією "кредит" з іншими економічними категоріями?
5. Які теорії кредиту Ви знаєте? Охарактеризуйте основні постулати теоретичних концепцій кредиту?
6. Назвіть принципи кредитування.
7. Які функції виконує кредит? Яка з перелічених функцій є головною?
8. Перелічте класифікаційні ознаки кредиту.
9. Які види кредиту Ви знаєте?
10. Що таке банківський кредит? На які укрупнені об'єкти кредитування надаються банківські позички? Як класифікується банківський кредит?
11. Що таке міжгосподарський кредит? Які різновиди міжгосподарського кредиту Ви можете назвати?
12. Дайте визначення державному та міжнародному кредиту. Розкрийте механізм державного та міжнародного кредитування.
13. Що таке позичковий процент? Які макро- та мікроекономічні чинники впливають на диференціацію процентної ставки?
14. Яку роль відіграє кредит у розвитку економіки?
15. Охарактеризуйте основні етапи розвитку кредитних відносин в Україні.

Тести для самоконтролю до теми 8

1. Теорії кредиту:

- а/ раціоналістична;
- б/ натуралістична;
- в/ еволюційна.

2. Принципи кредитування:

- а/ засіб платежу;
- б/ перерозподіл вартості;
- в/ цільове призначення.

3. Функції кредиту:

- а/ розподільча;
- б/ регулююча;
- в/ перерозподільча.

4. Форми кредиту:

- а/ банківська;
- б/ грошова;
- в/ бартер.

5. Види кредиту:

- а/ державний;
- б/ товарний;
- в/ забезпечений.

6. Кредит, що не забезпечений товарно-матеріальними цінностями називається:

- а/ ломбардний;
- б/ факторинг;
- в/ бланковий.

7. Головним видом кредиту у ринковій економіці України є:

- а/ банківський;
- б/ міжнародний;
- в/ державний.

8. Який вид кредиту надається в товарній формі:

- а/ міжгосподарський;
- б/ державний;
- в/ контокорентний.

9. До різновидів міжгосподарського кредиту відносять:

- а/ овердрафт;
- б/ комерційний;
- в/ урядовий.

10. Інструментом комерційного кредиту є:

- а/ дебіторська заборгованість;
- б/ основні засоби;
- в/ вексель.

11. Види лізингу:

- а/ натуральний;
- б/ оперативний;
- в/ бартер.

12. Види міжнародного кредиту:

- а/ урядовий;
- б/ державний;
- г/ товарний.

13. Чинники, що впливають на розмір процентної ставки:

- а/ форма кредиту;
- б/ облікова ставка ЦБ;
- в/ прибуток банку.

14. Яке забезпечення є найбільш привабливим для банку:

- а/ основні засоби;
- б/ цінні папери;
- в/ готова продукція.

15. За способом сплати відсотків банківські кредити надаються:

- а/ за дисконтною ставкою;
- б/ за коригованою ставкою;
- в/ за змішаною ставкою.

Тема 9. Фінансові посередники грошового ринку

9.1. Сутність та призначення фінансового посередництва. Види фінансових посередників

Фінансове посередництво – це діяльність фінансових посередників з акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення його серед позичальників.



Рис. 9.1. Схема фінансового посередництва



Фінансові посередники – це особливі підприємства, які акумулюють кошти на грошовому ринку і передають їх позичальникам на комерційних засадах.

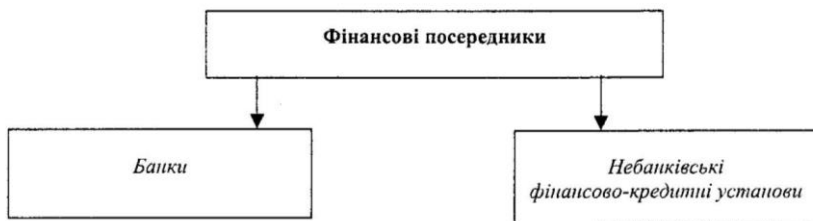
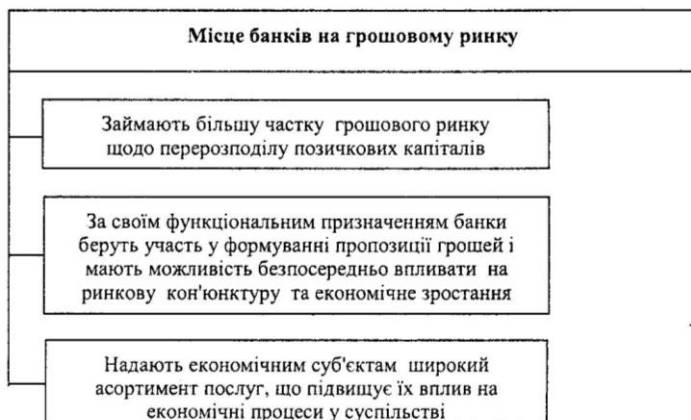


Рис.9.2 Види фінансових посередників

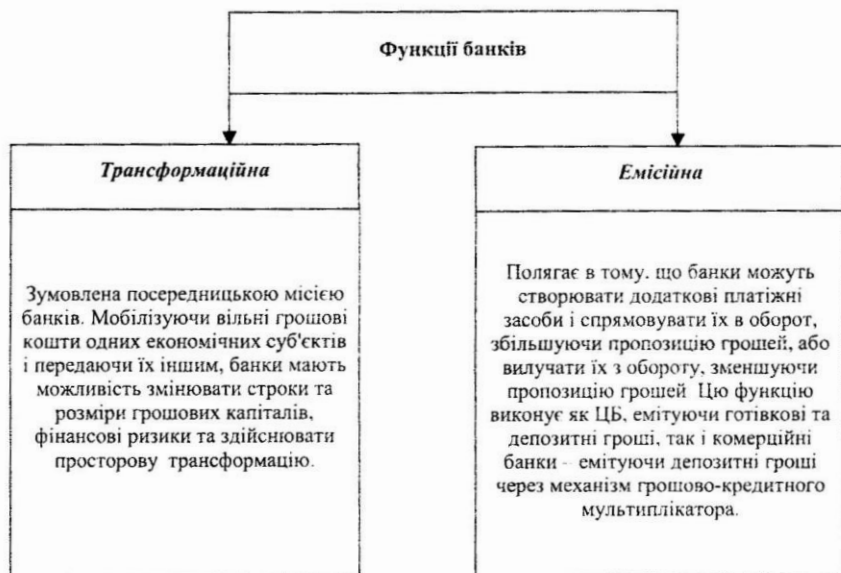
9.2. Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Функції банків



Банк у правовому аспекті – це фінансовий посередник, що виконує одну чи декілька операцій, віднесених законом до банківської діяльності.

Банк у економічному аспекті – це фінансовий посередник, який виконує комплекс базових операцій грошового ринку: мобілізацію коштів, надання їх у позички, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами.

Функції банку – характеризують банк як абстрактну економічну структуру з макроекономічних позицій, її місце в економічній системі і вплив на економічне середовище, в якому банк функціонує.



Трансформація строків – мобілізуючи значні обсяги короткострокових коштів і постійно поповнюючи їх, банки мають можливість певну їх частину спрямовувати в довгострокові позички.

Трансформація капіталів – мобілізуючи великі обсяги дрібних вкладів, банки отримують можливість акумулювати капітал для здійснення масштабних проєктів.

Трансформація ризиків – вживаючи відповідних заходів банки можуть мінімізувати фінансові ризики шляхом:

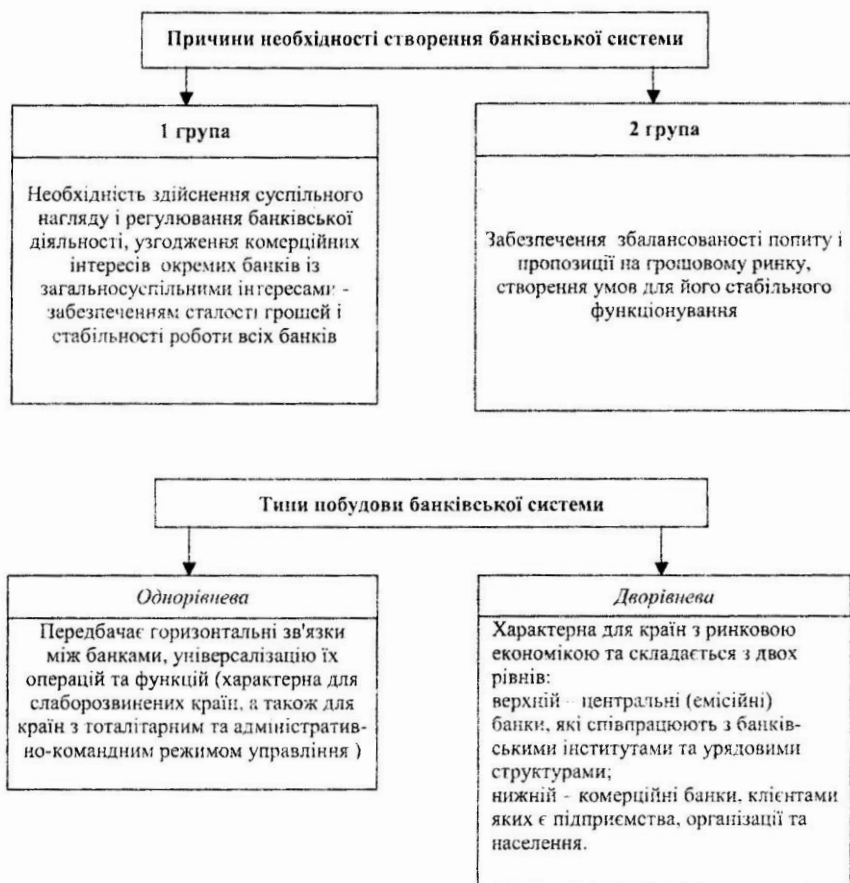
- диверсифікації активних операцій;
- створення резервів;
- диференціації % ставок;
- страхування депозитів.

Просторова трансформація – акумулюючи грошові ресурси з різних регіонів, банки можуть спрямовувати їх на кредитування одного об'єкта, одного регіону, однієї країни.

9.3. Банківська система: сутність, принципи побудови, функції

Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю.

Банківська діяльність – це набір посередницьких операцій на грошовому ринку, виконання яких дозволено законом спеціальним інститутам, які називаються *банками*.



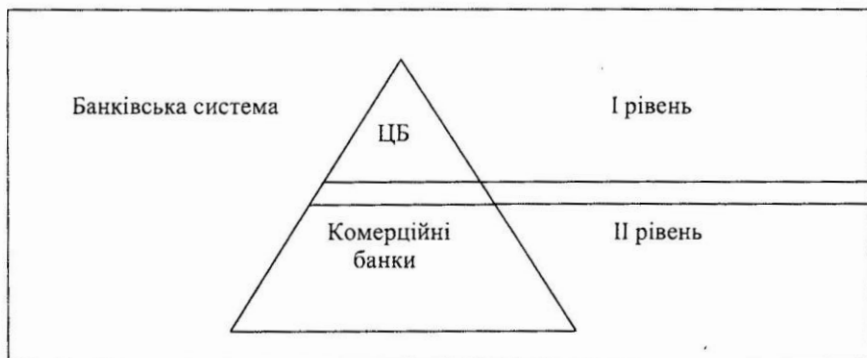
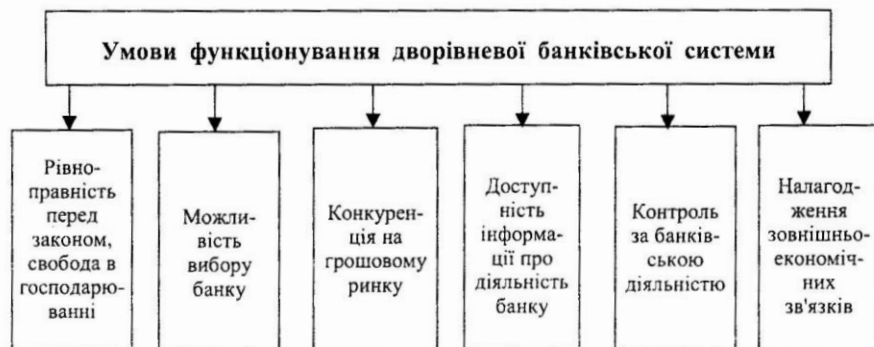


Рис. 9.3. Побудова банківської системи України

На *першому рівні* знаходиться центральний банк – НБУ. На нього покладено відповідальність за вирішення макроекономічних завдань у грошово-кредитній сфері:

- підтримання сталості національної валюти;
- забезпечення надійності функціонування банківської системи.

На *другому рівні* знаходяться комерційні банки, які співпрацюють з усіма економічними суб'єктами – учасниками грошового обороту. Саме через ці банки банківська система обслуговує народне господарство, відповідно до цілей грошово-кредитної політики НБУ.





Трансформаційна функція банківської системи базується на аналогічній функції окремих банків, але є більш масштабною, глибокою й ефективною ніж сума трансформаційних потенціалів окремих банків, тому що:

- по-перше, в трансформаційний процес активно включається ЦБ. Через механізми рефінансування (кредитні аукціони, облікові та ломбардні кредити тощо) він трансформує ресурси грошового ринку за строками, за розмірами, за ризиками, в регіональному аспекті у більших масштабах, ніж окремі банки;
- по-друге, система істотно підвищує трансформаційний потенціал спеціалізованих банків, які отримують можливість виконувати цю функцію в кооперації з універсальними банками.

Функція створення платіжних засобів і регулювання грошової маси (емісійна) полягає в тому, що банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу, тобто управляє пропозицією грошей. Це досягається методами та інструментами грошово-кредитної політики.

Функція забезпечення сталості банків та грошового ринку (стабілізаційна) пов'язана з високою ризиковістю банківської діяльності.

Виконання банківською системою стабілізаційної функції проявляється:

- у прийнятті законів та інших нормативних актів, що регламентують діяльність усіх її ланок;
- у створенні механізму державного контролю та нагляду за дотриманням цих законів і діяльності банків взагалі.

Забезпечення сталості банків досягається шляхом:

- страхування банківських ризиків (передусім кредитних);
- страхування банківських депозитів;
- створення внутрішньобанківських резервів;
- створення обов'язкових резервів;
- створення механізму рефінансування комерційних банків.

9.4. Становлення та розвиток банківської системи України

Етапи становлення банківської системи України		
Назва етапу	Характеристика етапу	Негативні наслідки
1	2	3
I етап 1991р. Становлення та розбудова банківської системи	Формування банківської системи України започатковано ЗУ "Про банки і банківську діяльність" від 20.03.1991р. Основні принципи: - дворівнева побудова; - функціональне розмежування між банками I і II рівнів; - функціонування банків II рівня на комерційних засадах; - ліквідація монополії держави на банківську діяльність, можливість створення комерційних банків різних форм власності; - організація державного контролю за банківською діяльністю з покладанням цього завдання на ЦБ; - незалежність ЦБ від державних органів влади.	-
II етап 1991 - 1993р.р. Розвиток банківської системи	- Прийняття законодавчо-нормативних актів щодо функціонування банківської системи; - акціонування та приватизація банків; - збільшення кількості комерційних банків; - впровадження нових банківських технологій	- реформування банківської системи випередило реформування економіки; - низька довіра до банків з боку економічних суб'єктів.
III етап 1993-1998р.р. Стагнація та криза банківської системи	- криза реальної економіки; - розбалансованість державного бюджету та криза державних фінансів; - гіперінфляція; - посилення бартеризації економіки та її тінізації; - вплив капіталів за кордон.	- скорочення кількості банків; - низький рівень капіталізації банків; - низький попит на банківські послуги.

1	2	3
IV етап 1998-2003р.р. Стабілізація банківської системи	- прийняття ЗУ "Про НБУ"; - забезпечення внутрішньої та зовнішньої стабільності національної валюти; - підвищення довіри до банків з боку економічних суб'єктів грошового обороту; - зменшення норми обов'язкового резервування та облікової ставки; - підвищення фінансової стійкості банків; - створення системи банківського регулювання та контролю; - створення системи страхування депозитів та кредитів; - організація системи банківського обліку відповідно до світових стандартів.	- низький рівень розвитку банківської системи (порівняно з розвитком банківських систем розвинутих країн); - недостатній рівень капіталізації банків; - відсутність конкуренції; - застосування НБУ адміністративних методів щодо керівництва банківською системою.

9.5. Небанківські фінансово-кредитні установи

Небанківські фінансово-кредитні установи (НФКУ) – це фінансові посередники, діяльність яких не пов'язана з базовими операціями грошового ринку.

Спільні риси НФКУ та банків	
—	функціонують у секторі опосередкованого фінансування грошового ринку
—	формуючи свої ресурси, випускають боргові зобов'язання, які можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент
—	розміщуючи свої ресурси в доходні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи власні вимоги до інших економічних суб'єктів
—	їх діяльність щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що і банків.

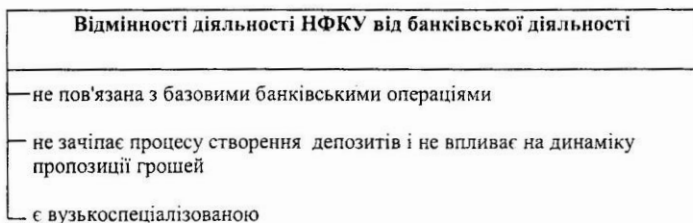
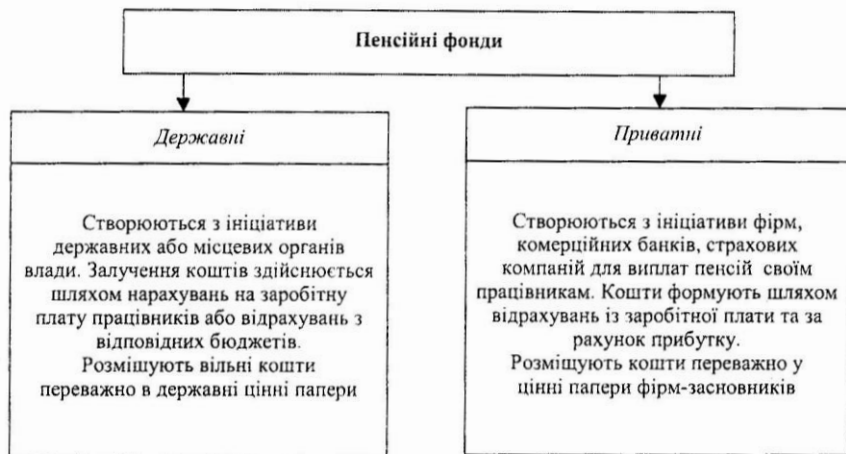


Рис. 9.4. Класифікація НФКУ

Договірні фінансово-кредитні установи – це фінансові посередники грошового ринку, які здійснюють недепозитне залучення коштів на підставі договору з кредитором (інвестором).

Страхові компанії – це фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Їх діяльність полягає у формуванні на підставі договорів з юридичними та фізичними особами спеціальних грошових фондів, з яких здійснюються виплати страхувальникам у разі настання страхових випадків. Мобілізовані шляхом продажу страхових полісів кошти вони розміщують у цінні папери (акції, облігації) та строкові депозити.

Пенсійні фонди – це фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних та фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку.



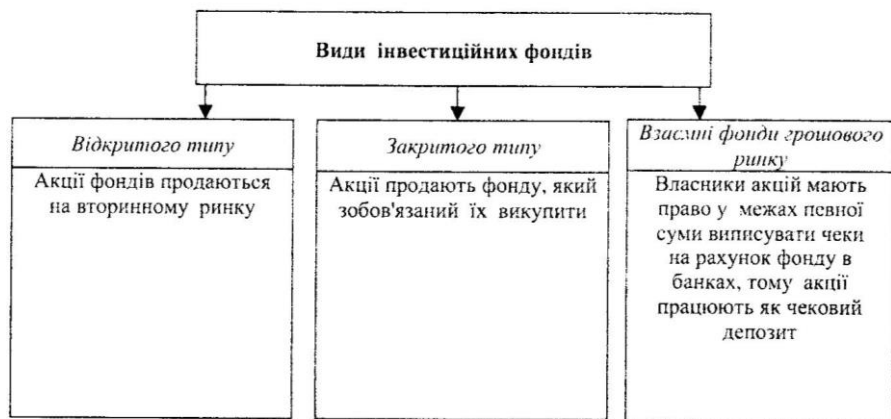
Ломбарди – це фінансові посередники, що спеціалізуються на виданні позичок населенню під заставу рухомого майна. Кошти формують із внесків засновників, прибутку від їх діяльності, виручки від заставленого майна.

Лізингові компанії – це фінансові посередники, що спеціалізуються на придбанні основних засобів та переданні їх в оренду для використання у виробничій діяльності з поступовою сплатою їх вартості протягом визначеного строку. Ресурси лізингові компанії формують за рахунок власного капіталу та банківських позичок.

Факторингові компанії – це фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі права на вимогу боргу (дебіторської заборгованості). Такі компанії зазвичай створюються при банках і широко користуються банківськими позичками для здійснення своєї діяльності. Дохід факторингові компанії отримують у вигляді проценту на виплачену клієнту суму та комісії, яка розраховується на суму куплених розрахункових документів.

Інвестиційні фінансово-кредитні установи – це фінансові посередники грошового ринку, які здійснюють недепозитне залучення коштів через продаж кредиторам (інвесторам) своїх акцій, облігацій, паїв тощо.

Інвестиційні фонди (банки, компанії) – це фінансові посередники, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення. Вони спочатку акумулюють грошові кошти дрібних приватних інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції підприємств та державні цінні папери. Доходи фондів формуються з дивідендів і процентів по цінним паперам, які є в їх портфелях, та з курсової різниці цих паперів.



Фінансові компанії – це фінансові посередники, які мобілізують кошти шляхом продажу власних цінних паперів та спрямовують їх у позички фізичним та юридичним особам для придбання товарів споживчого чи виробничого призначення. Платіжне спрямування кредитів цих компаній сприяє прискоренню реалізації товарів та послуг.

Кредитні кооперативи (товариства, спілки) – це фінансові посередники, що працюють на кооперативних засадах і спеціалізуються на задоволенні потреб у кредиті своїх членів (підприємств малого і середнього бізнесу, фермерських господарств, фізичних осіб). Ресурси формують шляхом продажу паїв своїм членам, стягування з них внесків, банківських позичок. Мобілізовані кошти розміщують у коротко- та середньострокові позички своїм членам, а вільні кошти можуть зберігати на строкових депозитах у банках чи інвестувати у короткострокові цінні папери.

Питання для самоконтролю

1. Що таке фінансове посередництво? У чому полягає призначення фінансового посередництва?
2. Хто такі фінансові посередники? У якому секторі грошового ринку вони працюють?
3. Назвіть фінансових посередників, що здійснюють свою діяльність на грошовому ринку України?
4. Що таке банк? Які функції виконують банки?
5. Що таке базові операції грошового ринку?
6. Що таке банківська система? Які причини спонукали до її створення?
7. Які типи побудови банківських систем Ви знаєте? За яким типом побудована банківська система України?

8. Які інститути входять до структури банківської системи України? У чому полягає принципова відмінність їх діяльності?
9. Охарактеризуйте функції банківської системи. Яка функція є головною і чому?
10. Назвіть основні етапи становлення банківської системи України.
11. Що таке небанківські фінансово-кредитні установи? Що спільного та відмінного між НФКУ та банками?
12. Які інститути відносять до договірних фінансово-кредитних установ?
13. Які інвестиційні фінансово-кредитні установи працюють на українському грошовому ринку?
14. У чому полягає різниця між механізмами залучення коштів договірними та інвестиційними НФКУ?
15. Які види інвестиційних фондів Ви знаєте? Що таке взаємні фонди грошового ринку?

Тести для самоконтролю до теми 9

1. До фінансових посередників належать:

- а/ валютні біржі;
- б/ НБУ;
- в/ пенсійні фонди.

2. Базовими операціями грошового ринку є:

- а/ страхові послуги;
- б/ розрахунково-касове обслуговування;
- в/ емісія цінних паперів.

3. Банківська система України за типом побудови є:

- а/ однорівнева;
- б/ дворівнева;
- в/ трирівнева.

4. До структури банківської системи України входять:

- а/ страхові компанії;
- б/ інвестиційні фонди;
- в/ комерційні банки.

5. Функції банківської системи:

- а/ перерозподільча;
- б/ трансформаційна;
- в/ фіскальна.

6. До небанківських фінансово-кредитних установ належать:

- а/ комерційні банки;
- б/фондові біржі;
- в/ лізингові компанії.

7. На підставі договору з кредитором недепозитне залучення коштів здійснюють:

- а/ фінансові компанії;
- б/ комерційні банки;
- в/ страхові компанії.

8. Механізм залучення коштів інвестиційними фінансово-кредитними установами:

- а/ укладання договору між кредитом і позичальником;
- б/ продаж власних цінних паперів;
- в/ залучення депозитів.

Тема 10. Центральні банки

10.1. Призначення, статус та основи організації центрального банку

Головне призначення ЦБ – це управління грошовим оборотом з метою забезпечення неінфляційного розвитку економіки.

Реалізація призначення ЦБ в економічній системі здійснюється через роль:

- емісійного банку;
- банку банків;
- органу державного управління, який відповідає за монетарну політику.

Правовий статус ЦБ – це державний орган управління з покладеними на нього особливими завданнями у сфері грошово-кредитних відносин і банківської діяльності.

Правовий статус ЦБ пов'язаний із вирішенням питань щодо його діяльності, а саме:

- визначення на законодавчому рівні завдань і напрямів діяльності ЦБ;
- формування статутного капіталу ЦБ;
- визначення взаємовідносин ЦБ з органами державної влади;
- порядок призначення і звільнення керівного складу ЦБ.

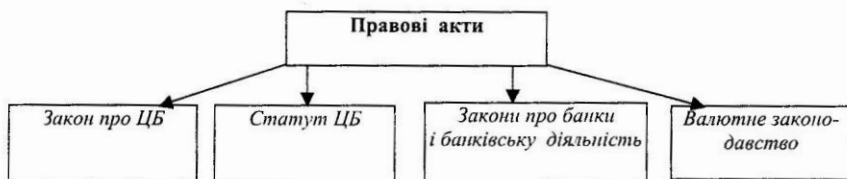


Рис. 10.1 Законодавчо-нормативні акти, що закріплюють правовий статус ЦБ

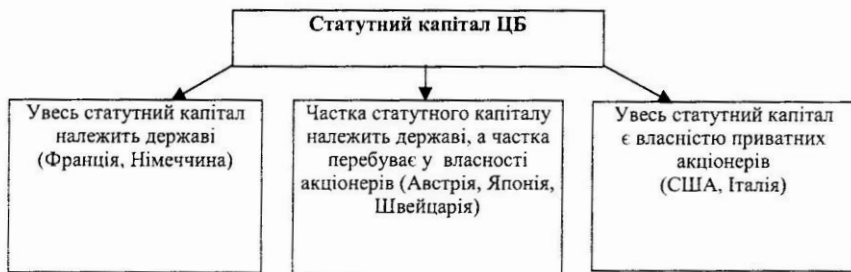


Рис. 10.2 Порядок формування статутного капіталу ЦБ

Організаційна структура ЦБ визначається формою державного устрою країни (федерація або унітарна держава), національними традиціями і особливостями банківського законодавства.

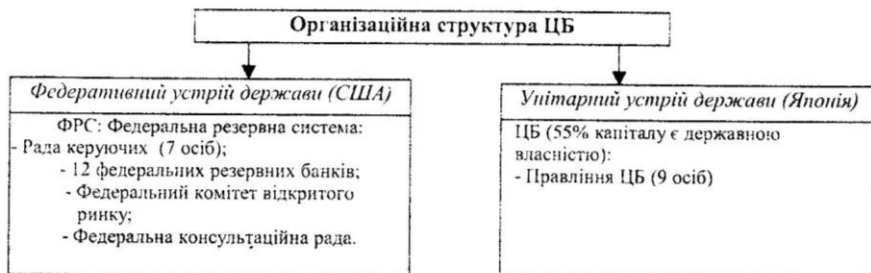


Рис. 10.3. Основи організації ЦБ залежно від форми державного устрою країни

10.2. Основні напрями діяльності центрального банку

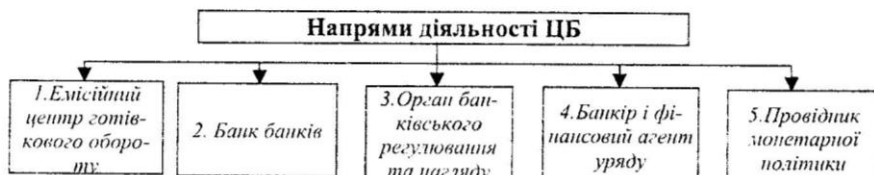
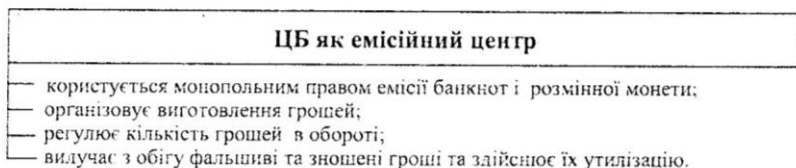


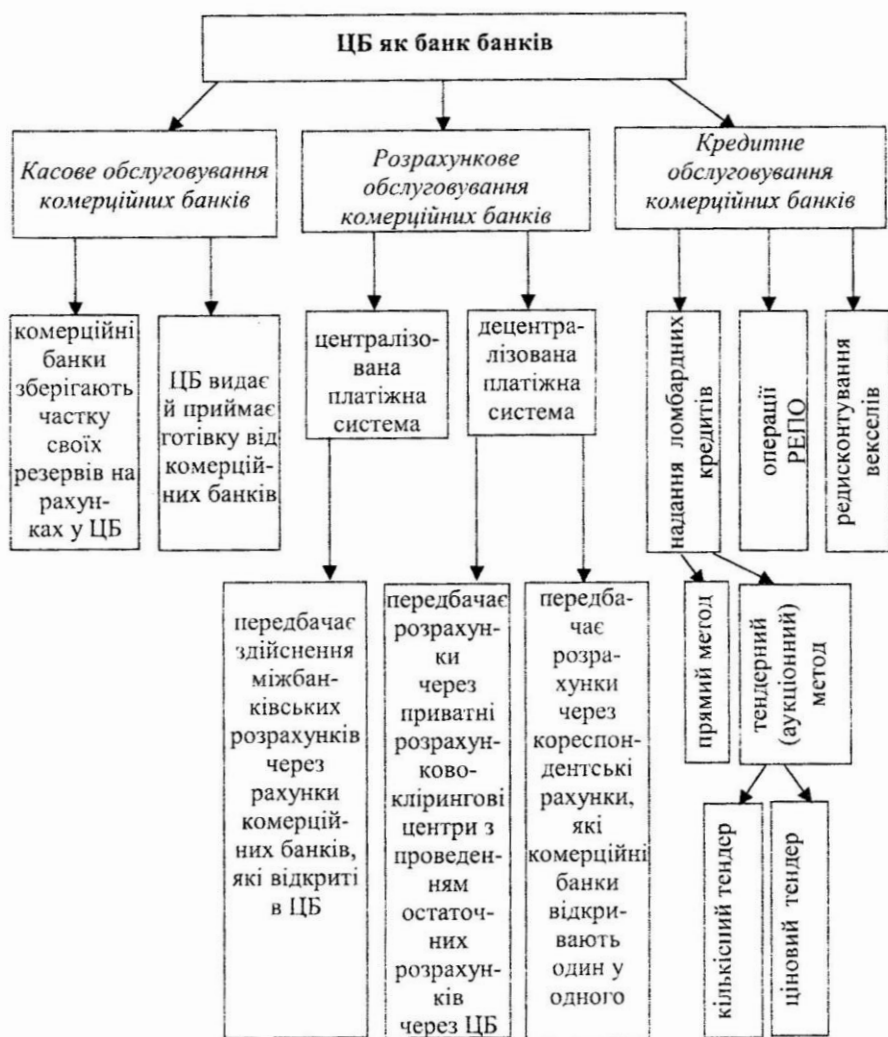
Рис. 10.4. Основні напрями діяльності ЦБ

1. Емісійний центр готівкового обороту – в історичному плані, саме потреба в централізації банківської емісії спричинила надання одному з банків статусу центрального банку. У сучасних умовах в усіх країнах банківська емісія має *фідучіарний* характер, а в якості забезпечення використовуються державні цінні папери.

Банківська емісія, що не забезпечується золотим запасом банку, називається *фідучіарною*.



2. Банк банків – ЦБ забезпечує касове, розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків.



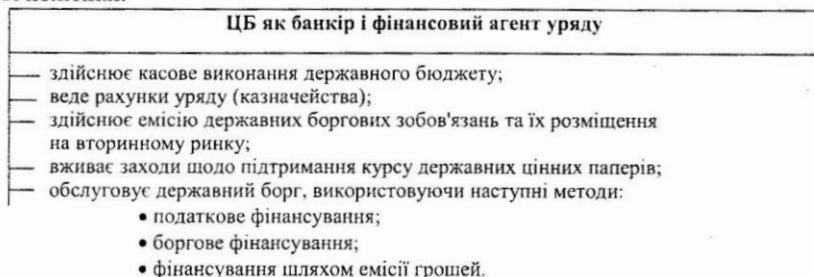
3. Орган банківського регулювання та нагляду у більшості країн з ринковою економікою законодавчі й нормативні акти, що регламентують діяльність ЦБ, покладають на нього відповідальність щодо регулювання банківської діяльності.



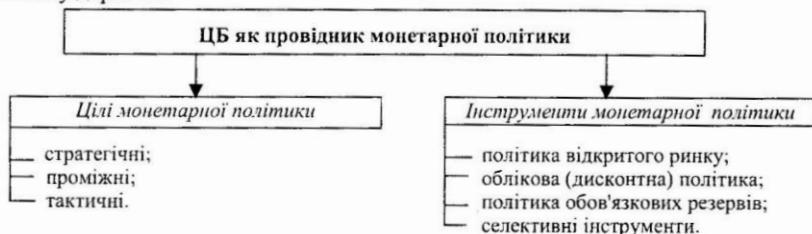
Під банківським наглядом розуміють мониторинг процесів, що відбуваються в банківській системі на різних стадіях функціонування банків – з моменту їх створення, до моменту ліквідації.

ЦБ як орган банківського нагляду	
—	визначення вимог та умов, що є обов'язковими для отримання ліцензії і здійснення нагляду за дотриманням цих вимог та умов;
—	забезпечення регулювання банківської діяльності з метою мінімізації банківських ризиків;
—	отримання від банків звітності для контролю та нагляду за їх діяльністю;
—	здійснення інспекційних перевірок у банках;
—	застосування заходів примусового впливу щодо проблемних банків;
—	призупинення діяльності неплатоспроможних банків, проведення їх реорганізації або ліквідації.

4. *Банкір і фінансовий агент уряду* – ЦБ є головним банком щодо проведення фінансових операцій та радником уряду з питань монетарної та фінансової політики.



5. *Провідник монетарної політики* – ЦБ визначає та реалізує грошово-кредитну політику держави.



10.3. Походження та розвиток центрального банку

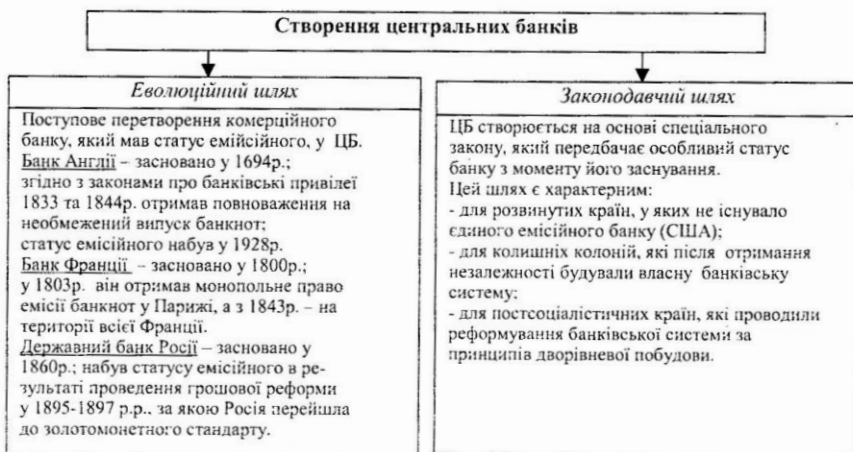
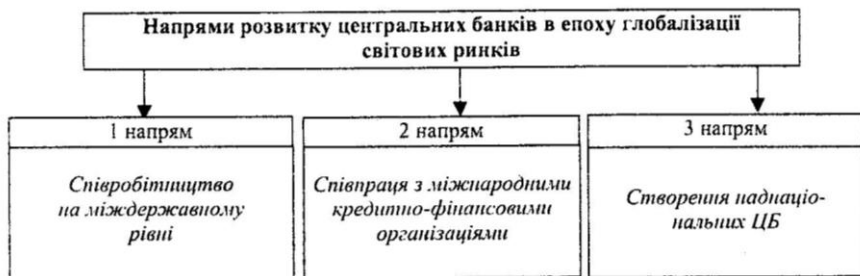


Рис. 10.5 Шляхи створення центральних банків



1930 р. створено Банк міждержавних розрахунків (БМР). Його основні завдання:

- сприяти співробітництву між ЦБ;
- забезпечувати умови для проведення ЦБ міжнародних фінансових операцій;
- виступати у ролі агента ЦБ - членів БМР у проведенні міжнародних розрахунків

1944р. створено Міжнародний валютний фонд (МВФ), який на сучасному етапі розвитку міжнародних кредитно-фінансових організацій є головним органом міждержавного валютного регулювання. Згідно зі Статутом МВФ виконує наступні функції:

- регулятивну;
- емісійну;
- кредитну;
- консультативну;
- дослідницьку

і в рамках їх реалізації співпрацює переважно з ЦБ, що у перспективі може перетворити його на Банк центральних банків.

1979р. створена Європейська валютна система (ЄВС). Її функціонування створило передумови для формування економічного валютного союзу ЕС (ЄВС), а з часом - Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), яка складається з Європейського центрального банку (ЄЦБ - розпочав функціонування з 1998р.) і національних ЦБ країн ЄС.

Головне завдання ЄСЦБ - підтримання цінової стабільності в ЄВС, а основні напрями діяльності:

- визначення та реалізація єдиної монетарної політики в зоні євро;
- проведення міжнародних валютних операцій;
- зберігання офіційних золотовалютних резервів країн-учасниць, а також управління ними;
- сприяння чіткому функціонуванню платіжних систем країн-учасниць ЄВС.

10.4. Становлення центрального банку в Україні

Законодавчо-нормативна база, що регламентує діяльність центрального банку України		
Назва законодавчого акту	Рік прийняття	Характеристика основних положень
ЗУ "Про банки і банківську діяльність"	1991р.	Утворено центральний банк – Національний банк України (НБУ) та закладено основи дворівневої банківської системи, яка включає: -центральний банк як головний банківський інститут держави; -комерційні банки.
Конституція України	1996р.	Закріплено основи правового статусу НБУ як центрального банку країни та надано право законодавчої ініціативи у Верховній Раді
ЗУ "Про Національний банк України"	1999р.	Посилено незалежний статус НБУ від владних структур у межах проведення монетарної політики та підвищено відповідальність за розв'язання макроекономічних завдань у грошово-кредитній сфері, насамперед: - підтримки сталості національної валюти; - забезпечення стабільності функціонування банківської системи.

Складові системи НБУ (структурні елементи)

- центральний апарат
- територіальні управління
- розрахункові палати
- банкотно-монетний двір
- фабрика банкотного паперу
- державна скарбниця
- центральне сховище грошей
- спеціалізовані підприємства та установи, необхідні для забезпечення діяльності банку
- банківські навчальні заклади

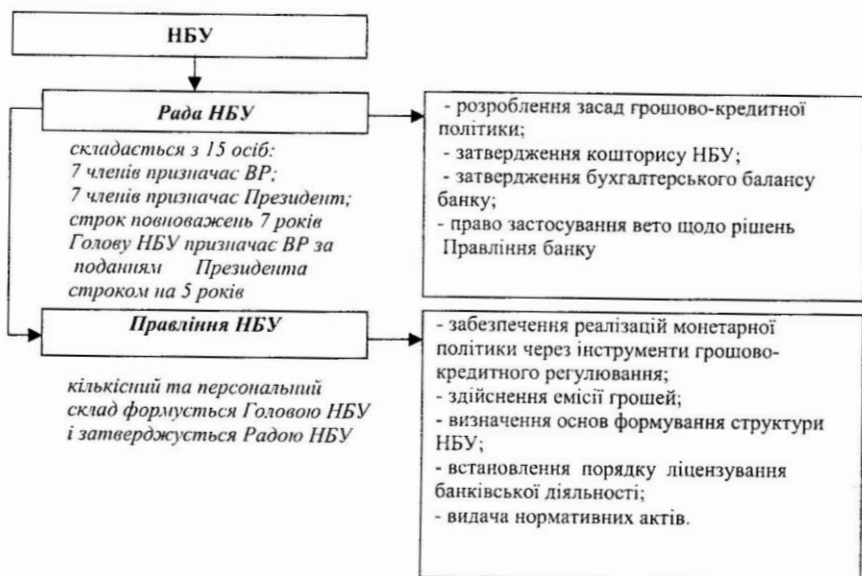
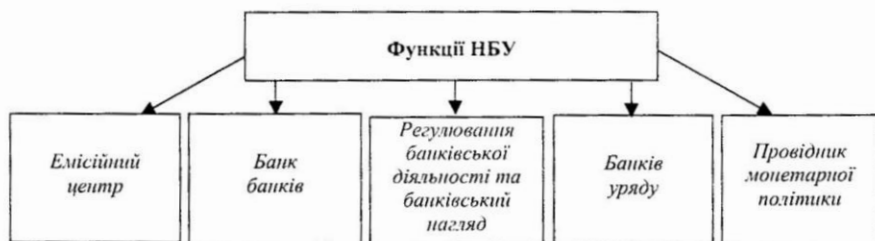


Рис. 10. 6. Система управління НБУ





- | | | | | |
|--|---|--|--|--|
| <ul style="list-style-type: none"> - здійснює емісію національної валюти – гривні і копійок; - організовує і регулює грошовий оборот; - прогнозує обсяги готівкового обороту; - встановлює правила випуску в обіг, зберігання, перевезення, інкасації та вилучення з обігу готівки; - визначає порядок ведення касових операцій для банків, підприємств та організацій. | <ul style="list-style-type: none"> - забезпечує комерційні банки готівкою; - здійснює розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків шляхом впровадження: <ul style="list-style-type: none"> • системи електронних платежів (СЕП); • системи термінових переказів, що працює в режимі он-лайн; • цінових кредитних аукціонів; • ломбардного кредитування під заставу ОВДП; • операцій з цінними паперами на умовах прямого РЕПО; • рефінансування банків через проведення щотижневих кредитних тендерів; • стабілізаційних кредитів, що допомагають відновити платоспроможність та ліквідність банку. | <ul style="list-style-type: none"> - визначає порядок реєстрації банків та видачу їм ліцензій; - встановлює обов'язкові економічні нормативи банківської діяльності та контролює їх дотримання; - здійснює нагляд за діяльністю банків у формі безвиїзного нагляду і виїзного-го інспектування та визначає рейтингову оцінку діяльності банку за системою CAMEL; - визначає порядок формування резервів на покриття ризиків; - визначає порядок гарантування депозитів; - здійснює заходи щодо реорганізації та ліквідації банків. | <ul style="list-style-type: none"> - співпрацює з урядом з питань монетарної, валютної, фінансової та інших напрямів загальної економічної політики держави; - здійснює розрахунково-касове обслуговування уряду; - кредитує уряд державних через купівлю державних боргових зобов'язань; - обслуговує розміщення ОВДП та проведення платежів за ними; - обслуговує зовнішній борг; - складає платіжний баланс країни. | <ul style="list-style-type: none"> - розробляє основні засади грошово-кредитної політики та встановлює цільові орієнтири монетарної політики: <ul style="list-style-type: none"> • рівень інфляції; • показник грошової бази; • показник грошової маси; • курс гривні щодо основних валют; - регулює обсяги грошової маси в обігу за допомогою наступних інструментів: <ul style="list-style-type: none"> • політики відкритого ринку; • політики обов'язкових резервів; • облікової політики; • селективних інструментів. |
|--|---|--|--|--|

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає головне призначення ЦБ?
2. Які законодавчо-нормативні акти закріплюють правовий статус ЦБ?
3. Які особливості щодо формування статутного капіталу ЦБ Ви можете назвати?
4. Чи залежить організаційна структура ЦБ від форми державного устрою країни? Наведіть приклади організацій ЦБ для країн з різною формою державного устрою.
5. Які основні напрями діяльності ЦБ Ви знаєте?
6. Що таке фідучіарна емісія?
7. Чим централізована платіжна система відрізняється від децентралізованої?
8. Чим превентивні заходи щодо забезпечення стабільного функціонування банківської системи відрізняються від протекційних?
9. Що таке банківський нагляд і чим він відрізняється від банківського регулювання?
10. Які методи використовує ЦБ при обслуговуванні державного боргу країни? У чому переваги на недоліки перелічених методів?
11. Які інструменти монетарної політики використовує ЦБ у своїх регулятивних діях?
12. Які шляхи створення ЦБ Ви можете назвати? У чому принципові відмінності еволюційного шляху від законодавчого?
13. Назвіть напрями розвитку ЦБ в епоху глобалізації світових ринків. У чому полягає головне завдання ЄСЦБ?
14. Які основні законодавчо-нормативні акти регламентують діяльність НБУ?
15. Які складові елементи входять до структури НБУ?
16. Які керівні органи входять до системи управління НБУ?
17. Назвіть принципи функціонування НБУ? Чи підпорядкований НБУ Президенту, ВР, уряду?
18. Які функції виконує НБУ?

Тести для самоконтролю до теми 10

1. Головним призначенням ЦБ є:

- а/ управління економікою країни;
- б/ управління грошовим оборотом;
- в/ емісія грошової одиниці.

2. Основними напрямками діяльності ЦБ є:

- а/ проведення монетарної політики;
- б/ проведення фінансової політики;
- в/ проведення антиінфляційної політики.

3. ЦБ як емісійний центр готівкового обороту:

- а/ регулює курс національної валюти;
- б/ вилучає з обігу фальшиві та зношені гроші;
- в/ забезпечує касове обслуговування комерційних банків.

4. ЦБ як банк банків:

- а/ здійснює кредитне обслуговування комерційних банків;
- б/ регулює кількість грошей в обороті;
- в/ проводить реорганізацію або ліквідацію комерційних банків.

5. ЦБ як орган банківського регулювання та нагляду:

- а/ видає нормативні акти, що регламентують діяльність комерційних банків
- б/ реалізує грошово-кредитну політику держави;
- в/ здійснює розрахункове обслуговування комерційних банків.

6. ЦБ як банкір і фінансовий агент уряду:

- а/ визначає грошово-кредитну політику держави;
- б/ здійснює касове виконання державного бюджету;
- в/ здійснює рефінансування комерційних банків.

7. ЦБ як провідник монетарної політики у своїх регулятивних діях застосовує наступні інструменти:

- а/ антиінфляційну політику;
- б/ валютну політику;
- в/ політику відкритого ринку.

8. До структури НБУ входять:

- а/ комерційні банки;
- б/ фондові біржі;
- в/ банкотно-монетний двір.

9. Принципи функціонування НБУ:

- а/ незалежність та економічна самостійність;
- б/ підпорядкованість Президенту;
- в/ інтегрованість у світову економіку.

10. Функції НБУ:

- а/ трансформаційна;
- б/ емісійна;
- в/ фіскальна.

11. Яка з перелічених функцій НБУ є головною:

- а/ банк банків;
- б/ банкір уряду;
- в/ провідник монетарної політики.

Тема 11. Комерційні банки

11.1. Поняття, призначення та класифікація комерційних банків

Комерційний банк (у широкому розумінні) – це будь-який фінансовий посередник грошового ринку, що функціонує на другому рівні банківської системи.

Комерційний банк (у вузькому розумінні) – це фінансовий посередник грошового ринку, який виконує комплекс базових банківських операцій та має за мету отримання максимального прибутку.

Призначення комерційних банків

- надання кредитів юридичним та фізичним особам;
- розрахунково-касове обслуговування клієнтів;
- залучення та розміщення коштів юридичних та фізичних осіб;
- випуск платіжних документів та цінних паперів;
- купівля, продаж та зберігання державних цінних паперів і цінних паперів інших емітентів;
- видача доручень, гарантій;
- купівля та продаж іноземної валюти;
- купівля та продаж монетарних металів;
- касове виконання державного бюджету;
- надання банківських послуг.

Класифікація комерційних банків

За формою власності	За організаційно-правовою формою діяльності	За розміром капіталу	За філійною мережею	За діапазоном здійснюваних операцій	За територіальністю	За приналежністю до країн
• державні • приватні • кооперативні • колективні	• акціонерні товариства • пайові товариства	• малі • середні • великі • найбільші	• багатофілії • малофілії • безфілійні	• універсальні • спеціалізовані	• регіональні • міжрегіональні • загальнонаціональні • міжнародні	• національні • іноземні • спільні

11.2. Походження та розвиток комерційних банків

<i>Етапи розвитку банків</i>	<i>Характеристика здійснюваних банківських операцій</i>
Стародавні Вавилон, Греція, Рим	Роль банків виконували храми, які приймали гроші на зберігання і видавали позички під процент та заставу майна або боргові розписки.
Середні віки: 1171р. XIV-XV ст.	Зародження банківництва: Засновано банк Венеції Завдяки розвитку торгівлі банки створюються купцями у багатьох Європейських країнах. Їх основним призначенням було кредитування товаровиробників та здійснення розрахунків. Повноцінні гроші в банківських операціях витісняються борговими розписками та записами на рахунках, що призводить до появи банкнот, векселів, чеків і впровадження практики безготівкових розрахунків та розвитку "жиробанків"
XVII - XIX ст.	Розвиток капіталістичного виробництва зумовив перехід від діяльності банків, що базувалась на емісії банкнот та наданні позичок з власних коштів, до кредитування за рахунок залучених коштів у формі клієнтських вкладів. Швидко розвиваються пасивні операції, пріоритетним стає посередництво у платежах та кредитуванні. Власний капітал банків слугує фондом, що гарантує вклади клієнтів і платоспроможність банківських установ.
Кінець XIX ст. – початок XX ст.	Посилюється концентрація банків, яка відбувається шляхом інтенсивного зростання великих банків, об'єднання банків, поглинання одних банків іншими. У більшості капіталістичних країн провідні позиції на ринку позичкових капіталів зайняли декілька мегабанків, які налічували сотні філій і мали тісні зв'язки з промисловими монополіями.
70-80 р.р. XX ст.	Поширюється міжнародна діяльність великих банків, з'являються транснаціональні банки, утворюються банківські консорціуми.
XXI ст.	Роль комерційних банків проявляється в наступному: - забезпечують передання грошового капіталу зі сфер накопичення до сфери використання; - перерозподіляють капітал за сферами і галузями виробництва; - забезпечують економію суспільних витрат обігу; - сприяють подальшому зростанню концентрації виробництва і капіталу; - мобілізують капітали, необхідні для інвестицій та розширенню виробництва; - реалізують грошово-кредитну політику держави, а через неї впливають на економічні процеси в суспільстві; - перетворюються на суспільні інститути, від діяльності яких значною мірою залежить економічне благополуччя держави і кожної людини зокрема.

и організації та специфіка сті комерційних банків

и грошей на тимчасовому рахунку НБУ

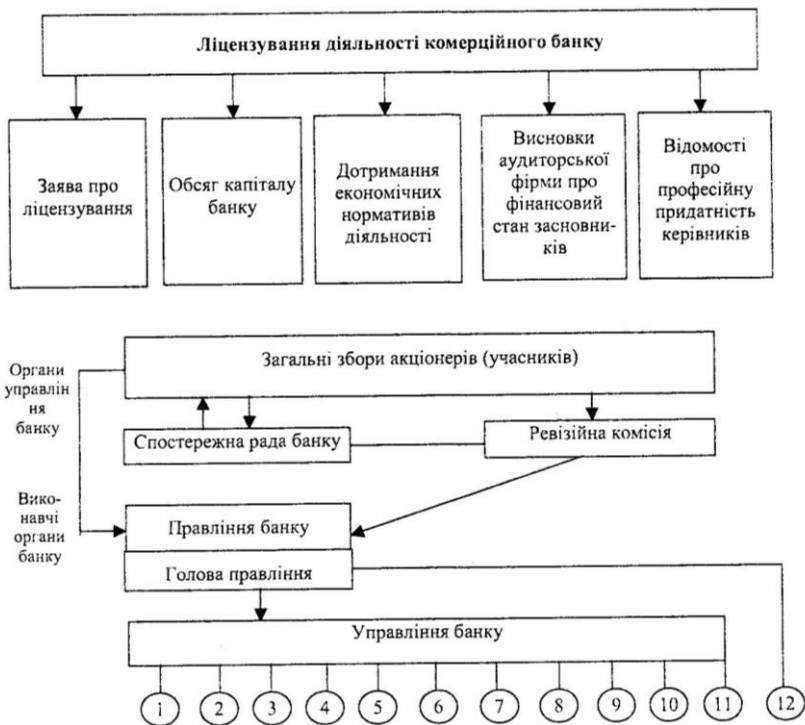
о управління (РУ) НБУ пакета документів (заява про
енти, економічне обґрунтування)

акета реєстраційних документів про створення

дповідним висновком до центрального апарату НБУ
нагляду і регулювання діяльності банків (для комер-
ьним капіталом) або Правлінню НБУ (для комер-
емного капіталу)

створення комерційного банку

и реєстрації комерційного банку



- 1 – управління прогнозування діяльності банку;
- 2 – управління маркетингу, розвитку банку і зв'язків з клієнтурою;
- 3 – кредитне управління;
- 4 – валютне управління;
- 5 – управління депозитних та вкладних операцій;
- 6 – управління цінних паперів, інвестиційної та біржової діяльності;
- 7 – управління розрахунково-касового обслуговування;
- 8 – управління посередницьких операцій;
- 9 – управління філіями банку;
- 10 – управління аналізу і статистики;
- 11 – управління автоматизації;
- 12 – служби банку (відділ кадрів, бухгалтерія, юридичний відділ, адміністративно-господарський відділ).

Рис.11.3. Типова організаційна структура універсального комерційного банку

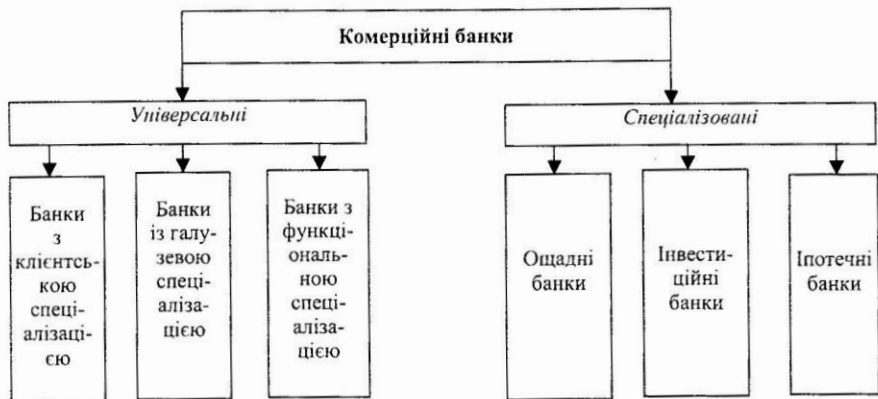


Рис. 11.4. Класифікація комерційних банків залежно від діапазону операцій

Універсальними називають банки, які виконують широке коло операцій та охоплюють багато секторів грошового ринку.

Спеціалізованими називають банки, які виконують окремі операції чи функціонують у вузькому секторі грошового ринку та понад 50% їх активів є активами одного типу.

Банки з клієнтською спеціалізацією обслуговують певний тип клієнтури: кооперативи – кооперативні банки; біржові структури – біржові банки; страхові інституції – страхові банки. В Україні до банків з клієнтською спеціалізацією належать кооперативні банки, які обслуговують переважно малий і середній бізнес.

Банки із галузевою спеціалізацією обслуговують переважно юридичних і фізичних осіб у межах певної галузі господарства.

Функціональна спеціалізація полягає в тому, що комерційні банки виконують переважно спеціалізовані операції (інвестиційні, іпотечні, ощадні тощо), мають певні особливості щодо формування активів та пасивів, а також специфіку роботи з клієнтурою.

Ощадні банки (у країнах з розвинутою ринковою економікою) – це невеликі кредитні установи, які функціонують у регіональному просторі (у межах міста, землі, штату тощо) і головними клієнтами яких є населення.

Інвестиційні банки здійснюють мобілізацію довгострокового позичкового капіталу шляхом емісії та розміщення зобов'язань (облігацій, сертифікатів, векселів) і надають його юридичним особам та державі у тимчасове користування.

Іпотечні банки спеціалізуються на видачі довгострокових позичок під заставу нерухомості (земля, будівля тощо), а свою ресурсну базу формують за рахунок власних коштів та випуску іпотечних облігацій.

11.4. Характеристика банківських операцій

Банківські операції – це діяльність банку, що пов'язана з виконанням банківських функцій.

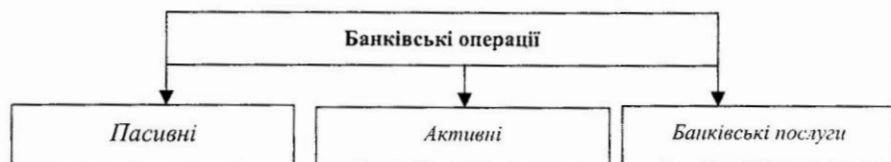


Рис. 11.5 Групування банківських операцій

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої ресурси.

Ресурси банку – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні й використовуються для забезпечення діяльності банку.

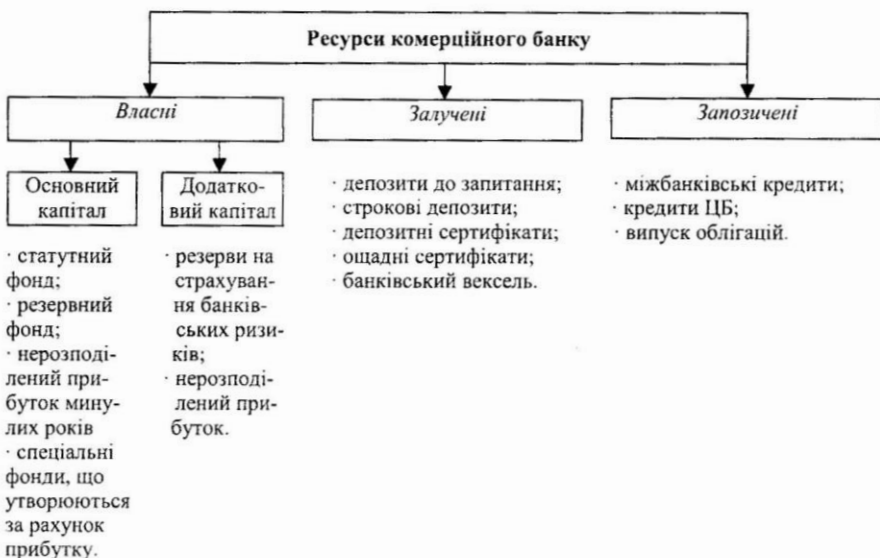
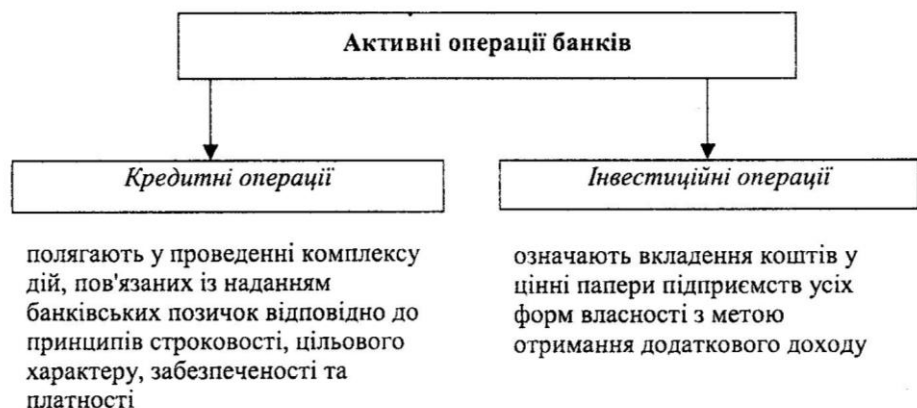
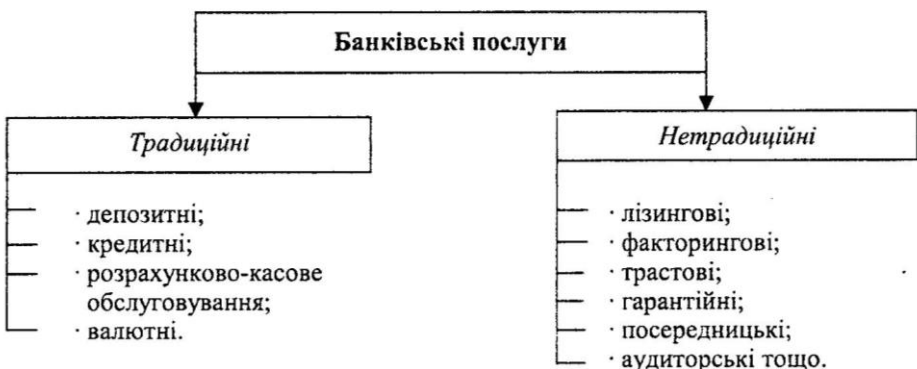


Рис.11.6. Формування ресурсної бази комерційного банку

Активні операції – це операції, які пов'язані із розміщенням і використанням власних, залучених і запозичених коштів для одержання прибутку.



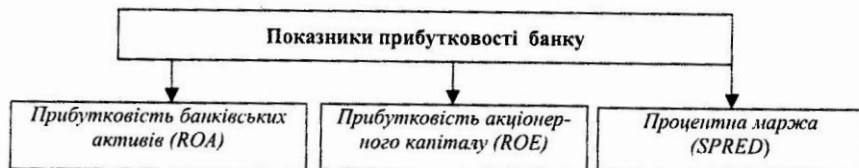
Банківські послуги – це певні дії банку, спрямовані на задоволення потреб клієнта, які не пов'язані із залученням додаткових ресурсів та мають на меті збільшення доходу від банківської діяльності.



11.5. Стабільність банків і механізм її забезпечення

Банківська стабільність означає здатність банку відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування у конкурентному середовищі.

Прибутковість як елемент банківської стабільності залежить від співвідношення доходів та витрат банку.



показує, скільки чистого прибутку дає одиниця активів банку

встановлює розмір чистого прибутку, який отримують акціонери на інвестований капітал

показує, наскільки успішно банк виконує роль посередника грошового ринку

Розрахункові формули:

$$ROA = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{активи банку}} \quad (11.1)$$

$$ROE = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{акціонерний капітал}} \quad (11.2)$$

$$SPRED = \frac{\text{процентні доходи}}{\text{дохідні активи}} - \frac{\text{процентні витрати}}{\text{платні пасиви}} \quad (11.3)$$

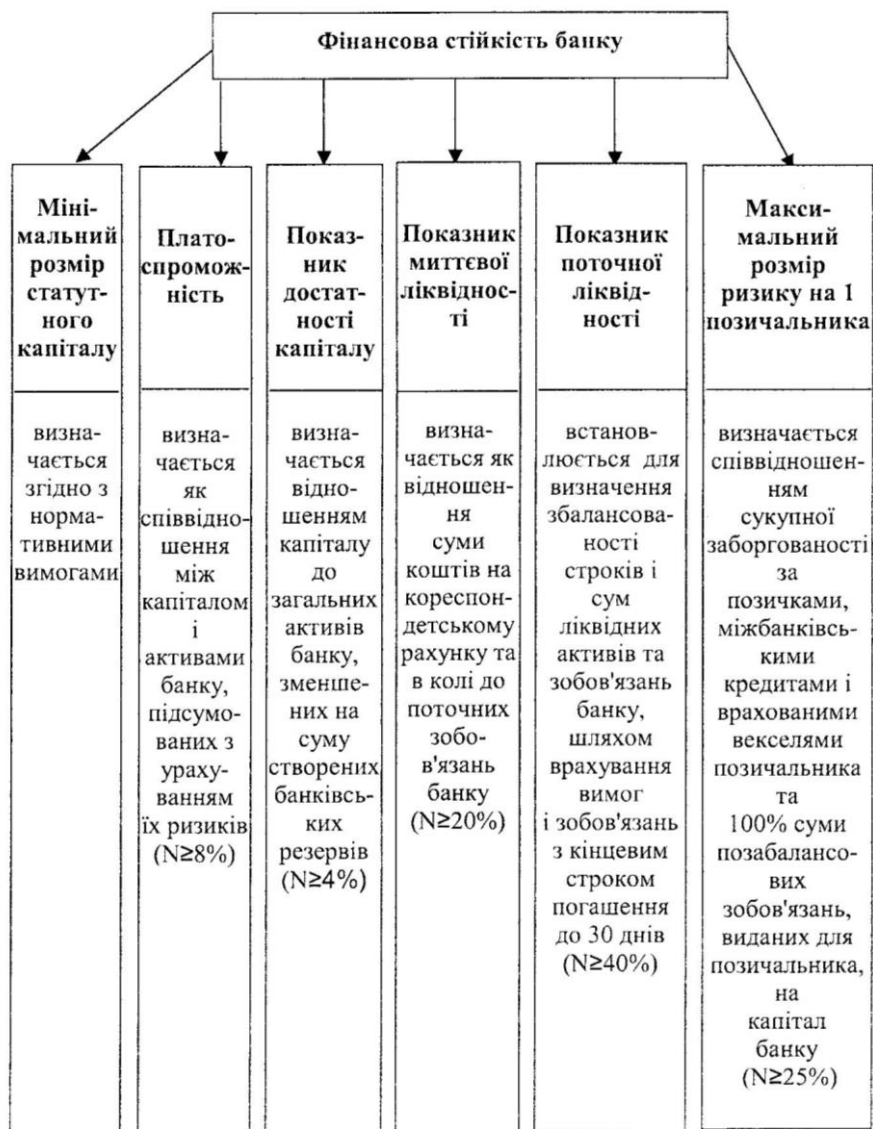


Рис. 11.7. Економічні нормативи, які характеризують фінансову стійкість банку

Питання для самоконтролю

1. Що таке комерційний банк? У чому полягає призначення комерційних банків?
2. За якими ознаками класифікують комерційні банки?
3. Назвіть основні етапи розвитку комерційних банків.
4. Що таке універсальний комерційний банк? Які різновиди універсальних банків Ви знаєте?
5. Що таке спеціалізований комерційний банк? У чому полягає специфіка діяльності таких банків?
6. Що таке банківські операції? Які банківські операції Ви знаєте?
7. За допомогою яких операцій банки формують свої ресурси?
8. За рахунок яких джерел формується ресурсна база комерційного банку?
9. Назвіть складові власного капіталу комерційного банку.
10. Розкрийте механізм формування залучених та запозичених банківських ресурсів?
11. Що таке активні операції? Які види активних операцій Ви знаєте?
12. Що таке банківські послуги? Назвіть традиційні та нетрадиційні банківські послуги.
13. Що означає прибутковість банку? Які показники використовують для її вимірювання?
14. Які економічні нормативи характеризують фінансову стійкість банку?

Тести для самоконтролю до теми 11

1. Комерційний банк – це:

- а/ фінансовий посередник, що функціонує на першому рівні банківської системи;
- б/ фінансовий посередник, що функціонує на другому рівні банківської системи;
- в/ фінансовий посередник, що функціонує на третьому рівні банківської системи.

2. За формою власності комерційні банки поділяють на:

- а/ колективні;
- б/ універсальні;
- в/ іноземні.

3. Більшість комерційних банків, що працюють в Україні це:

- а/ державні банки;
- б/ спільні банки;
- в/ акціонерні банки.

4. За діапазоном здійснюваних операцій комерційні банки поділяють на:

- а/ кооперативні;
- б/ спеціалізовані;
- в/ регіональні.

5. Мінімальний розмір статутного капіталу для комерційних банків, що здійснюють свою діяльність на території всієї країни, складає:

- а/ 1 млн.євро;
- б/ 3 млн.євро;
- в/ 5 млн.євро.

6. Іпотечні банки відносять до:

- а/ універсальних;
- б/ спеціалізованих;
- в/ небанківських фінансово-кредитних установ.

7. Банківські операції поділяють на:

- а/ універсальні;
- б/ страхові;
- в/ активні.

8. До пасивних операцій комерційних банків відносять:

- а/ випуск власних облігацій;
- б/ кредитні операції;
- в/ лізингові операції.

9. До залучених коштів комерційного банку належать:

- а/ депозити до запитання;
- б/ міжбанківські кредити;
- в/ статутний фонд.

10. До активних операцій комерційних банків відносять:

- а/ запозичення коштів у НБУ;
- б/ трастові операції;
- в/ вкладення коштів у цінні папери.

11. Традиційними банківськими послугами є:

- а/ розрахунково-касове обслуговування клієнтів;
- б/ факторингові операції;
- в/ аудиторські послуги.

12. Прибутковість комерційного банку залежить від співвідношення:

- а/ активних та пасивних операцій;
- б/ традиційних та нетрадиційних послуг;
- в/ доходів та витрат.

Тема 12. Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною

12.1. МВФ і його діяльність в Україні

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – це валютно-фінансова організація міжурядового співробітництва, яка у своїй діяльності об'єднує функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин. Заснована у 1944р. на III Міжнародній валютно-фінансовій конференції (Бреттон-Вудс, США).



Порядок вступу України до МВФ	
Рік вступу України до МВФ	1992
Квота України у МВФ	0,7 %
Сума вступного внеску України	997,3 млн. СДР *
Умови сплати вступного внеску: - вільноконвертована валюта - національна валюта	22,7 % 77,3%
Регулятивний механізм впливу України на політику МВФ	250 голосів як країна-член МВФ + 1 голос на кожні 100 тис. СДР* квоти

*СДР – спеціальні права запозичення у МВФ (Special Drawing Rights) – штучно створені міжнародні резервні засоби для регулювання платіжних балансів, поповнення офіційних резервів та розрахунків з МВФ. Випуск СДР розпочато з 1.01.1970 р. у вигляді спеціального запису на рахунках країн-членів МВФ. З 1.01.1999р. СДР розраховується на базі питомої ваги “кошика” валют:

- 39 % долар США;
- 32 % ЄВРО;
- 18 % єна;
- 11 % фунт стерлінгів.

Загальна характеристика програм співпраці МВФ з Україною	
Назва програми	Характеристика складових елементів програми
1. Програма системної трансформації економіки (Systemic Transformation Facility – STF)	Підготовча програма, виконання якої не потребує створення складного інвестиційного апарату в країні, а її реалізація дає змогу країні й Фонду співпрацювати.
2. Програма "стенд-бай" (Stand-by)	Програма короткострокового фінансування ($\approx$ 1 рік), яка спрямована на здійснення першочергових заходів, необхідних для досягнення макроекономічної стабілізації
3. Програма розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF)	Програма розрахована на 3 роки і спрямована на закріплення досягнень початкової стабілізації за програмою "стенд-бай"

12.2. Світовий банк

Світовий банк – це група споріднених організацій, мета діяльності яких полягає в зменшенні бідності і підвищенні життєвих стандартів країн-членів шляхом сприяння їх економічному розвитку.

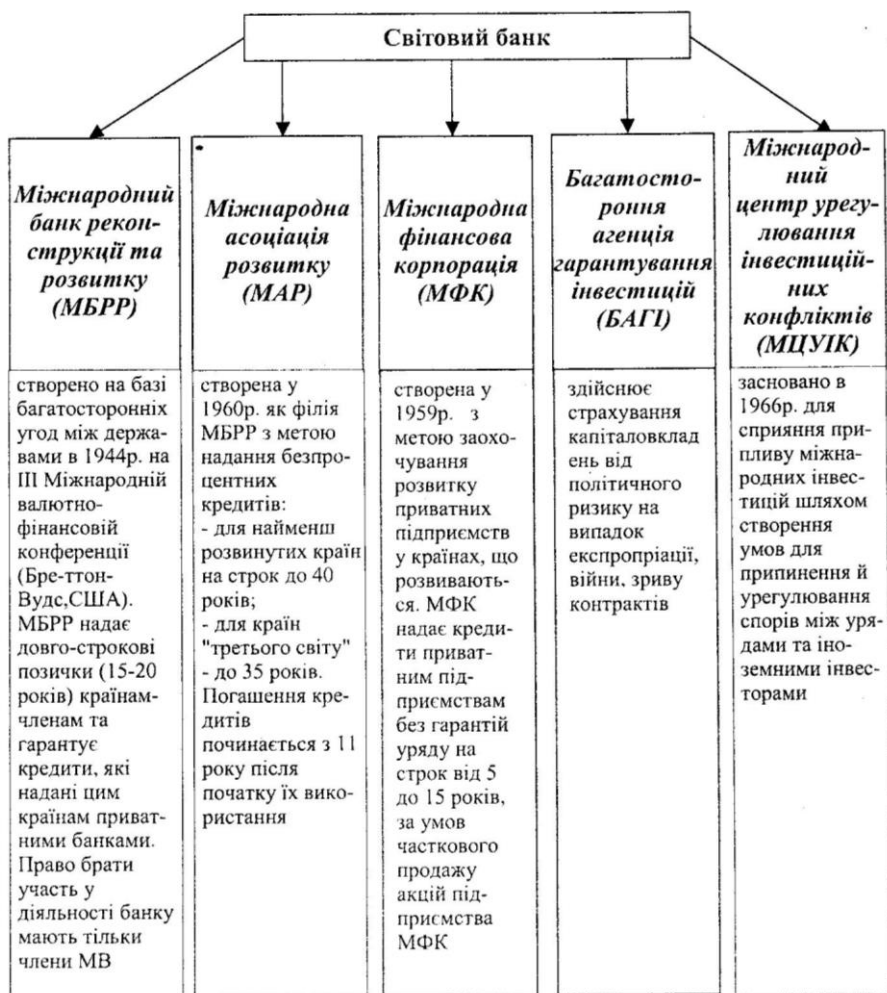
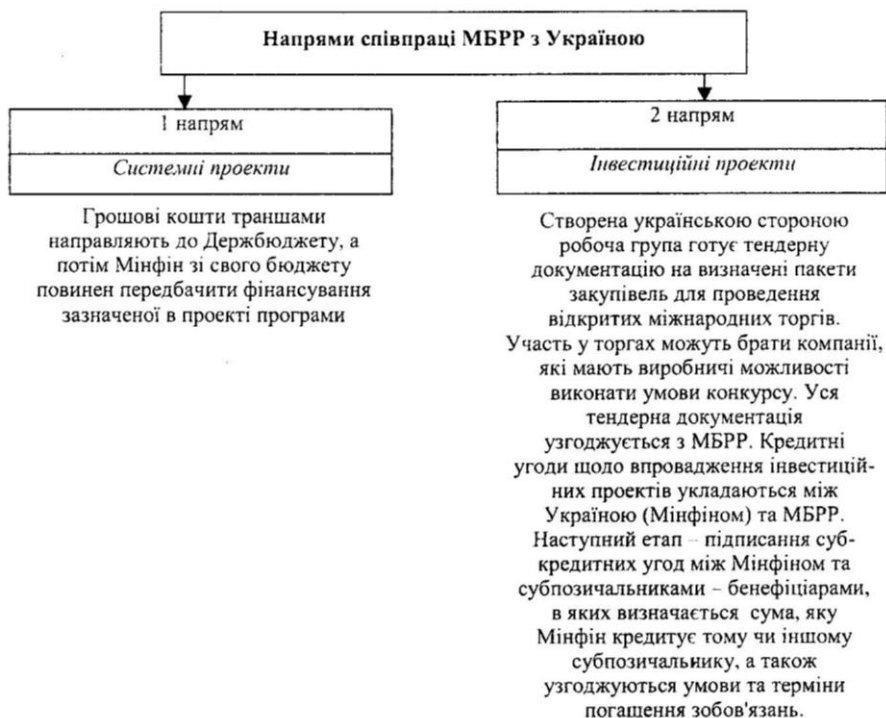
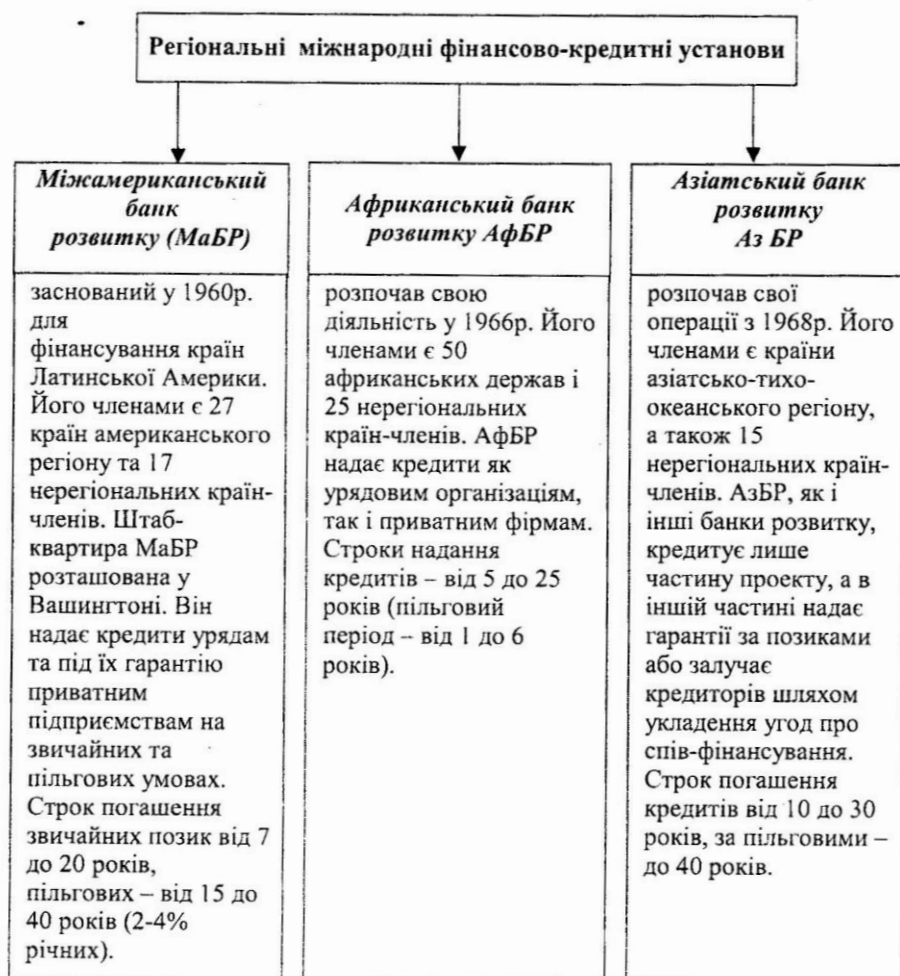


Рис.12.1. Організації, що входять до Групи Світового банку



12. 3. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інститути

Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інститути – це установи, діяльність яких спрямована на розвиток економіки, економічного співробітництва та інтеграційних процесів у регіоні. Співпрацюють лише з країнами-членами в напрямках кредитування об'єктів інфраструктури, сільського господарства, добувної промисловості.



12.4. Європейський банк реконструкції та розвитку

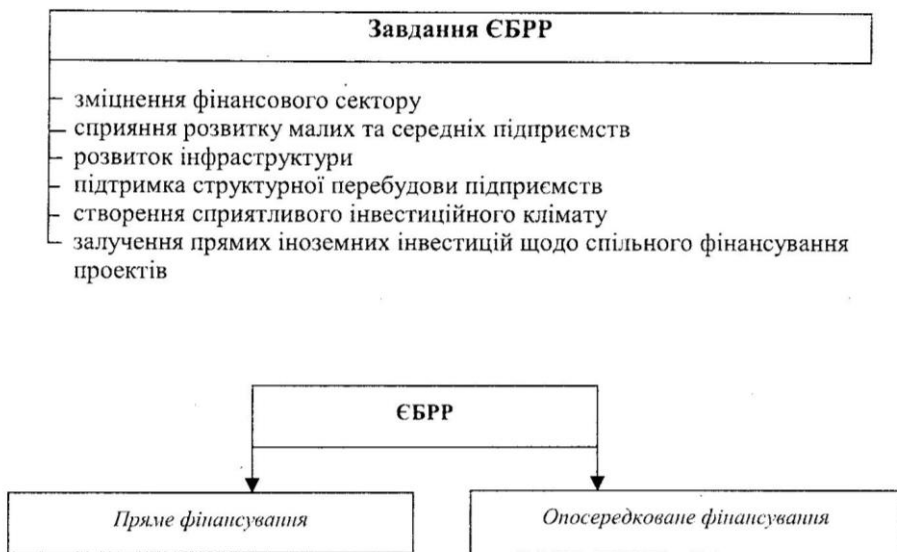
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) розпочав свою діяльність у 1991 р. Банк було створено з метою сприяння структурним перетворенням щодо створення ринкової економіки у країнах Центральної та Східної Європи. ЄБРР розташований у Лондоні, має статус міжнародної фінансової установи, до складу якої входять:

- 59 держав з усіх регіонів світу;

- *Європейський Союз (ЄС)*;

- *Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)* – засновано у 1958р. з метою довгострокового фінансування (20–25 років) слабо розвинутих регіонів.

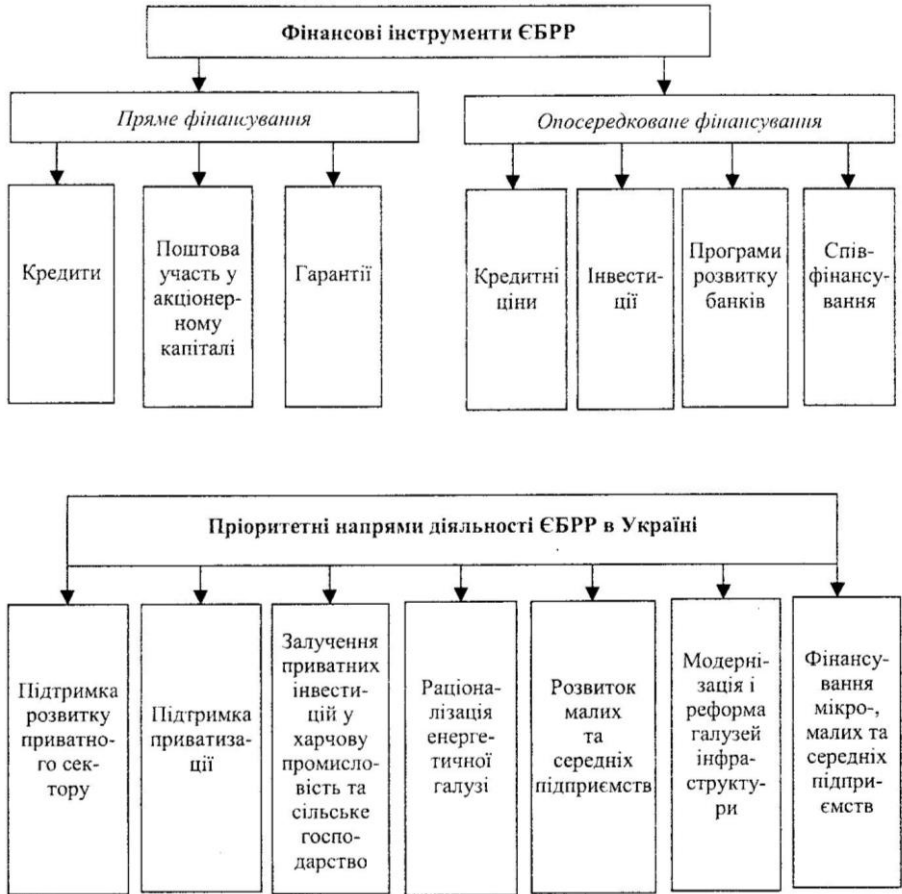
Основні напрями кредитування – розвиток енергетики, транспорту, телекомунікацій. Кредит надається в межах 50% від вартості проекту.



Здійснюється безпосередньо ЄБРР шляхом фінансування великих інвестиційних або інфраструктурних проектів – як приватних, так і за участі місцевої або центральної влади

Відбувається через фінансових посередників (місцеві банки або інвестиційні фонди) для надання невеликих за обсягом кредитів

Рис. 12.2. Механізм фінансування ЄБРР



Питання для самоконтролю

1. Що таке міжнародні валютно-кредитні установи? Які міжнародні валютно-кредитні установи співпрацюють з Україною?
2. Що таке МВФ, коли і чому він був заснований? Які цілі реалізує МВФ у своїй діяльності?
3. За якими програмами співпрацює МВФ з Україною?
4. Що таке Світовий банк? Які інституції входять до Групи Світового банку?
5. Охарактеризуйте діяльність фінансових організацій, що входять до Групи Світового банку.
6. Назвіть напрями співпраці МБРР з Україною. На яких умовах МБРР надає

- кредити країні?
7. Що таке регіональні міжнародні кредитно-фінансові інститути? Які регіональні фінансові інститути Ви знаєте?
 8. Що таке ЄБРР? Коли і з якою метою було створено цей банк?
 9. Які інституціональні утворення входять до складу ЄБРР? У чому полягають основні завдання діяльності ЄБРР?
 10. Які механізми та інструменти фінансування застосовує ЄБРР у своїй діяльності?
 11. Назвіть пріоритетні напрями діяльності ЄБРР в Україні?
 12. Які позитивні та негативні риси Ви можете назвати щодо співпраці України з міжнародними валютно-кредитними установами?

Тести для самоконтролю до теми 12

1. Якого року було засновано МВФ:

- а/ 1921р.;
- б/ 1944р.;
- в/ 1976р.

2. З якого року Україна є членом МВФ:

- а/ 1992р.;
- б/ 1996р.;
- в/ 2000р.

3. Які функції виконує МВФ:

- а/ зміна грошової системи країни;
- б/ регулювання обсягів експортно-імпорتنих операцій країни;
- в/ консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.

4. За якими програмами співпрацює МВФ з Україною:

- а/ програма системної трансформації економіки;
- б/ програма сприяння вступу до СОТ;
- в/ програма розширеного відтворення економіки.

5. Які організації входять до групи Світового банку?

- а/ МВФ;
- б/ МБРР;
- в/ ЄБРР.

6. Мета діяльності Світового банку:

- а/ зменшення розміру державного боргу;
- б/ зменшення інфляції;
- в/ зменшення бідності.

7. Яка з організацій Світового банку здійснює страхування капіталовкладень від політичного ризику:

- а/ міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів;
- б/ міжнародна асоціація розвитку;
- в/ багатостороння агенція гарантування інвестицій.

8. МБРР надає Україні:

- а/ короткострокові кредити;
- б/ середньострокові кредити;
- в/ довгострокові кредити.

9. Регіональні міжнародні фінансово-кредитні установи:

- а/ Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- б/ Міжамериканський банк розвитку;
- в/ Міжнародна фінансова корпорація.

10. ЄБРР розпочав свою діяльність:

- а/ у 1944р.;
- б/ у 1976р.;
- в/ у 1991р.

11. Пріоритетний напрям кредитування ЄБРР:

- а/ системна трансформація економіки держави;
- б/ розвиток енергетики;
- в/ надання довгострокових кредитів країнам-членам МВФ.

12. Фінансові інструменти ЄБРР:

- а/ кредити;
- б/ гарантії;
- в/ інвестиції;
- г/ все перелічено правильно.

Список літератури

1. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999р.
2. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р.
3. Закон України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 5 квітня 2001 р.
4. Указ Президента України "Про грошову реформу в Україні" // Вісник НБУ. 1996. -Л° 5.
5. Інструкція № 10 "Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків. Затв.постановою Правління НБУ від 14.04.98 № 141.
6. Про порядок видачі банкам ліцензій на здійснення банківських операцій: Положення НБУ: Затв. постановою Правління НБУ від 06.05.98 № 181.
7. Гроші та кредит: Підручник. /М.І. Савлук, А.М Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. К.: КНЕУ, 2002.
8. Гроші та кредит / За ред.Б.С. Івасіва. - К., 1999.
9. Деньги / Под ред. А.А. Чухно. -- К., 1997.
- 10.Ющенко В., Лисицький В. Гроші в Україні. - К., 1998. Гл 1.
- 11.Гальчинський А.С. Теорія грошей. - К.: Основи. - 2001.
- 12.Деньги, кредит, банки / Под ред. О.И. Лаврушина. -- М., 1998.
- 13.Вступ до банківської справи / За ред. М.І. Савлука. - К.: Лібра, 1998.
- 14.Грищенко О. Гроші та грошово-кредитна політика. Навчальний посібник. К.: Основи, 1997.
- 15.Лагутін В.Д. Гроші та грошовий обіг: Навчальний посібник. К.: Тов. "Знання" КОО, 1998.
- 16.Луців Б.Л. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментарях. Навчальний посібник. -Тернопіль, 2004.
- 17.Доллан З.Дж., Кемпбзлл К.Л. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. -М.; Л., 1991.
- 18.Фридмен М. Количественная теория денег. М. 1996.
- 19.Кейнс Дж.М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. - К., 1999.
- 20.Єпіфанова А.О., Мітенко В.І., Гребеник Н.І. Грошово-кредитна політика в Україні: тенденції та перспективи // Фінанси України. - 2000. - № 9.
- 21.Ющенко В.А. Проблеми демонетизації економіки України // Вісник НБУ. 1997. № 6.
- 22.Савлук М.І. Нова національна валютна гривня працює на економіку України // Фінанси України. - 1997. - № 2.
- 23.Савлук М.І., Сугоняко О.А. Чи вистачає грошей економіці України? // Вісник НБУ. 1997.- ЛГЬ4.
- 24.Савлук М.І. Грошово-кредитна політика Національного банку України та оцінка її ефективності // Вісник НБУ. - 1999. № 1.
- 25.Гесць В. Про політику економічного зростання в Україні // Банківська справа. - 1999. -№ 2.
- 26.Онищук Я.В. Вплив валютного курсу на державний борг // Фінанси України. 1999. -№> 9
- 27.Чухно А.А. Створення грошової системи України // Економіка України. - 1994. -№ 11.
- 28.Клименко Т. Кредитна діяльність банків України // Економіка України. 2000. -№ 12.
- 29.Циганов С. Місце і роль центрального банку в фінансово кредитній системі країни // Банківська справа. 1999. \^ 3.

Відповіді до тестових завдань

Тема 1

1) б; 2) в; 3) б; 4) а; >) б; (>) в; 7)б; 8) в; 9) а; 10) в.

Тема 2

1) б; 2) в; 3) б; 4) б; 5) б; 6) в; 7) б; 8) а; 9) в; 10) б.

Тема 3

1)в; 2)б;3)а; 4) в; 5) а; 6) б; 7) а.

Тема 4

1) б; 2) б; 3) в; 4) в; 5) б; 6) а; 7) а; 8) в; 9) а; 10) а.

Тема 5

1)б; 2) б; 3) а; 4) в; 5) а; 6) б; 7) а; 8) в; 9) в; 10) б; 11) в; 12) б.

Тема 6

1) в; 2) б; 3) б; 4) а; 5) в; 6) в; 7) а; 8) б; 9) в; 10) б.

Тема 7

1)в; 2)б;3)а; 4) а; 5) в; 6) а; 7)б; 8) в; 9) а; 10)б; 11) в; 12) а; 13)б; 14) в; 15) б.

Тема 8

1) б; 2) в) 3) в; 4) б; 5) а; 6) в; 7) а; 8) а; 9) б; 10) в; 11)б; 12) а; 13)б; 14) б; 15) а.

Тема 9

1) в; 2) б; 3) б; 4) в; 5) б; 6) в; 7) в; 8) б.

Тема 10

1) б; 2) а; 3) б; 4) а; 5) а; 6) б; 7) в; 8) в; 9) а; 10) б; 11) в.

Тема 11

1)б; 2)а;3)в; 4)б; 5) в; 6) б; 7) в; 8) а; 9) а; 10) в; 11) а; 12) в.

Тема 12

1)б; 2) а;3)в; 4) а; 5) б; 6) в; 7) в; 8) в; 9) б; 10) в; 11)б; 12) г.